

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

година XIII књига XIII свеска LI септембар 2017

51

Народна библиотека „Данило Киш” Врбас

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

Издавач

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Милијана Радовановић

Главни и одговорни уредник

Небојша Деветак

Оперативни уредник

Бранислав Зубовић

Уредништво

Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Емсуре Хамзић,

Никола Шанта, Павле Орбовић и

Светислав Шљукић

Адреса

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

21460 Врбас, Маршала Тита 87

Тел/факс +381 (21) 707-566

e-mail: casopistrag@sbb.rs : casopistrag@yahoo.com

www.vrbasbiblioteka.org.rs

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

300 примерака

Рукописе слати у електронској форми

Илустрације

Саша Монтиљо

Часопис се финансира из буџета општине Врбас и

Секретаријата за културу АП Војводине

САДРЖАЈ

пјраї поезије

Мирослав АЛЕКСИЋ.....	5
Ненад МИЛОСАВЉЕВИЋ.....	8
Анђелко ЗАБЛАЃАНСКИ.....	12
Сунчица Радуловић ТОРБИЦА.....	14
Дејан ПЕТРОВИЋ.....	18

пјраї пјрозе

Милутин Ж. ПАВЛОВ.....	21
Мирослав ТОДОРОВИЋ.....	33
Јованка Стојчиновић НИКОЛИЋ.....	42
Јован Н. ИВАНОВИЋ.....	44
Зоран М. МАНДИЋ.....	44
Добрашин ЈЕЛИЋ.....	52

пјраї на пјраїу

Весна КЕШЕЉ.....	55
Мелиса ВИЛОВ.....	78

пјраї дјуїиџ

Јуриј ЛОШЧИЦ.....	86
Марта МАРКОСКА.....	92
Јурата Богна СЕРАФИЊСКА.....	97

пјраї д'оје

Момчило БАКРАЧ.....	101
---------------------	-----

пїраї ицчїїаваня

Милутин Ж. ПАВЛОВ.....	111
Мићо ЦВИЈЕТИЋ.....	113
Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло.....	117
Мирослав РАДОВАНОВИЋ.....	120
Милица МИЛЕНКОВИЋ.....	124
Снежана БАШЧАРЕВИЋ.....	127
Душан М. АДСКИ.....	129
Момчило ГОЛИЈАНИН.....	132

пїраї наелеђа

Владимир УВАЛИН.....	135
----------------------	-----

Мирослав АЛЕКСИЋ

МИХОЉ

сестри

*...Ово се случи кад кренуше крсташи,
челични људи на ратнике од песка,
на телевизији страхови беху наши,
опис нове куге и пад у нови несклад,
само си ти, веснице мира нашег,
тихо избегла као дух из флаше...*

1.

Михољ је, сенке лелујаве, дуге
плаве се далеко у перспективи.
Умире лето, запад шарају пруге
што кажу да ништа не може да живи

засвагда, ни сећање, ни песма,
камоли човек што личи на острво
које је песник извајо од песка
и обасјо сунцем што залази за обрвом.

Тек, име се оцртава у тишини,
твоје, спојена у вечности три слога.
Понека љубав, јутро у туђини,
то остало је нама као воља Бога.

Само је прозор на пустој кући лупно,
изјутра, док сунце беше крупно.

2.

Ноћу под светлом неона млаком
живела је нада у молитвама
да ћемо из бездана изаћи полако,
корак по корак, уским улицама.

Хучи Београд, јутарња врева,
клопарају аутобуске двери,
ехо Вавилона из старог пева,
град блудница са лицем звери.

Болница, фењер, апотека, булевар,
у бомбардовању срушена зграда.
Душа као пловка да клизне у шевар
чезне, немоћна између барикада.

Стари сведок Дунав, јавља се из плићака,
лепетом таласа, све до сумрака.

3.

Тамо далеко, иза мутних облака,
оглашавао се један предео:
Укосо јарболи, а једра пуна мрака
и ветар стар, ледан и оседео

од дуге службе на дугој пловидби
између удаљених крајева.
Он би возио тела над којим би
душе летеле попут дечјих змајева.

Кад је пала ноћ, звезде су овде
први пут засјале без твога лица,
а рода вечности слетела је на кров где
се спустила од туге измаглица

и ветроказ цвилео сву ноћ –
човече име ти је немоћ.

4.

Немилосрдно као туп нож,
у срцу вртела се вест..
да си убрала онај последњи грозд,
ал не хте у свест оно што мења свет.

Веровали смо да ће трајати дуже
живот и смрт и којешта друго,
а не би времена ни да се руке пруже
према твојим рукама туго.

Постоји место – Миљаковачки извори,
до тог места смо једном ходали.
Али где је та вода кад све изгори
и ком мору смо твоју капљицу додали,

кад ширио се бол као год за годом,
као круг за кругом што се шири водом?

5.
Беше тајац, као у крађи,
кад Улис и морнари присташе
у земљу Кимерана на својој лађи,
тражећи оне који се не плаше

ничег, трајући у Хаду као сенке.
Мучан би сусрет Лаертовог сина
са њима, где се срећу две реке,
уз жртву од медовине и вина.

Ахилеј, некада узвишен над свима,
повери му да би живима радије
слуга био но господар мртвима.
Страх обузе Улиса ко никад раније,

док се напрезаху веслача бедра
на хитраој лађи од либанског кедра.

6.
Изгубљени морнари гледаху чудо
како краљ Итаке страх око себе сеје,
из Хада од смрти бежећ узалудно,
не знајући у ком је поглављу Одисеје.

И ми смо по дну Панонског мора
бежали од своје истине сатима,
што се на нас сручи из уста професора
који оста урамљен болничким вратима.

А ти си се лествама од тишине
полако пела из сфере у сферу,
напустивши море од прашине
са књигом рођених у дамском коферу,

заувек разнежена и насмешена,
Милена, Милена...

Ненад МИЛОСАВЉЕВИЋ

МАГЛИЧ

Клисура. Ибар, каравански пут,
наврх погледа стамена утврда –
као да с неба брод је поринут
и нагло спуштен над реком у брда.

Царина или тек осматрачница
у доба мача и воштанице,
стара тврђава, са више лица,
надгледала је шумске границе.

Незнан Немањић у тој епохи је,
кажу, спречио похаре Монгола.
Од Поморавља све до Метохије
сачувани су двор, црква и школа.

О томе данас сведочи нам ваздух,
нека руина, темељ, манастир.
Векови тајну наплаћују казну.
Уместо страже – цвркул, ветар, мир.

СИРИЈЦИ

Предуго жуља каиш пуног ранца,
урезује се у руке, рамена,
Врелина, жеђ, зној. Кроз шибље се гаца.
Добро је све док граничарâ нема.

Пре кроз пустињу, сад кроз тресетиште
следе пут жеље, иметка, слободе,
знајући тачно шта тај сан све иште;
несигурни чији глас и знак их воде.

Сад је циљ стићи, до шуме, до хлада –
на отвореном најлакша си мета.
Километри до првога града,
па точковима до туђега света.

Стати на асфалт после трња, муља,
не осетити да патика жуља.
С имамског чела капљица се слије –
траг у прабини древне Асирије.

МАЛИ КОНЦЕРТ У ПАРИСКОМ МЕТРОУ

Вагон пун света. Уђе слепи путник:
из капуљаче вири младо лице
црнца, снуженог, са очима мутним,
Носи гитару, без четврте жице.

Одећа му је неопрана, стара...
Упркос гужви, никог поред њега.
Поче, ко харфа, трептати гитара;
младић запева, без икаквих стега.

Утихнуо је метеж у вагону,
сви траже извор милозвучног ткања.
Из својих мисли, у другу свест тону
песмом роба што слободу сања.

Неко му даде новчић, као ружу –
зазвечну ћаса крај њега, а он
тргну се, затим нестане кроз гужву
пред задивљеном немом публиком.

СЕНКА

Из малог места у највећи град,
довела те је љубав, обећање.
Та љубав те је издала. Шта сад?
И куда? Имаш година све мање

за остварење циља родне жене,
за преокрет и нови пут до среће.
Скрасила би се у граду без сене –
жеље су једно, а идеје – треће.

Не видиш шансу – дала би све за њу.
 Сат откуцава, ништа се не мења.
 Водиш живот ко изборну кампању,
 дајући себи лажна уверења.

Бојажљив поглед, очи сетоносне
 (тешко детињство и разочарање).
 Из благог грча, омакне се осмех.
 Сенка говори: времена је мање.

NATION

Станица Nation, чвор радног Париза,
 три спрата испод трга, зеленила.
 Испред – војници. Контролори – иза.
 Велика гужва њима је немила.

Јутром радници, ко стари рудари,
 силазе низ то загушљиво гротло,
 у коме ваздух опор је и жари,
 ко дах вулкана који је ту продро.

Отужан удах лепи се за непца,
 али бар је овде топлије но вани,
 скитнице леже, чује се штап слепца,
 глас са разгласа ред вожње обзнани.

Без видне главе, на клупи труп спава
 – дигнуте крагне, која главу мења.
 Путнике на трен прође језа, страва...
 У вагон уђу... пођу... довиђења.

МИРУЈ

Мируј! Напољу нов дан се буди.
 Кажеш ми: Мируј! Чему сав бес?!
 Шта ће о теби причати људи?
 Зар сваки дан је нов земљотрес?!

Изусти себи нечујно: „Ништа!”
 док мир ти стеже главу и груди.
 Мируј сатима, ко последња кришка
 дуње, остала у тацни да руди.

Смири се! Стани! Затвори уста!
Изброј до десет! Дубоко диши!
Кућа ти није ни туђа ни пушта.
Прохтеви су ти нестварни, виши.

И зато мируј, јер ништа не знаш.
Буди срдачан, стрпљив и фин.
Навијај! Буди „гробар“ ил „звездаш“.
Не може шут са рогатим.

БЕЛИНА ПЕРЈА

Више не сева. Облаци су тиши,
јењава пљусак, стиже птичји глас.
Испред капије издише на киши,
кокошка коју заклао је пас.

Вредно кљуцала и травке и глисте,
носила јаја, чепркала чкаљ,
кокодакала... док је нису стисле
чељусти, њушка и шапе ко маљ.

Сад јој се поглед већ бескрвно магли,
кљун се отвара за последњи дах.
Замаси кише нису је помакли.
Белина перја у благу је траг.

Сила x - 23 cm

Анђелко ЗАБЛАЋАНСКИ

ЖЕНА И МЕСЕЦ

Украде ми месечину из прозора
И њоме чешља своје густе косе
А ја стојим у мраку кô на дну мора
Жудећи њен лик, осмех и ноге босе

Друге ноћи на уснама месец врати
Удене ми у зенице искре луде
Разигра нас да заплешу позни сати
Док у нама плаве зоре не заруде

Од умора месец клоне на мом челу
Њој свитаће у очима сласно бриди
Зраци сунца титрају јој свуд по телу
И само на мени сен ноћи се види

ТУ ОКО НАС

Срушило се време на кровове брига
На зидине голе куће без прозора
Испарили дани у котлу с верига
У мислима ћути нека давна зора

Све се дрско врти круговима пакла
Пркосећи блудно свевидећем оку
Да све се разбије кô да је од стакла
Док човека гоне кô на пашу стоку

А свет већ урања у сопствену тмину
И мноштво већ кличе умирању части
Ореол би свецу кô капут да скину
И да се насладе у све горчој сласти

А аветном кућом звони ехо плача
Јецају потомци – ридају сви преци
Празнина у свему од свести је јача
Јер ране су љуте – пеку злобе меци

КОЛОНА СЕНКИ

Путују људи сенке данима
путевима стида

овај брест пред кућом
хлад је наш
рекоше им ножем
ватром
крвавом шаком

рекоше ћутањем код очију
слепог света

путују људи сенке
путевима стида
с веригама око врата
и огњиштем
у очима
безнађем

ово лето није ваше
у мирису јерибосне
рекоше им
чизмом у ребра
кундаком
у слепоочницу

рекоше им ђавољом силом
у дан свети

путују људи сенке годинама
путевима стида
јерибосне више не миришу
ни тамо ни овде
рекоше им

4. августа 2017.

ЉУЉАШКА

Заљуљаш нас лако кô да си богиња
На лудој љуљашци ум нам се разигра
Да лепотом прсне ко презрела диња
Досањана јава – урлик моћног тигра

Љуљамо се тако од јутра до мрака
И ноћна љуљашка све док не зазори
Немиром се баца од замаха јака
Да пјане нас споји у можданој кори

Кô и свако клатно и љуљашка стане
И тад јасно видим ти си само жена
Упијена у ме све ноћи, све дане
Погледима чедним – вером занесена

И све се умири док очи говоре
Усне се не мичу, клоне дамар сваки
Најлуђи су снови скинули одоре
Без иједне мисли кô перо смо лаки

Ћутањем спознамо сваки спој у нама
Залудност лутања, све покоре пређе
Јасни једно другом ми меким уснама
Заљуљамо свемир изван људске међе

НОЋ У НОЋИ

Ноћ с кровова пада на прозорско стакло,
Док зидине голе месечину доје,
Гласање је ћука тишином промакло,
Кô низ кичму језа оних што се боје.

Загрцнута тамом јечи у даљини
Псећа или вучја крв што леди чула,
И сан који лута негде у давнини
Човек сред нигдине постојан кô кула.

Шибан са свих страна таме ветровима
Кад усном задрхте речи горке, туђе
Презрен је од људи, сљуђен са зверима
Не да̑ бесу света у срце да уђе.

Сунчица Радуловић ТОРБИЦА

ГРАНИЧАР ЖЕЉА

Ти знаш где су границе
мог сазвежђа.
Пратиш све трагове
неухватљивих путања
у снове.
Гипким покретом пантера
ловиш мисли
И знаш да вештином скулптора
на кожи
извајаш жељу.
Нежношћу антиквара
љубоморно чуваш
титрај усана и ока
само за себе,
чудесно дуго!
Волим у теби
страст великог трагача
за скривеним благом
и жудњу која не престаје
када га пронађе!

АРТИСТ

У овом животу што на циркус личи
и на шарени метеж који замара очи,
освојио си ме, једноставно,
разапевши шатру сопственог духа.
Не би ми јасно у првом трену
јеси ли само артист врелог погледа
и да ли си увежбао тај осмех и покрет
маестра на жици без трамболине.

Онда сам некако отпустила страх
и боса те ухватила за руку,
опчињена храброшћу твог срца.
Истога трена си постао продавац
на вашару мојих жеља,
кротитељ дрхтаја колена облич,
и акробата на жици нежности.
Ти умеш да ме оставиш без даха
док слободно скачеш кроз пламени обруч
са саме ивице трапеза.
Са ивице... до ивице
и мене водиш
везаних очију,
да као по ножу оштрицама зуба
не пуштам жељу.

ГЛАД

Бојим се да не истрошим речи,
да капут жеље не постане ми мали,
али ме смирује начин
на који кошуљу стихова ми скидаш
и како кожу ми купаш капима мира.
Ни не знам откуд ми чаролија у прстима,
да откопчам капут твог бића.
Одакле дође и
куда нестане твојим одласком
и како си баш ти моја глад
и мрва која је утоли.

ЕХО

Ехо љубави из праоблика је препознат.
Грли га његова сенка чије се постојање слути.
Чека се ветар да је дозове поново,
док незграпна игра свакодневних сени мути рожњачу.
Дотле,
падином времена котрља се откинута мисао.
Стигнеш је, вребаш грозничаво
као да је на делу откуп разума,
цењкаће са жељама и погодба са душом.
Потом тишина,
склупчана у неверици,
живот залеђен у сентенци,
корак изгубљен у ваздуху и намери.
А сачувана мисао расте...

Голо је грло ћутања на ледини,
и на орозу поново мисао -
Препознат је ехо љубави.

ДО ОБРИСА СЕЋАЊА

Како мрвица прерасте у границу
и како бедеми попусте
пред бујицама кишним или сузним.
Тек снага њихова носи
и брише до обриса сећања.
У чију кожу, поглед или чамац
да се човек сакрије,
ако је обала бонбонска хартија за спас?
Можда само дебло се наруга бујици
јер је негде у корењу остало везано
за грумење страха.

ОГОЉЕНО

Једна је реч
пресвучена свилом неистине
нажуљала сан.
У сенке се расточила
и хранила фантома ноћи
а он је растао задојен лунином страшћу.
Потом је угризла дан.
Глеђ се у коштицу истине зарила
а сокови исцурели низ кожу
и оставили само мирисан траг
да се у сунчевој светлости прелама
-гола реч.

Дејан ПЕТРОВИЋ

КОМЕНТАР ПОЗНАНИКА

И овај просјак, што овде вазда проси,
Пуши цигару, прича празне приче,
Кад пође кући, у торби нешто носи,
За разлику од тебе, мој, песниче!

ГЛАВОБОЉА

Крајем октобра, када се време
Враћа уназад – за нов почетак,
Неки чудаци посеју семе,
Жалећи топли одлазак лета.

И целу зиму, уз ритуале,
Од којих крв се леди у жили,
Заливају га као од шале
Све док не почне да пузи, мили.

Ја не знам да л је звер или биљка,
Ал крајем марта, кад снег окопни,
Оно нападне подло, с потиљка,
И угнезди се у бубној опни.

СПАВАЧ

Д. Ђ. С.

Не зна ти се гробно место
У родноме граду, као
Да си тек случајно несто,
Ил да ниси постојао.

Када би на каквом стубу
Освануо црни плакат,
Који одолева зубу
Времена, док лежиш кракат;

Ни тад не би веровали
Да те је прекрила трава...
Не шљиви их ни за малић –
Сад кад имаш где да спаваш!

СЕНА

Те клупске свирке. Танго. Пјацола.
Недеља. Вече. Јесења туга -
Када се стиша најжешћи бес.

Свећа на столу.. и поред стола,
Па све до подијума за плес,
Промиче сена умрлог друга.

СРОДНИЦИ

Око мене се окупљају
Разноразни пропалитети:
Људи и жене средње доби,
Које не занима баш ништа,
Или бар ништа што је вредно.
Зову ме песником-дангубом,
Па мисле да смо сродне душе.
Понекад и имају право.
А често су ми доста дражи
Од људи са амбицијама,
Који би, на основу тога
Што су открили „какву тајну“,
И научили да говоре
На скуповима учењака,
Хтели безбрижан живот, али
У изобиљу и раскоши -
Да забораве шта су знали.

Поплаве по целој Србији!
Плаве Колубара и Тиса!
И Јасеница, Јадар, Дунав,

Тамнава, Сава, Тамиш... Чији
Чамац плови око записа
Коме се назире врх жбуна?

Стављати друге испред себе,
И опраштати лако, као
Кад дете опрости детету.

И не држати без потребе
Слово, док божја промисао
Делује по целој свету.

Албино х - 25 см

Милутин Ж. ПАВЛОВ

МАСКА ЗАГУБЉЕНОГ ИМЕНА

*Не тугуј за изгубљеним,
питај се куда ћеш затечен у кораку.*

Иследник Василије Бумашкин листа свеску, тражи неко заборављено име, певуши фамилијарну химну и намигује дедином портрету. Портретисани деда га упитно загледа. Не знаш ко ту кога ислеђује, портретисани деда сумња у Василија, а Василије не зна куда би са сумњивим дедом. Да не сумња не би ни умео бити иследник. Није сумња мало мајсторство, сумња је занат.

- Опет си привео тог, како се већ зове – чешка се иза уха Василије – а да не знаш како му је име и презиме, све морам ја као поп у цркви. И закопчај то горње дугме када са мном разговараш.

- Па, човече, легитимисао сам га. Ја без легитимисања не приводим, држим ниво, нисам ја кондуктер брзог воза – истегли се мршави полицајац.

- Чим зинеш, кондуктер ти испадне из уста. Јеси ли га стварно легитимисао?

- Јесам, како да нисам, није имао исправу, мислим да не мислим, никакву исправу.

- Опет без исправе?! Данас је опасно немати исправу.

- Без исправе си ништа, ја то тако сматрам – прецизира полицајац. – Моју савест у длаку знаш, ја пре свитања мојим укућанима преконтролишем цепове, новчанике и ташне, ни не знају да су легитимисани, код мене нема да фали.

- Немаш паметнија посла него да претураш по породичним цеповима и ташнама.

- А ти ни фотографији рођеног деде по оцу не верујеш. Јесте да је круто, али је домаће васпитање. Увежбан фамилијарним хапшењима ја сам догурао до уваженог полицајца који зна колико ти је лична карта атест да те има пред народом и пред народним органом реда. Ја редовно обнављам личну карту, мислим да не мислим, пре

рока и са њом важим и као да ништа око мене не важи. Ко смо ми без личних карата?!

- Цепидлачиш и више него што треба. И откуд сад па овај?

- Који, шта ти значи, па овај, откуд знам на шта циљаш?!

- Приведен предмет, разлог привођења, разлог – цепидлачи иследник.

- Портиру банке учинио се сумњивим. Позвао нас експресно телефоном. И ја сам га још експресније привео. А ти види шта ћеш с њим?

- Портира си привео?

- Не, твог покојног деду, ма какви портира, приведен је тај који нема то што треба да има у име реда и закона.

- Спусти се мало с полицијског неба, ако си ми кум, то још увек не значи да ме можеш туцкати по глави... Да ли се опирао?

- Ма какво опирање, ја с лакоћом оперишем. Има дана када ми се добровољно јављају за привођење, имам лаку руку с финим форама за хапшење. Нема лопова у овој нашој стешњеној вароши који не може бити опчињен са моје стране. Јеси ли ти икада мене, на радном месту, затекао без пендрека, ниси, наравно да ниси. Ја сам ти полицај у пуном рефлексу.

- Не обраћам пажњу на такве ситнице. Питао сам те јасно и гласно, да ли се дотични опирао?

- Ма какви, смејао се као луд на брашно, као, он даје допринос мом радном учинку. Додуше, питао ме полуслужбено, да ли баш мора, мислим да не мислим, то привођење... Да не морам не би те ни шетао кроз варошку јавност. Не мислиш ваљда како је мени лепо да те шетам од банке до наше полицијске штације.

- Кажеш ти њему.

- Црно на бело.

- У каквом стању си га затекао?

- Хм, какво стање, глуваро у холу банке, али ето, портиру се учинио сумњивим, а портири имају нос, пасје намиришу, осете... Еј, не дао Бог да је потегао пиштољче, пола шалтерске службе би се онесвестило. Вађење оружја на јавном месту изазива парализу ума са паничном страобалијом.

- Шта, био је наоружан?! – севне Василије као опарен.

- Јок, какво наоружање, тај ти нема ни хемијске оловке у цепу, неписмен, скроз неписмен, али зна временске прогнозе за три месеца унапред. Чим сам му пришао у холу банке, шапнуо ми строго на поверљиво, да ће наредних петнаест дана вејати снег.

- Ниси ли га, можда, затекао у некаквом сукобу са портиром?

- Колико схватам из моје патролне перспективе, не зна тај ни шта ће са самим собом, а не да се са којеким укрштава. Глуваро је све у шеснајст, мислим да не мислим, банка је то, и наравно, портиру заиграла сумња у очима, чува човек своје командно место, а около беспарица, еј! Иначе, питао га портир, докле ће зјакати по холу банке као црквени лустер, а овај наш безимени пацијент му одбрусио, да не глувари он тек тако у празно, већ паметно одмара душу и пушта машти на вољу да ужива и за наредне дане загледан у широка платна

усликаних коња са некаквом *Веселом браћом* у холу банке. И портиру кликне у глави, каква ли се то уживанција може стећи у банци ако ли не са новцима, неће бити да је другачије. То са усликаним фарбама, мало сутра. Искрено, мислим да не мислим, предострожност је матер свих матера, е, да се не посрне тек тако олако у празно.

- Развезао ти нашироко за три романа у наставцима. Декламујеш као основац рецитацију. Не гњави са том твојом шрафцигерском комбинаториком, уведи ми дотичног.

- Хајде безимени – отвори широм полицајац врата – уђи да се господину иследнику уцело искажеш, да не буде да је било, а да се догодило није. А ја ћу, господине иследниче, уздуж и попречке да проветрим главну улицу. Не чекај лимун, безимени...?!

Иследник Василије кажипрстом пређе преко зашиљених бркова.

- Леп дан, господине.

- Како коме, видећемо, ако погледаш унатрашке среда је боља од уторка, а понедељак није лепши од недеље. Некад се утрефе добри сати, а кадикад се ваљани минути стровале у лоше секунде и тако округ. Изволите, темељно и без журбе, нисмо на државном банкету, оно не знам како да те пред очима ословим.

- Довољно да смо ту, можемо ли сести, господине, мало нам шлајфују колена.

- А ти у множини.

- Тако, да не будемо сами.

- Седи, само ти седи, да фотеља не зврји у празно, комотно, овога пута ћемо мало темељније, ако нас не омете земљотрес – присећа се иследник Василија Бумашкин. – Шта ли оно беше пре пар година, случај смо муњевито окончали?

- Бицикл, одвезли смо туђи бицикл, верујте нам, нисмо ми ни помислили... И данас се стидно осећамо моја сенка и ја, чини нам се да у земљу пропадамо.

Листа иследник розликасту свеску.

- Причај, само ти причај, слушам ја док листам ову свеску. Баш ме занимају детаљи којих се сећате ти и твоја сенка, понекад ме и забављају те ситне лоповске цаке.

- Утрапи он нама корман бицикла у шаке, онако, на препад. Једва да смо га знали из неког виђења. Мени јурне реч из стомака, а куда ћемо са овим бициклом? Он нама, ево вам, папирић, имате на њему записану кућну адресу, и комплетно с пртљагом бицикло предајте мојој жени. А бицикл...?! Ми такво чудо од бицикла у животу средли нисмо. Ми њему, онако затечени, хоћемо, ево, учинићемо, само не знамо ко вам је жена, јер ми не читамо ни штампано, ни писано рукописно слово. Него, кажи ти нама улицу, кућни број, жену на описано. И узвратно каже он нама, улица Шангајска, нумер седми, бела кућа са два дугуљаста пенцера и мрком капијом, жени очи кестењасте, дискретно брката са младежом на носу, мало здудана, име јој је Кристина. И тутне нам у горњи цепић сакоа пресавијену крупну папирну новчаницу за три чоколаде и кило жута шећера додатно. Иначе, ми не пушимо и не цуцламо ракију, ређе пиво, не курвамо се. И

ми, шта ћемо, видимо јасно, љубазан неки човек, поштено отпедалимо бицикли његовој госпођи на ноге, а испоставило се да нам је он још поштеније подвалио. Ми смо дотичној вратили украдени бицикл, и она је нас, уместо њега, уписала као лопове.

- А ко је тај преварант са дуплом подвалом на образу?

- Крадљивац бицикла ове наше дичне вароши. Та цела варош приповеда да сте му са тавана скинули више од тридесет двоточкаша, ето, да не верујемо.

- Хм, дакле, има човек метод, случај до случаја, метод до метода, финесе. А који је твој метод, лепо кажи, и да се растанемо као људи?

- Наше шаке и наша леђа, здрављем и снагом која нас још, Богу хвала служи, зарађујемо за комад леба и комад сланине, господине иследнице. Нема ту великог мудровања, све је јасно и чисто.

- Хајде да ти верујем. Знаш, тај бицикломан, могао је тако и авион с писте.

- Ех, камо среће да смо пилотски школовани. Дваред смо летели с трешње и само једном с тавана, то су вам сви наши беспилотни летови.

- Разумем, разумем... Ето, тај с том округлом женом Кристином, јефтин је преварант. Видиш, шацујем ја са врата ко је каквим и којим подвалама вичан. Ја са питањима пеглам полако, љубазно, стрпљиво, пуштам да се приложени текстил пере и скупља у сопственом кориту. Не сме на испричаном текстилу да усфали ни једна једина туфна.

- Чули смо ми да иза вас ни најситнија флека не остаје.

- Ни резанац, ни флекуца, ни фронцла.

- *Бициклето град јебало*, пардонирам, безобразно је писао књигу под тим насловом Ђорђе Сударски Ред. Он је, знате, бициклом обигравао цео Срем, и наше магарце је јахао са овновима у комплету.

- А ти и књиге читаш?

- Не, читано нам је рукописно. Дотични писац нас је у кафани частио читањем уз пивске флаше, а ја упамтио. Нама очас књига, иза гласног читања, зине у памети. Наравно, ако је читач ваљан, онако, онај прави. И не само што нас је частио читањем у Иригу, поклонио нам је дубоке кожне ципеле које су њему биле тесне, а мени су уз ногу пасовале. Ми и театарског *Дон Кихота* знамо наизуст.

- Лепо сећање, а тај твој лични писац из кафане, одакле је родом?

- Из Черевиха, чули сте за Черевих, та њега су знали многи адвокати у Новом Саду. Нема адвоката који није од њега купио писаћу машину. Тај Сударски је писао књиге и трговао је писаћим машинама.

- Колико схватам, причаш о минулим временима.

- Да, отпутовао је са овога света, давно, давно је јавио радио, а када радио каже да ће сунце иза петка илити суботе у недељу ја у то верујем, ма киша падала три наредна дана иза јављања. Ево, ми и сада имамо мали транзистор у џепу, нешто је већи од кутије шибица.

- Стварно, а ради ли та твоја скаламерија? – смешкајући се пита иследник.

- Само да га укључимо...

Мешају се звуци у трагању радио станица.

- Радио шета тебе, а ти шеташ радио. Није лоше, увек ти је пуно уво.

- Знате, господине иследниче, ми са радиом нисмо сами. Колико нас успављује када цркавамо од умора, толико нас и буди да петлови без нас не кукуричу.

- Ретко ми се језик разведе, а данас ми реченице клизе као по лоју. Иначе важим за строгог мужа венчане ми жене. Нисам нарочито храбар, али умам да ослухнем.

- Данас је смелост бити поштен и добар човек.

- Има и тога, није да нема.

- Спадају речи с језика као да се исповедамо у цркви.

- Тог споменутог писца са насловним бициклетом у књизи, чини ми се, ишчитавао сам у неким недељним новинама. Поред чланка била је и његова фотографија. Памтим човека са књигом испод пазуха капута, а снег веје, веје...

- Као што и нама веје читавог живота. И чини нам се да никада из снежних сметова нећемо изићи.

- Оставимо се тих тупоглавих фраза – тргне се иследник – него да ми лепо с бициклета пређемо на данашњи дан, да ја видим отворено, ко смо и зашто смо ту где јесмо... Име, презиме и тако то што заредом следи.

- Ми, поштовани господине иследниче, када би имали презиме, сигурно не би били без имена и рођенданског датума. Од свију слова знамо читати и писати рукописно, а словно Ј, О, Е, М, Т и А, само у крупним облицима, ћирилично и латинично, остало вам на част. С нама самима смо тело и исправа, све наше фиоке су у нама, у панталонама и без панталона.

- Ха, ха, ха... – смеје се иследник. – Значи, чист словни и лумпен панталонер од човека. Добро, јеси ли бар који месец около школских учионица оплевио?

- Ми ни у школске прозоре завиривали нисмо. Потписујемо се, у изузетно ретким приликама, палцем, ако устреба могу и сада, потписно на уписно. Нас јесу, да кажемо лепо, и матичне књиге мимоишле, све нас је мимоишло, све осим крава, коња, свиња и живине.

- Јеси ли као војник шетао експлозивно по војним маневрима?

- У касарне смо гледали издалека. Не би нам шкодиле војничке вештине међу угледним разбојницима, али може се и без њих часно живети. Од свих униформи које се шепуре кроз нашу варош ми имамо само ову офуцану шапку ватрогасног официра. И њу нам је поклонио варошки ватрогасац лично, још за живота, да му шапку шетамо по сеоским вашарима и да је покорно скидамо пред виђеним будалама.

- Добро, када би те неко питао, ко си ти, шта би му одговорио?

- Ништа ничему не сличи, нити одговара.

- Јеси ли жењен?

- Ни случајно.

- Ваљда си се некада женио?

- Јесмо, дивље, ту и тамо да не дангубимо.

- А деце, имаш ли деце?

- Не знамо, отаџбина нас већ одавно не броји. Ништа нарочито нам се око очинства не догађа. То са децом ни једна женска од нас није захтевала. А да ли смо волели? Јесмо, жива смо бића, дивље и лудо. Имали смо, господине иследниче, пет великих љубави. Не знамо које су нам жене од тих пет љубави тање, а које дебље. Све су нам некако округле, тапациране, пуне месечарке, осим последње. Ова последња, имала је уши као апостолке са црвеним минђушама, звониле су ми уместо будилника на јастуку.

- Ни мој први комшија није бољи када је у питању брачно дивљање. Но, оставимо се тих брачних перипетија.

- Нисмо вични брачним керефекама. Ми смо себи самима и мужеви и жене. Доволна нам је једна палачинка на дан, ако томе додамо и кашику пекмеза од кајсија, пуна капа. У браку се све дупло клацка.

- Чекај, јеси ли ти био на неком платном списку?

- Ни у сну. Никада ми нисмо били фирмирани људи, ни у социјализму, капитализам нас ионако ђонира. Живимо голи стандард без пртених гађа, натрђено, па ко кога, да простите.

- Добро, одакле ти новац за живот?

- Руке, видите ове наше шаке, шире су од лопате. Прсти су нам квргави. Од наших руку ми је и овај џемпер на нама. Надничаримо, из минута у минут поштено. Има земље, господине иследниче, и иза наших смрти ће је бити.

- Да, да, неба и земље вазда ће бити. Видим, пристојно се облачиш, још само дункл шешир да накривиш.

- Па не можемо ми тек тако бити виђени у банци за коју држимо да је помало и народна, чим нас каматно увесељавају на свадбама и сахранама. Мора се бити чист пред сликама на зидовима банке. Ни у цркви нас нећете видети са нечистом крагном кошуље, ред је ред. Ми се миришљавим сапуном умивамо и руке перемо. Код лекара ни под хитно нисмо били, чак ни онда када нам је пацов на салашу у Јужном Банату одгризао мали прст с ове леве руке која нас храни, ево, гледајте.

- Видим, видим... А сад ми искрено кажи, зашто си ових дана зјакао у холу варошке банке?

- Прво и као најважније, мењали смо доларе за динаре.

- Чекај, а откуда теби долари?!

- Па нисмо мајмуни да не можемо омирисати доларе, ако већ рукама и блато месимо. Једноставно, ми живимо у кући, дворишни део, Миланке и Јанка Стеванова, улица Змај Огњена Вука, нумер девет, иза Периног дућана.

- Даље, даље, слушам ја.

- Е, ти Стеванови, код којих ми разрађујемо живот са оним што умемо и знамо, уместо динара, одброје ми по који долар. Њима те доларе шаље син експресно да их животно одржава и да трошкаре на ситне рате. Кадикад им он и донесе нешто новца, обично када службено из Америке лети за Русију преко Београда. Успутно наврати да их не мимоиђе, фин човек, финансира сопствену патњу за родном

кућом. И ми, тако, у том штиму с њима, мењамо доларе за динаре, спорадично.

- Како мењаш новчанице, када се не потписујеш ни левом, ни десном руком, а ни исправу било какву немаш?

- Увек се нађе нека поштењачина украј шалтера да нам тако нешто и одради.

- А данас и јуче?

- Верујте нам на реч да нисмо зјакали у празно. Отишли смо да се дивимо осликаном плафону банке. Девојке у белим хаљинама разигране на зеленој трави. Подале су пропети коњи врани са раскаланим јахачима, разиграно и за очи и за душу. Зар ви не знате да су и банке почели осликавати као и цркве? Немојте само казати да Ђаво није лукавији од лисице.

- Од толиких девојака и коња у нашој вароши ти баш нашао да у банци зјакаш.

- Увек ћемо пред лепотом застати ма одакле она пред очима синнула.

- Имаш ли ту којекуд још штошта додати?

- Имамо, како да немамо... На главном зиду банке, иза шалтера, кроз блатњави шор Орловата бауљају *Весела браћа* пресликана као да су сад уживо с фарбама скинута са слике Уроша Предића.

- Откуд ти знаш за Уроша Предића?

- Знамо ми да се он никад ни женио није. Памтимо и човека из Орловата који је Урошу Предићу на сахрани носио венац, приповедао нам лично кад смо били мали, а нисмо га ништа ни питали. Онај који не зна не уме ни да пита. Гледали смо ми у Народном музеју у Београду *Косовку девојку* и *Веселу браћу* моловану његовом руком. Многи писмени нису при чистој памети, а међу нама неписменима нађе се гдекоје око радознало за лепоту.

- Има на тим нашим вашарима и превише веселе браће.

- Како се узме. Имате, господине иследнице, тако ваљаних емисија на телевизији о мајсторству сликања, само треба гледати, умети видети и памтити. Ми смо самоуки око технике моловања, али баратамо. Пуно тога смо ми оловком опцртали.

- Стварно?

- Ево, дајте нам оловку и бели табак папира.

- Изволи, ево ти два табака.

Оловка је муњевито зашарала по хартији.

- Можда смо мало збрзили – пружи уцртани портрет иследнику – уцртани сте упаковано са наочарима на носу, а можда је могло и другачије.

- Пази, стварно, плунут ја. Баш ми наочари заносе мало укриво изнад левог ока. Обрве штрче. Честитам, црташ вештије и брже него што ја могу бележити по хартији.

- Шта ћемо, кад смо ошинути лепотом, лете нам линије из прстију. Ми смо многим салашарима по Банату моловали коње и петлове са кравама и овцама по белим зидовима да не самују када зими нагрну снегови.

- Признајем, сретао јесам у овој мојој иследничкој канцеларији

чудаке, будале, грамзиве лопове и убице, али овакву фелу још сретао нисам. Имаш ли ти, човече, неке сроднике, стрину, течу са било које стране са тетком или без ујне?

- Никог ти живог моја сенка и ја немамо пред Богом, а ваљда и пред анђелима, ђавола да прескочимо. Никог, брате мој, осим голих звезда на ноћном небу које нити нас знају, нити ми њима о светлећим судбинама знамо ишта паметно казати.

- Ипак те нечија тетка на свет донела, ниси се из нојевог јајета испилио?

- Овако, нашли су ме неки Пајтини из Орловата на станици, чекали су воз за Нови Сад. Кажу да су нас нашли у картонском коферу. Овчје крзно којим смо били обмотани спасло нас мразне међаве. Зима је, те давне хиљаду девет стотина педесет и неке била баш ледено оштра. Ми смо код тих што су нас из кофера распаковали расли на салашу до деветнаесте године. Они умрли, ћерке и зетови салаш профућкали, и ми тако, од друма до друма пошироко. Што се ових руку и главе тиче, ми смо неко и нешто, од сви заната утрефило нам се помало од свега што нам треба да живимо онолико за колико нас ноге носе. Личног имена немамо, стичемо га од случаја до случаја. Надевали су нам разноразна шпицнаменија те Клемпа, те Калемар, некемо смо били Требенари, а некима смо важили и као Шрафцигери и томе слично. Кадикад смо се одазивали, а ређе и нисмо, већ како би нам се ћефнуло. Осећамо, мој господине иследниче, да тонемо у те небеске тишине олако безимени као и ови који не знају шта ће са сребрним прапорцима од златног богатства. И шта вреди човеку име када од стида и срама не зна куда ће са сопственим презименом?

- И ти Стеванови са којима радно животариш, мора да су већ доброно остарели. Ни ти ми баш ниси при веселим годинама. Шиба живот по образима, види се то. Куда ћеш када ти они оду са овог не баш бајковитог света?

- Ваљда ће нас мимоићи горко судње доба. Ми се ни мраву замерили нисмо. Без светлог живота од Бога нам задатог ни тамног дана нема. Они су, уз синовљеву вољу, а он је млађи од нас и при пуној је снази, дакле отворено, нама завештали кућу са воћњаком. Опет, после мог узлета у помрчину, остаће њему очевина.

- Како теби када немаш ни имена, ни презимена, нема те уписаног ни у матичним књигама?

- Имамо образа и части у очима на рукама, господине иследниче.

- Може бити, не знам, није да није запетљано, али даје се одмрсити.

- Ми смо одавно свикли да нам се наша сиротиња и све нејасно разјашњава временом само од себе. То упетљано што вас занима, морате питати њих. Њихово не може бити да је туђе, и воља је њихова, а не туђа. Кажу, светом воља влада.

- И како је све то уприличено? – занимало је иследника.

- Отишли смо с њима фијакером код варошког фотографа. Код њега смо се, како би ви казали, фамилијарно усликали, уцело. За ту прилику обукли смо ново тегет одело. Фотограф нас усликао

и до пупка овако главатог широм отворених очију спрам апаратуре. Онда смо отишли у цркву заједно са њима да и Стеванови ближњим покојницима припале свеће као што је и ред код хришћана, и две свеће за живе као за сина им и нама да нас Божја рука с анђелима у животу прати. И када смо све то обавили, отишли смо у заказано време код варошког адвоката који је учтиво срочио да кућни тал са свим затеченим стварима, у детаље, припада том и том, а нама лично код фотографа усликаним тог и тог дана, године те и те са нама уцело, уз приложен снимак нас усамо у теget оделу, како се из приложеног даје и видети. И то је запечаћено до судњег дана за наше лично *свето писмо*. А ми смо, господине иследниче, спремни да имамо и оно што немамо, а нико за живота није остао, а да сахрањен није.

- Кажеш, запечаћено... Никад нисам чуо за такву врсту тестаментирања. Јеси ли бар на тим папирима оставио отисак палца.

- Јесмо, како да нисмо, палац је мој крст, поуздани знак. Палцем у пуном отиску, него шта, и то сагласно и син њихов је потписао. *Све истине чекају у стварима свим*, што би казао Волт Витмен.

- Волт Витмен – зачуди се иследник – одакле ти сад па тај васкрсава?!

- Амерички песник. Знате, поводом његових песама наш књигописац Иво Андрић је записао: *Велики је живот, истински и мистичан, ма где и ма у каквом облику био*. Ми смо тог Андрића видели уживо у Новом Саду на Петроварадинској тврђави када смо ишли једне недеље да гледамо торањ са сатом који великом казальком призива и показива тачно сате, а малим одвагава минуте.

- Толико тога у теби. Одакле ти све то? Не листаш новине, не читаш књиге. Да, збива се, има у животу јасно нејасних људи. Ретко, или готово никако, такве не срећем, морам признати, чист изузетак. Објасни ми то подробније, слушајам.

- Ми, господине иследниче, ноћу кратимо несанице уз радио. Када ослушкујемо свашта и чујемо. Кадикад нам дође даљи рођак од ових Стеванових, вредан је и уман човек. Е, он нам са уживањем чита из наших књига. Ми недељно бар једну књигу купимо да нисмо у собици сами. Ми се увек код паметних људи распитујемо о тајнама вредних књига. Искажемо ми њима наше занимације и учтиво их питамо шта би се у којој књизи могло корисно по нас отворити да нам срца у животним стварима не буду усплахирена. И ми тако зађемо у књижару, купимо књигу уз *добар дан* да не самујемо улудо. Некада оскудевамо у читачима, али се утрефе.

- Неписмен. – Замишљено ће иследник. - Верглаш као да ти је у устима покретна библиотека.

- Питали сте, казали смо шта нас лечи. Одговарамо на постављена питања и пазимо да не оманемо. Ви сте власт, а ми смо ништа што би хтело да личи на нешто. Ако већ не пишемо и не читамо, то не значи да не видимо то у шта гледамо и да не чујемо то што се чути може и у памети сачувати за не дај Боже.

- А са којим језиком се у сновима прегањаш?

- Искрено и неважно, ако баш хоћете... И како кад, господине иследниче, чешће српским, а ређе мађарским. Ми често у сликама

сневамо, има у тим сликама пуно светлих места, а ређе тамних. Углавном, снове памтимо и тишине о којима не знамо шта да кажемо.

- Волео бих знати чијој си цркви наклоњен? Није ми, такође, јасно уз коју националност да те пришијем.

- Ми смо хришћани кадри попиту чашу доброга вина и са патријархом и са папом, имамом или са рабином, а тако нешто неће ми се догодити, још увек, ни у најбољим епским песмама. Осећамо да смо странци у нама самима, увек нам усфали то мало добре воље. Да, сигурно станујемо у ципелама својим, а остало како нам радом пристигне. Не знамо како се то назвати може.

- Распопућен Србин, а?

- Зна Бог у мом срцу од чије сам крви, а и шта би могли бити као лица без имена у светом знамену.

- Личиш на слику, без комплетног рама, окачену о небо без свода и зида.

- Не би се баш тако могло казати, али јесте некако обло на округло.

- Разумем, ти би хтео да умеш у мислима са самим собом, а ни само име ти неће улепшати образ, ако ти мисао ка злу срља.

- Тако некако. Ономад, у нашој вароши био неки, знам да га зову Ика Дошен, тај никад не коферише у празно, пун је новаца као псето бува. Начули ми, а да ни не знамо од кога, прича се... Е, то његово коферче пуно је разноврсних штамбиља. Платиш, он ти одштамбиља уз име са презименом и титулу, та нема тог звања ни тога мајсторства за чију диплому неће пристати његов штамбиљ.

- Да, свет је пун варалица и фалсификатора.

- Зар ви не слушате радио, господине иследниче?

- Сад већ ређе, а некада ми је радио чувао несаницу. – Узвратио је иследник помало расејан. - Новине прелиставам чешће, а на телевизији не заобилазим касне ноћне вести.

- Да наставим...?!

- Да, да, наставите, причајте... Е, тог типа ми није привео...

- Ко?

- Ништа, слушам ја, слушам.

- Е, сад не знамо да ли је баш од тога Ике Дошена, а биће да јесте, тамо неки занатлија из околине Лесковца, купио диплому зубног лекара. И богме, тај је са љубављу плумбирао, вадио и сређивао зубе свима одреда, чак и керовима. Толико се извештио као зубар са лажном дипломом да му у том крају није било равна.

- Да, и на крају је долијао, рибија са урамљеним фалсификатом.

- Не знамо колико му је та робија тешко пала? Хвале га. Нема покуда на његово титулисано име са презименом. Урушен, а хваљен у ближој и даљој околини, кажу новине, бар тако нам комшија приповеда. Каже, да и у затвору важи као угледан зубар.

- Замисли колико ли је таквих бараба са лажним дипломама у овој не баш превише тесној Србији, а да ни бели свет не прескочимо заједно са Русијом?! – забринуо се иследник загледан у сопствене шаке на писаћем столу.

- Ми смо безимени, можемо замишљати и оно што нам душа

не иште.

- Развукли ми минуте у сате. Кажи ти мени искрено који ти послови најбоље иду од руке, да разрешимо твој случај, видим да у теби има и превише нераспаковане памети?

- Између осталог, воће, ту смо махери. У длаку временску знамо где и како садити коју воћку. Морате умети сортно укрштавати стабла. Мора се знати свака жила справом које воћне гране иде. Није то само, плунеш у шаку, узмеш ашов и... Има ту хиљаду ситних финеса.

- Рецимо, питоми кестен? Моја госпођа воли зими печено кестење, убила би се за кестењем. За њу не постоји зима без прженог кестена. И очи су јој кестењасте.

- Питоми кестен иште накиселу земљу. Најбоље је околиш ђубрити са воћним кљуком или ти већ узаврелом комином за печење ракије, не нагло, овлаш, без претеривања.

- Заниљиво, то нисам знао... А ракија, мислим спремање тих воћних ракија, печење ракије?

- Кајсија, крушка, грожђе или ти ком од грожђа након винске муљаве, ватра у казану мора бити умерено уједначена, стрпљиво, и без журбе. Градирате по вољи, не више од двадесет гради. Шљива, мушмула, дуња, ту су већ захтевности умањене... Увек је важно код ложења казана или ти веселе машине да се ложи суво дрво воћке спремљене за ракију...

- Ја позовем казанцију и он среди ствар, али ваља и то умети. Где ли си то све накупио?

- Гледали смо и слушали како то други чине. Нешто од тога нам је и радио причао. Наравно, сад је то и наша усвојена практика... Уопште, поменули смо воће, посађену стабљику ваља закренути, корен север, круна југ. Пре усађивања, дно рупе за усад, налити кишницом, посути благо коњском балегом, добро натрунити растреситом земљом, потом утуткати садницу фином земљом и одзго утабити затрављеним грудвама, а онда садницу благо повући нагоре и изнова је залити кишницом... Временом, благо искошена садница ће се ваљано ужити. Ужиљена ће се временом усправити. Тако ће се крошња развити за будућа пуна зрења и у том ојачавању постати отпорна.

- А резидба?

- Код сваке резидбе је важно отварати могућност да крошња воћке буде осунчана. Резидбу можете обавити чим воћка усни. У резидбу се може кренути већ од друге половине новембра и све тамо до петнаестог марта.

- Кућа са нешто воћњака ми је у Авалској, број три, розликаста спратна кућа. Воћњак би ваљало темељно орезати. Прилично су ми воћке запуштене, штрче изданци, ако си вољан... Платићу...

- Имамо ми пуну главу адреса за резидбу. Бићемо спремни да вас уштивамо негде у јануару, ако жешће не нагрну снегови. И не журите с платежним обећањем, нагодићемо се. Имате згодан глас, памтљив, ви ћете нас, узвратно, господине иследниче, почастити гласним читањем *Изгубљеног раја* Џона Милтона у преводу Милована Ђиласа. Књигу смо купили на Најлон пијаци у Новом Саду. Стоји нам

на полици, чекамо пажљивог и јасног читача.

- Нисам баш вичан листању књига, ни прозе, а тек поезије. Невешт сам у читању, осим законских аката и правничких књига, остало слабо марим.

- Види се.

- Ни у гимназији нисам био вичан листању књига, увек сам бркао

Мост на Жепи и На Дрини ћуприју, ни данас не знам којим би мостом пре до Сарајева, помало сам и географски левак.

- Да се приметити.

- Но, како каже наш колега полицајац који те је привео, техника сваку компликацију разрешава. Зваћу ја ове из варошке радио апаратуре да ти звучно насниме тог твог Милтона од Ђиласа, па ти слушај и ноћ и дан, имам ти ја у кући три касетофона, два ћу теби за трајно сећање дати.

- Унапред вам хвала... Мало нам је непријатно, али питати морамо, знате...

- Развезуј, само ти развезуј...

- Молили би да нам дате нешто писмено, кад смо већ тако искрено и нашироко разговарали. Ето, ми би да имамо у џепу неко папирче да нас овај ваш полицај не приводи сваке мешње. Није он лош човек, ми можда блесаво изгледамо, али верујте, у глави нам је пуна равнотежа.

- Не брине, шапнућу ја њему, а ти ових дана наврати, у вечерњим сатима, ето, у суботу или понедељак, до моје кућне адресе и донеси ми тог твог Милтона испод пазуха да га радијаши усниме.

- Авалска, број три.

- Јесте, Аца Мирков... А ја ћу преслишати папире да те имамо у евиденцији са именом и презименом са кућном нумером и матичним бројем, кад је то већ тако и са Стевановима код којих си и који су ти, као нека гарантна својта. Све се то даје средити да и ти будеш документовано уредан човек и пред Богом и пред законом... Ето, да си имао неку кривњу као што ниси, како да те хапсимо?! Никако! Не може то тек тако, нико који није ни неко, бити ухапшен у овој нашој отаџбини са широким промајама, тако ли је?!

- Е, наш иследниче, више од пола живота протекло нам је без овере на папиру. Нисмо ми једини незнанци у овој земљи Србији, нити смо гори без имена, нити ћемо бити бољи са именом, навикли смо ми да будемо ваздух од човека, лист који очас одува тамо некаква олуја.

- Немој тако, некад и један глас превагне народног посланика на изборној листи. Не може, ми сви у статистику с позивима на одзив са свију страна, а ти изузетак у цветалом воћњаку. Мораш и ти човек бити са некаквом шифром, а не само неки изданак на ветру из Орловата.

Ширила се жута фасцикла на иследниковом столу. Иследник се оловком чешкао иза клемпавог уха. Бели табак хартије остао је без убележене реченице. Оловка је заокружила црну тачку. Тачка је печатила радни дан иследне канцеларије.

Мирослав ТОДОРОВИЋ

САНДУК ПУН ТАМЕ

ЛИК СА ПЛАТНА

Сликару, Видоју Р.

Само да не измакне јасноћа, каже.
С платна се осмехује жена пролећне лепоте.
Данима бди над платном. Боје. Четкице. Боје. Каже, радићу на овој слици све док не проговори.
Зачуђено уочава како му се лице преображава у лик жене са платна
Касније, беше месец дана прошло, позвони на врата атељеа.
У вратима се појави жена.
Улази, човече.
Гледа је збуњено.
Улази! био је то његов глас, његови покрети.
Сада је сигуран док је зачуђено гледа да је то лик са платна.
Помисли, да се он сликајући претворио у лик који је годинама сликао.
Где је В. пита? Она показује на платно осмехујући се.
На платну види њега, осећа његов поглед, као да га додирује.
Јасноћа је заблуда, чује глас, коначно сам открио у чему је замка те самообмане коју називамо уметност.
Напољу се шапутаво спуштало вече.
Мотрио је са платна загонетно се осмехујући.
Све што постоји постоји јер је трагично непостојано. Као и ово што зовемо живот.
Жена се осмехивала. Знала сам да долазиш, каза.
Збуњен, и не зна због чега уплашен, истрчава на улицу. И трчи, и чује како му срце помахнитало туче у грудима.
Види његов загонетан поглед, и види њу у вратима.
Мирише на боју преко које се таложу плеснива скрама стварности.

КАФКА

Када су минули овим светом неки су наставили да пишу. Бестелесни нашли су се с оне стране у простору без земаљских мера. Овде су наставили да пишући трагају за мајком свих речи. Сада су знали да је слепи Борхес видео оно што је у земаљском облику казивао како је свеколико писање само једна прича. Књига. Песма. Реч.

Њихове мисли су се сливале у светлосно платно разли-читих нијанси. Међу тим нијансама стално се једна јачи-ном издвајала. Бестелесни запиташе ко је творац ове ни-јансе. Како се звао на оном свету?

Кафка, чуло се из тамне тишине.

У плаветнилу је пулсирало.

Ја сам био Едгар Алан По. Ево, дарујем ти, мајсторе, моје перо.

Гавран се огласи, чу се шум крила, светлосно платно се као крошња на ветру зањиха и као у сну живих нечујно прекри приказ.

24. март 1999.

Оно неколико преосталих мештана је упозоравало археологе да не чепркају, да не копају на Голом брду. Од давнина су мештани на избрешку палили свеће, ни сами нису знали зашто, нити да ту нешто има. Место су звали Светиња. Сада је село опустело, само неколико старица и стараца.

Стари Гаврило је говорио чувеном, тако су новине кажу писале, археологу да се мане ћорава посла. Чуо је, још као дете, да у брду живи нека сподоба, анђама, шта ли? Храни се оздо из земље корењем, зато је, веле, ово брдо голо, обрасло кржаљавим шибљем. Ни стока ту не залази. Ни птице преко не лете, само ноћу у недоба хукне сова, огласи гавран. Раније, вели, када год су ту нешто копали увек би се заратило. И, опет ће, ако ту почнете да копате, да тражите то што ко зна коме припада. Ако л' ишта ту и има за оне који су на овом свету.

Професор је само одмахнуо руком.

Барачицу су поставили у удолицу, сутрадан је требало да крене са ископавањем. Поставили су маркере, раднике ће довести из оближње вароши. Те вечери су изашли у А., ваљало је прославити почетак ископавања.

Вратили су се касно. Испред бараке је догоревала ватра коју беху оставили. Крај ватре спазише прилику како седи. Пролазник неки, можда ловац, помисли професор и приђе. Поноћ је одавно прошла.

Је ли хладно? - упита. Чуо сам да у овом брду живи неко створење, једе корење, и уместо лица има ужарена уста. Прилика је

ћугала. Професор штапом процара ватру. У то прилика подиже нешто налик на главу и професор запањен виде уместо лица разјапљена уста пуна жара. У трену прилика се разли у мрак и као да ништа није било ватра је пламињала.

Ма мени се ово привиђа, помисли професор и пође пут бараке. Мало сам и пинуо.

Пробудила га је ларма радника. Већ су стигли, пословођа Обрен је делио лопате и крампове.

Професор уписа у дневник:

Почетак ископавања на локалитету А.

*24. март 1999. **

*

Истог дана, увече, почело је НАТО бомбардовање Савезне Републике Југославије, *Операција Племенити наковањ (Operation Noble Anvil)*, у Србији познато и као *Милосрдни анђеоло или НАТО агресија*, била је завршна фаза Рата на Косову и Метохији, која је трајала од 24. марта до 10. јуна 1999. године. То је било друго важније војно уплитање НАТО-а након бомбардовања Републике Српске у операцији *Намерна сила 1995.* и највећи војни сукоб на простору Србије и Црне Горе од времена Другог светског рата.

У дневник „Живот“ под узбуном“ 24. 03. 1999. записао сам:

21.30h. Бомбардовање. У 20 h. зајаукаше сирене. Л., у паници. Народ изгубљено стоји испред склоништа. Улазим у непроветрену просторију склоништа из које бије мемла. Збуњена лица, страх у очима. Тебад, торбе...

Возим Л, у Р.П. Са ТВ грме песме које излуђују. Већ месецима РТВ врши психичку тортуру програмом. Слушам глас спикерке: Снаге САД напале су војне циљеве у Југославији. Американцима се обраћа Клинтон. Обавештава да је Милошевић у задњих 10 година започео крваве ратове са Хрватском и у Босни. Говори и о кризи на Косову...

ОДЛАЗАК КАЗАНОВЕ

У Старачки дом, на нашу велику радост, стигао је негда славан глумац.

Стигле су нове генерације па је стари глумац био већ заборављен.

Ми смо га знали, био је негда наш идол.

У своју собу допремио је на стотине костима. Сачувао их је, у спомен на улоге.

Прво јутро ушао је с малим закашњењем у трпезарију. Какво изненађење, био је у одећи племића.

Како су само кликнуле г-ђа Софија, како је разрогачила очи г-ђа Дивна негда; градска лепотица; кришом заљубљена у глумца.

Конечно, ево судбина јој се осмехнула, нашли су се у старачком дому.

Доручак је прекинут, сви смо се окупили око старог глумца.

И свако ново јутро је било у знаку нових ликова. Живост се уселила у Старачки дом.

Ко нам све није стизао у лику старог глумца? Краљеви, ратници, луде...

Тог јутра се Глумац појави у костиму Казанове.

Пришао је г-ђи Софији и театарно је пољубио као прави Казанова.

О, како је само блистала г-ђа Софија. Конечно, сан јој се остварио.

Али, следећег јутра наш глумац се није појавио.

Око поднева, када су отворили врата, нашли су га беживотног у постели. Био је у одећи Казанове.

Умро је у сну, с блаженим осмехом на лицу.

ЖИВОТ У ЈЕДНОЈ РЕЧИ

Сетио сам га се када су јавили да је у Америци умро. Били смо ђаци када нам је учитељ казао да Јован одлази код родитеља у Америку.

Ушао је у наш разред ђак из четвртог разреда и поздравио се са свима. У Америку одлази, били смо усхићени. Отуда нам је, у то време, стизало млеко у праху, и јаја. Звали су их Труманова.

После су године и живот све потиснуле у заборав... Вест о његовој смрти је стигла у већ опустело родно село. И ми смо се сетили нашег детињства и школских дана...

Окупили смо се на погребу, разговарали, и већ осед-ели, поново упознавали.

На крсту поред Јовановог имена беше урезано и америчко Цон.

У тој речи био је цео његов живот проведен у свету.

Тамо.

У Америци.

2005.

ПРИЧА ИЗ КЗМЗ

СТАРИЦА крши руке. Говори полако. Седа коса, бледо лице. Каже, не могу да спавам од муке. Унучићи моји по сву ноћ пуштају

музику. Вриска, цика, глава ми се распада. Сиђем, молим да утишају мало. Они, тобож, зачуђено: Бако, откуд ти овде?

Па, где бих била него овде? - питам, без гласа.

На Бубњу, бакице, на Бубњу. Тамо ти не би сметала наша музика. А тамо ти је одавно место.

Ја се скаменила, а они се церекају.

Машу рукама.

Унучићи моји, и њихови чупавци.

А на Бубњу је, докторе, гробље. Не могу да испричам колико сам се радовала мојим унучићима. Колико сам само суза од радости пролила. А сад, никако да ми из главе изађе њихов смех.

Само дудњи.

На Бубњу ти је, бакице, место. Зар ти већ ниси тамо?>

А смеју се, смеју, докторе.

Смеју...

14. 12. 1999.

ЛЕТЕЋИ ЗИДА МАНОЈЛО

Већ се мутио вечерњи ваздух, а ми смо поправку фабричког димњака привођили крају. Манојло је задњи венац цигли заливао малтером. Одвезао је појас, требало је само још једна фангла малтера да се прелије, цигле да се повежу.

Ха, казао је, шта ће ми појас, па ја ионако знам да летим. Ето, сутра сам већ у мојој гори, с мојим орлима. Тамо где ми душа кликће.

Нисмо ни видели како је склизнуо у празнину испод димњака.

Никола ме немо погледа.

Он је већ стигао у своје горе, каза.

Увек је казивао да зна да лети.

НЕСАНИЦА

Мустафић: Када смо се враћали из Приштине видео сам поред пута како свраке кљуцају човека.

Убијени је био поред пута.

Отада ми у сну све искрсне и не могу више да заспим...

10. 1. 1999.

НЕМУШТИ ЈЕЗИК

После издржане затворске казне вратио се Р. у родно село. Дочекао га је оронули кућерак на брду, брвнара коју су зиме и године

већ свалиле на земљу. Село скоро опус-тело, а требало је живети. Кућерак је успео да поправи. Купио је кобилу. Назвао је Коба.

Кажем му да су тако звали Стаљина. Зовем је, вели, и видра. Живим од ње. И она од мене. Сад шпартам бразде за сејање кромпира.

Извештили се и он, а и кобила. Припиње је да пасе на нашој ливади. Озго са Свеловог брда је позива. Кобааа! - одјекне његов глас.

Она зарже, одазове се. Разумеју се, каже. Зна, да ли се напасла, да ли треба да је одведем у шталу.

Како? – питам.

Чујем како рже, разумем. А зна и она када сам љут, и те како зна. Куд би ми једно без другог?

7. јули 2009.

ЗМИЈСКИ СМЕХ

У својим белешкама: *Das Geheimnetz der Uhr. Aufzeichnungen, 1973 – 1985.* има Елиас Канети запис:

ДА би мучили змије, деца их стрпају у цак негашеног креча и долију воде; сиктање змија, док преживљавају муке спаљивања, деца називају змијским смехом.

САНДУК ПУН ТАМЕ

Пролази неколико хиљада година: један трен.

СВЕТЛЕ прозори у девичанској пени таме, као да се немо дозивају преко мрачних урвина у које се спокојно слегла уморна тишина вазда младог видеела.

Жмиркава светлост са Градине види како на Маличу светли прозор. Ено јошт је жива Миланка Петрова. Под Острешом светлуца, између ветром узнемирених грана назире се сенка у мраку, без гласа прича се шири. Као будне варнице, на Белом Камену, Жировњу, Клику, Коритима, у самотној тишини догледају се дозивно светиљке. Испод звезданог неба преко којег далеко шушти Кумова Слама тајанствено светлуцају миленијуми уморних брда. У мраку заветном угасли шумови својим црним окицама лагашно дрхтуре и чиле, сене бивших и будућих.

Искрсавају у погледу минулог живота маглене слике.

Ено, горе, у Чакаји утрну светиљка. То стара Ра-дунка оде на починак. Постајала је на басамку, гануто гатала у глуху ноћ, у куда да се дене, коме реч утехе да каже? Види све је мање светиљки, све више угашених кућа. Од Ђуревданка пет се већ утулилио. Горе, на брду, у трави гробови. Ветар је разнео сасушене венце, крстаче кише пролетње извалиле, нема ко да их усправи, јадо мој јадане...

Како су лепе и рујне биле руже... певала је негда на гласу ђевојка Радунка...

У мрак пиљи, на мрак мркли мирише, из мрака чита старина Гаврило Теодоровић. Види како ове све-тиљке линијом невидљивом повезане граде огроман сандук. Сандук пун таме.

Хеј, ти, црве земаљски! Има нешто што не знамо шта је, и то Нешто зовемо Бог. Када ти куцне час све ћеш сазнати, ал, авај, доцно.

Око Гаврилове главе сјајаво трепери круг за који он још не зна. Па ми смо сви у том сандуку, мрмља и чује како изговорене речи ожалошћено ишчезавају у тами пуној мрака.

Угасла су сва светла. Ко ће сада записати: и сви су они умрли. Мир је до неба, а мркла тишина је пла-вила брда и хујала као преко страница још неисписане Свете књиге...

КУЋА ЗАКЉУЧАНА ИЗНУТРА

Стара Радунка се зачуди видевши да нема ограде око куће. Месечина је чудесно обасјавала вотњак, кућу и брда унаоколо. Чинило јој се да види све као у сну. Између воћака ижђикали мадљари, путељак преко брда беше зарастао у коров, грмови шипурка се разрасли између стабала, купина се шепурила око негдашње ограде.

Изађе на брдо, згранута виде да је од Клика шума скоро стигла до Долине. Тамо где су негда сејали сада је шума. А овамо према воћњаку вијори се понека претходница бреза, бели се на месечини радосно. Тамо према Коритима, Белом Камену мотрила је чудесно плаветнило испуњено ноћном тишином.

Зачуди се када уђе у кућу. Кућа споља незакључана, а унутра на вратима соба катанци.

Сети се:

То се моја деца поделила.

Осећала је, знала, сада једно поред другог пролазе, не говоре.

Седе на треножац да предахне.

Да у ћутању нађе одговор, ако ли одговора уопште има.

Пред зору изађе из куће и запути се на Свеловину. Некдашњи пут беше излокан, саплитала се о џомбе. А и гробље беше зарасло у коров.

Уђе у своју вечну кућу и никада више не пожелеле да обиђе своје земаљске стазе.

СУДЊИ ЧАС

У спомен на Рашу Попова

У јесен 1990. године у авлији Јанковића се скупиле комшије да комишају кукуруз. На прозор поставили телевизор. Плавичаста светлост са екрана пада на шашину. Чека се дневник па ће онда престати прича и сви ће се окренути ка том *прозору у свет*.

Жагор жена, деце, мушкараца који су комишали прекину повик са екрана.

Јекну у вечерњем сумраку Судњи час. Народе, стигао је судњи час, викао је Брадоња са екрана.

Сви су застали, и забезекнуто гледали у екран. Озго са прозора где је био постављен телевизор, као с неба Брадоња је ширећи руке гласно говорио:

„Судњи час, ево трећа књига библиотеке Крајински књижевни круг. Трећа, уредник Томислав Мијовић. Прва књига „Музеј црне крајине“ Адама Пуслојића, друга „Азбука“ Живојина Павловића, и, ево треће „Судњи час“ Мирослава Тодоровића. Упамтите Судњи час“ је стигао. И подигао је онај Брадоња изнад главе књигу на којој је писало „Судњи час“. Да се уплашиш...

И онда се, причала је дослије Дринка, на телевизору појавио Мирослав (моја фотографија је прекрила екран) разрогачио очи па нас све озго гледа... а онај Брадоња се више није појављивао. Отишао негде.

Била је то емисија „Копча“ на ТВ Београд коју је водио Раша Попов.

Трајала је 3 минута. Али прича о томе казује да је сутрадан трајала пола сата, па сат, па цело вече. И остало је у памћењу свих онај Брадоња, повик Судњи час па како сам их ја са екрана гледао разрогачених очију.

И тако сам благодарећи Брадоњи, Раши Попову, постао „славан“ у свом селу.

И све што се после дешавало било је у сенци те вечери...

Остала је само прича која памти и опомиње на оне који су били.

Раша се преселио у вечност 19. априла ове (2017) године, а трешњевичка брда је тог дана прекрио црни снег. Уништио воћњаке, оштетио малињаке.

Нема више комишања, нема више ни телевизора на прозору, нити кога да опомене како је стигао „Судњи час“. Давне, 1990.

1998.

ЖИВОТОПИС Г. Т.

Његов буран живот урезаше у камен.

У црту између две бројке.

О томе трава што се у зеленом распламсавању пролећа распевала унаоколо.

И пламичак свеће што догоревала... Опомиње.

Зна тај пламичак, испраћа и памти, капље на животопис Г.Т.

Сузи твојој весник.

ГЛУХО

ЕВО ме на брду. Вичем из свег гласа.
Зовем. Кога? Није живе душе.
Узвикујем моје име: Мирославеее!
Из урвина одјекује, разлеже се уморно и отегнуто,
тугом моје самоте прошарано: Ееее...
Прхну преплашено јато, из напуштене и опустеле куће излете
гавран, гракну и ишчезе у зеленом вртлогу шуме.
А глухо се таложило около планинских врхунаца са облацима
између којих се јошт видело небо и ове скамењене реченице.

1993.

Из рукописа у припреми: *САНДУК ПУН ТАМЕ...*

Tyto tenebricosa h - 28 cm

Јованка Стојчиновић НИКОЛИЋ

ПРЕСЈЕЧЕНА ШАПА ЦРНОГ

Ноћ пуна зебње отворила се над нама као црна печурка. Село у тишини. По обронцима и косинама чудесни преливи таме.

Оно брдо изнад наше куће, враћа понекад нејасан одјек лајања псетанцета, којем је моја најмлађа кћерка дала име Црни. Иако је имао густу, црну и сјајну длаку, готово ништа није могло замрачити његово радовање при сваком сусрету, нарочито са дјецом из окружења.

Не распознајеш га од црнине ноћи, само су му звијезде у очима с неба пресликане, горјеле у жару и тузи, бдијући над нашом и својом судбином. Црни је још дјетенце, али сваки пут, када би се нешто неуобичајено дешавало, чак и преко два брда удаљености, он би се скривао под уцеру и цвилио, а онда би претрчавао двориште уздуж и попречије; вртио се у круг као да јури страх на репу.

Како су текли сати несанице, чинило ми се да се ноћ продужава и не могу да се одбраним од црних мисли и слутњи.

Затворим очи и видим како се бјелина зоре разлива бреговима, и као кроз измаглицу указују ми се самотна стабла нашег воћњака, која су и ове јесени понијела терет живота. Осјећам мирис дуња под чијом тежином гране додирују земљу и питам се да ли је то бесмислица баш у овом часу, радовати се мирисним жутим плодовима, кад се потмула јека све више приближава селу.

Умјесто сунчевих зрака, које у ово доба године вјешто разрезају небо на шните, палацају тамно црвени језици. Час се издужују, час скраћују и ниси сигуран шта вреба иза брда. „Гори Јанкова кућа“! Чује се глас из комшилука.

Стојимо као укупани на кућном прагу. Ни ући ни изаћи. Безнађе нас вреба иза оног брда и све више нам се чини да корача према нама. Сјенка сјенку сустиже издужујући вратове преко наших тијела.

Мирис босиока помијешан са мирисом тамјана испуњава простор наше куће, док износимо посљедњу свјетлост свијеће и остављамо биљег на кућног прагу. Дрвени точкови воловских кола вуку нашу судбину. Уједначену шкрипу повремено нарушава глас моје кћерке док дозива Црног, и лупкање косе о наковањ окачених сиједом старини преко рамена.

Одлазимо а све што иза нас остаје као да је и даље свезано за наше наступајуће јаде. Сустижу нас набрекла уста тамне ноћи; олуја и киша стежу обруч око срца и буде осјећај незнања и изгубљености. Само се црне мисли роје, толико снажне и тешке, борећи се свом унутрашњом снагом да не засјене разум и наду.

Тек што је оданило стигосмо из Гостовића у Поткамен. Смјестисмо се код познаника. Распремисмо ствари на брзину сакупљене у вреће, сепете и канте; Муку историјских тренутака која се само наставља од наших очева и праједова; Неповјерење у људе, дојучерашње комшије, страх од дана који долазе и повода за невидљиве катастрофе од којих се тешко заштити на туђем кућном прагу, кад свој нисмо успјели сачувати.

Најмлађа кћерка често је ноћу ослушкивала псећа лајања и завијања, чекајући да се огласи умиљата Црна мрвица, која се увијек јављала на сваки непознати звук.

Сјећањем ми пролазе његове црне очи, псећа њушка која никад не ћути, глас који увијек има мелодију и уцера под коју се завукао ужурбано машући малим црним репом жалосно завијајући и испраћајући наш одлазак. Остао је Црни, посљедњи међу нама да чува кућни праг и брани свој и наш живот.

Посвуноћ иста слика с погледом на неосвијетљени град, као да у њему више нико не станује. Само тишину разбијају потмули одједи пушчаних метака и детонације, па ми се дешава да заборавим неке појединости које су ми се догађале у најбољим годинама.

Осјећам се голуждраво, као тек излежено птиче које очекује мајку да га поведе у бескрајни лет, у историју... И тако дан за даном... У тражењу, слутњи и ишчекивању... Као да неко смишља замке... Никог нема да премјери тежину око срца и камен у души.

У освит јутра, шест мјесеци и два дана послје, пробуди ме непрекидно гребање на улазним вратима куће у којој смо привремено смјештени... Лагано приђем вратима и ослушнем. Мук... Ни живот ни смрт. Нико се више не оглашава, као да је тренутак од малоприје нестао. Учини ми се да ми се тек у сну причинило, али лијева рука занемари знак непостојања пред вратима и поведе ме до кваке. На тренутак не повјерових игри свјетлости испред отворених врата. Обасјаше ме мале свјетлуцаве очи при загрљају са куршумом пресјечене шапе Црног.

Јован Н. ИВАНОВИЋ

ДАЛЕКО МИ ДРУГА ОБАЛА РИЈЕКЕ

Вријеме ме је служило све до слома мојих покушаја да се докопам друге обале Саве. Тада се оно покварило и окишало. Трпио сам кишу, одупирао се осјећању свога безизлаза, које је ритмично ударало о опну мога опирања и наваљивало да се предам, јер ћу можда само тако остати жив.

Они, „побједници“, били су горе на насипу изнад ријеке, возикали се и подврискивали, славили своју „побједу“, а ја сам био доље уз Саву завучен под брину врбе, невидљив и разочаран што су ми, као непливачу, пропали покушаји да се некако домогнем друге обале ријеке.

За вријеме мога кретања према Сави, а од оног тренутка када сам забацио мој пушкомитраљез на раме и рекао ћаћи да им се жив нећу да предам, ја сам се понајвише кретао по дубини десне стране асфалтне цесте, од једног или два километра. Искусио сам напасти самоће, страха, глади и жеђи. Не каним да ти причам о томе како сам све то издржавао и шта ми се све мотало у глави за тих десетак дана мога преживљавања на терену који су они „запосјели“ својим „постројбама“ и темељно „прочешљавали“. Било је тренутака када сам у души посртао и приговарао себи што се и ја нисам предао. Опет, како сам се приближавао Сави, било ми је некако лакше. Ако успијем да је пређем, наћи ћу тамо у Новој Тополи жену и сина. Коначно сам се, под окриљем једне ноћи, скотрљао низ стрми насип и зауставио се на муљовној обали Саве.

Пришао сам води, опрао руке и умио се. Чуо сам како се горе довикују њихови „бојовници“ и возикају насипом. Доље, крај ријеке, било је мрачно, али сам се постепено навикао на мрак, нешто сам успијевао и да разазнам, посебно када би свјетлосни траци њихових возила освијетлили околину. Тада сам баш уочио испод једне врбе подлокану брину. Кренуо сам према њој и утврдио да је добра да се завучем под њу и предурам остатак ноћи. Да, баш је и било

предуравање ноћи, јер су ме комарци осјетили и убадали цијелу боговјетну ноћ. Тек пред свањивање утонуо сам у некакав растрзани полусан, из кога ме је тргнуло довикивање и бука возила са узвишења. Нисам се бојао да ће неко кренути да истражује ову ријечну стрмину и њену надстрешницу под којом сам био. Стрмина је била таква да је онемогућавала да се приђе ријеци и да се она форсира у правцу босанске стране.

Јутро је већ било одмакло када сам се извукао испод брине. Умио сам комарцима избодено и натечено лице и сјео да нешто поједем. Развезао сам борбени ранчић и извадио посљедњу конзерву паштете. Одсијецао сам танке и дрхтаве листиће паштете и наносио их њежно на војничку „циглу“, на најтврђи војнички неслани кекс на свијету. Неколико пута сам је загризао и најзад одкрњио омањи залагај. Жвакао сам га звучно и дуго натапао пљувачком како бих могао да га прогутам. Те „цигле“ налазио сам на мјестима гдје су њихови „бојовници“ јели и одмарали, налазио сам их у испражњеним и одбаченим кутијама сувог војничког оброка. На тим и на другим сличним мјестима, налазио сам и допола испражњене лименке месног доручка, па и понеку неотворену конзерву паштете. Довршавао сам те неиспражњене конзерве месног доручка, увјерен да се нећу отровати јер је био добро усолјен.

Сада сам управо трошио посљедњу „циглу“ и посљедњу конзерву паштете. Знао сам да они горе имају свега, и јела и воде, а ја сам трошио посљедње залагаје и морао сам да пијем савску воду. Пошто сам тако „доручковао“, кренуо сам да истражујем склонити и невелики дио обале на коме сам био. Прикупљао све што би ми могло да послужи за моје две идеја, које су ми пале на памет док сам склупчан лежао у моме склоништу. То што ми је требало, налазио сам уплетено у жиљу врба, нешто сам вадио и из муља. Било је ту свега, пластичних кеса и флаша, пластичних кантица од моторног уља и неких хемикалија, протрулих крпа и изглоданих пањева, свега што ријека зна да понесе.

Прво сам замислио да покушам да направим некакав спливић од сирових врбових мотки, које бих повезао „конопчићима“ од усуканих најлонских кеса. Ако не бих успио да се са тим „спливићем“ отиснем другој обали, онда бих покушао са пластичним зачепљеним флашама и кантицама које бих везао на опасач и на упртаче. Надао сам се да ће ме та пластична скаламерија држати на води и да ћу моћи да је пребродим.

Боже мој, да сам само био пливач, све би било лакше и другачије. такви покушаји не би ми падали на памет, једноставно бих запливао, мало прсно, мало краул, мало леђно и био бих тамо на другој страни. Овако, шта ћу, ја сам само један од оних обичних „брђана“ који, у сваком погледу, не воли воду и који се сада нашао пред загонетком: како преко воде?

У прикупљању свега што би ми могло да послужи за остваривање мојих идеја, прође ми дан. Предвече, навалише комарци, бранио сам се и једно вријеме трпио њихове убоде, а када је то постало неиздрживо, легао сам у плићак ријеке да се заштитим. Мазао сам се блатом да ми сврбеж умине. Док сам тако помагао себи, они горе су се и даље возикали и довикивали, питао сам се зашто су још ту, борба је завршена, нас „побуњенике“ су поразили и протјерали, и заузети терен „прочешљали“?!

Изнурен и гладан, завукао сам се у мој лог под брином, али никако не могу да усним, сан ми разбијају комараци, који се бијесно устремљују на ме, и они горе, који се довикују, турирају возила, возикају се. Комарци ме убадају и кроз одјећу, чисто да полудим. Та њихова агресија на моје тијело и моја немоћ да се одбраним, убрзала је, поред осталог, моју одлуку да се сâм „ухитим“ и да се онима горе послужим као на тацни. Те крвопије су ме мучиле све до зоре, тек тада сам тренуо некакав сан.

Онако комарцима избоден и неиспаван, кренуо сам да градим мој некакав „сплав“, чија градња је баш потрајала, а како и не би с обзиром на то од чега сам га правио. Усуканим „конопчићима“ од најлонских кеса стрпљиво сам везивао окресане врбове притке и тако градио подницу свога „сплава“. Онда сам на његов „прамац“ завезао неколико пластичних флаша, исто на његов „реп“ и на бокове. Пошто сам све то тако учврстио, чекао сам ноћ, да га „поринем“ у воду, вјерујући да ће ме држати на њој.

И дошло је вријеме да га испробам, лагано сам га довукао до воде. Погурао га у воду и онако потрбушке опружио се по њему. Како сам се опружио, тако сам размакао његов под и потонуо са њим у воду. Везе од усуканих најлонских кеса нису издржале, проклизале су и под се расјео, морао сам да га „препакујем“. Извукао сам га, „препаковао“ и учврстио новим везама. Поново сам га отиснуо на воду, пружио се по њему и опет потонуо са њим. Био сам мокар, али не и очајан, надао сам се да ћу бити боље среће са зачепљеним пластичним флашама и кантицама од моторног уља и хемикалија, које ћу нанизати на опасач и објесити на упртаче.

Како сам замислио, тако сам и извео: нанизао сам на опасач и учврсто вијенац пластичних флаша, а на упртаче повјешао неколико кантица. Све у свему, у тим посудама имао сам на себи око двадесетак и више „литара“ зрака. Вјеровао сам да ће ме та пластична скаламерија, уз моје млатарање ногама и рукама, држати на води и да ћу моћи да пређем ријеку. Можда би она и држала, да ме није ухватила паника када сам изгубио тло под ногама. Успаничио сам се као дављеник и узнемирио воду. Чим сам изгубио тло под ногама, флаше су „оживјеле“ и изрониле и држале ме на води, али када сам се успаничио, оне су тонуле и израњале и ја сам се очајнички окретао копну, копрцао, млатарао рукама и ногана, бљувао муљовну воду, борио се за зрак на уздрманој води. Некако сам успио да се примакнем

мјесту са кога сам „испловио“ и да најзад осјетим тло под ногама.

Извауљао сам из воде са свом оном пластичном скаламеријом на себи. Био сам исцрпљен, дрхтао сам као мокро штене и прибирао се од страха који сам преживио на води. Схватио сам, скидајући пластичне флаше са опасача и кантице са упртачâ, да је, са тим мојим другим покушајем, потонула и моја нада да ћу икада на другу обалу и да тамо потражим жену и сина. Једноставно, био сам немоћан пред овом ријеком, схватио сам да немам од чега да направим нешто што би могло да ми послужи да се нађем на другој страни воде.

„Шта сад? Како даље? Шта са собом? Виђећу, а сад је важно да ми се роба просуши.

На срећу ноћ је била топла и блага. Скинуо сам сву робу са себе и кренуо да је вјешам на врбу да се просуши. Опет ми комарци не дају мира, права инвазија: зује, лијепе се на моје голо тијело, убадају га, спас ми је једино вода. Лежао сам тако у њеном плићаку и чекао да ми се роба осуши. Послије сат или два, искочио сам из воде и дограбио гаће и мајицу са врбе, таквом сам их брзином навукао на себе као да се помрчине стидим. Трчкарао сам околу да ми се то двоје на мени боље осуше, комарци су ме сустизали и уједали онако у лету. Брже-боље сам навукао мокру униформу и завукао се у лог испод брине. Сада је комарцима била изложена само она страна мога тијела која је гледала на ријеку. Браним ту страну, бјесним, небо ми у помоћ стиже, по свему просу мени драге крупне капи кише.

Почео је трећи дан како сам се нашао на обали ове, за мене несавладиве, реке. Киша је падала цијелу ноћ и није престајала ни сада. Гладан сам, измрцварен и неиспавам. Сивило застире ријеку, више не видим обалу којој сам тежио, не чујем довикивања оних горе, нити тандрк и турирање њихових возила. Киша „музе“ без престанка, а ја као фетус савијен под брином у своме тијесном логу. Долазе ми и одлазе свакакве мисли, сам сам овде и у дилеми: шта да радим са собом? Да ли да се предам или да се упуцам, јер не могу овако више? Ако се упуцам – нико неће знати за мене, а ако се предам... И та дилема расла је у мени, и већ је почела да ме боли у чеоном своду. На предају ме ломи ова киша без престанка, ломи ме и глад, која ми утробу ждере, њима се одупире мој понос и подсјећа ме на моје ријечи да им се у руке нећу дати жив. Чујем га како ме сјетује и на част опомиње:

„Имаш пиштољ, имаш бомбе – можеш да се упуцаш или разнесеш, тако ћеш за себе и у смрти остати жив.“ Онда ме опет под своје узима подла и „намазана“ мисао, која ме на живот наговара: „Не, немој тако. Ако то учиниш, нико неће чути твоју причу, нити ће знати како си завршио живот! Знам, за тебе би било лакше метак у срце, бомбу пода се, па био си и више ниси. Тако би, јуначино, издао себе! Зар ти тако да одеш из живота?! Дозови се, пази шта радиш, кажем ти, прибери се!“

Од свега ми је тако мучно и врело у глави, поново се, под овим сниженим и сивим небом, хватају у коштац те моје двије мисли: једна тражи да руку подигнем на се, друга да свога поноса подвијем реп и да им изађем на чистац, па нека буде шта буде. Све се узмутило у мени, оно нагнуће да се предам носи ме на своме подлом таласу, осјећам га како ми бодљикаво уз крв и низ крв лијеће. Буни се њиме стијешњен мој понос, друго моје нагнуће једва дише.

Кишни дан и глад ме глођу, утроба ми гори, дувају све јаче вјетрови моје предаје у једра мога понижења. Скоро да чујем како ме бичују својим гласом: „Предај се, будало, можда ћеш ипак да останеш жив!“ Гушим тај глас, одбијам његову ковину бијелу, такав живот биједан, бјежим у крило оном већ нечујном гласу који ме опомиње на част и подстиче ме да не издам себе и да се не предам њима у руке жив.

Израњам из тога гласа о издајству и тонем у мрачни вир оног гласа који ме подсећа на сина и жену, на матер, на брата и оца, на крајолик и на све што је био мој пређашњи живот. Зарад тога требало би да слиједим тај глас и пробам да преживим. Он ме опомиње да је издајство подићи руку на себе, јер увијек у неизлазу зрно излаза свијетли.

Све се замаглоило у мени, напело се на мој скок у црни пламен, па шта год са мном било. Одлучио сам да им се предам, али као наоружан војник, који је одустао од битке, а не као војник јајара, прерушен у цивила. Буде ли у њима бар нешто војничке части, судиће ме као војног заробљеника, а онда ће морати да „ради“ она, како се зваше, ратна конвенција. Тако сам себе увјеравао да имам макар неки постотак шансе да преживим. Тој нади сам, тим скоком као у провалију, спонтано препустио првенство.

И послије те одлуке, још се ломим, судара се оно „за“ и „против“ у мени. Никако да се сродим са тим да ћу најзад, својом вољом, у њихове руке жив. То ме трује и раздире, помишљам и на оно најгоре, на то да ми неће бити суђења за моју „кривицу“, и да ће ме по кратком поступку, онако као да никада и нисам био. Зато се ломим, отежем, али ипак и против своје воље за предају зорим.

Киша пљушти, лије као из кабла, надире у таласима, муње сијевају, Громовник небом тутњи, мало је поранио у мају. Мучим се: хоћу ли или нећу да искочим у ноћ и предам се. У неком тренутку превагне мисао да сам пробао све што сам могао, али није ишло, па бог, а онда ме грижња одбија од тог оправдања, не допушта ми да издам себе. Опет ме на предају води мисао да је дошло вријеме да за моју самоувјереност платим цијену. „Могао сам се предати кад и други“, кајем се и осуђујем себе, „јебем ти мој понос, шта ми он сада вриједи. Ма, нека иде све у пизду материну, нека буде што мора бити и што ми је најзад судбина!“

(Одломак из веће цјелине)

Зоран М. МАНДИЋ

ТЕСТАМЕНТ ЗА МОЛЕРА

Шулц је у почетку младости желео да буде само писац, али спутавајуће га је у завршавању започетих рукописа ометао његов опоро назначени препотентни сатирички дух. Анализом односа који се наметнуо између полова те две стварносне урођености изазивао је озбиљне шумове у нарастању његове замршене биографије, како грађанске, тако и књижевне. Делови те замршености личили су на туморе без ћуди због којих је безуспешно започињао студије на неколико факултета у Новом Саду и Београду. У тренуцима неписања хвалио се по локалним кафанама како је књижевне идеје налазио у „бунару“ својих депресија, а из кога је једног сивог дана ненадано извукао скицу на којој је писало –Тестамент за молера.

За разумевање овог увода неопходно је у неколико реченица осенчити Шулцов животни пут на коме је са доста спинованих потеза успео да се пробије у сам врх бирократске централе за одлучивање у креирању и финансирању културних потреба града у коме је његов отац изградио велику стамбену зграду са три сува улаза. Улази су требало да симболизују крвно, породично и династијско заједништво Шулца и његова два млађа брата, којима је остављено на вољу да самостално организују своје животе на заједничком катастарски неподељеном и неетажираном плацу. Шулцова браћа су веома брзо након женидбе и добијања потомства почела да уређују своје породичне животе и то искључиво у диригованом дослуху - свако понаособ са својим брачним духом. Таквим избором, а нарочито након смрти оца, браћа су почела да исказују озбиљне међусобне емоционалне, интелектуалне и етичке разлике у поимању начина живљења и планирања будућности. За разлику од два млађа брата нежењени Шулц је, физички и психолошки стешњен, остао да живи са мајком у заједничком стану у који би повремено навраћао као студент, који није знао да изабере свој будући живот, позив, занимање или занат. Након вишегодишњих неуспелих студија он се вратио и потпуно укотвио у стану мајке чије су две трећине, на неколико десетина квадрата, биле закрчене његовом огромном неорганизованом библиотеком са

више хиљада књига, углавном из теорије и историје књижевности и филозофије науке, мишљења и културе. Захваљујући очевом угледу Шулиц је недуго, након неуспешног окончавања студија, постављен за високог локалног функционера задуженог за област културе. За дивљење је, како је то сликовито у једној ситуацији изрекла једна Шулицова сарадница, да је он невероватно успешно, за кратко време, овладао суштином посла који му је поверен. Шулиц је на њему само знан начин извршио административну реформу и систематизацијску реконструкцију формата локалне заједнице културе рехабилитујући све сегменте њених битних и важних функција, а што је све заједно допринело да се та тако реформисана заједница прочује у некадашњој федерације, као пример модерног професионалног сервиса који је извршио реанимацију културног локалног наслеђа и баштине. Захваљујући таквом раду Шулиц је раскрчио трагично запуштене полигоне и путеве локалних књижевних, музичких и позоришних талената. Основао је издавачку делатност и установио неколико награде за изузетна остварења у наведеним пољима стваралаштва. Међутим, тај метеорски успех убрзо је, попут дроге, почео да раслојава и мења Шулица и то из дубина његове скривене нарави изразито конфликтног карактера и уживања у препуштању боемским заносима. У процесу тих промена Шулиц је постао оличење типа симбиозе културног радника и писца кога су по рејтингу поредили са Тином Ујевићом и А. Г. Матошом. Овом поређењу посебно је порасла цена када је Шулиц почео да објављује своје у тајности дуго чуване рукописе поезије и нацрта филозофских афоризама. Из тих рукописа одједном је на отворени длан локалне јавности, као хоботница, изронио и онај до тада непознати Шулиц, који је храбро умео да многе актуелне друштвене појаве подвргне реском иронијском посмеху. На врућој линији тог подвргавања Шулиц се није либио да се наруга и многим појединцима међу којим је највише било неостварених политичара, књижевних аутсајдера, ликовних наивчина и надри песника које су биолошки и интелектуално, са својим трачевима, трунуле међу рафовима непроветрених локалних библиотека.

И управо из епицентралног адреналина те критичке еуфорије Шулиц је готово истовремено започео и рат браћом. Учинио је то у стању опасне психолошке инфирцираности сврабом од алергичности на командно-штабну улогу братовљевих супруга, које су попут хијена почеле да киднишу и на његов својински легитиман део заједничког поседа њихове породичне задруге. Рат је из дана у дан попримао све шире и опасније димензије сукоба на живот и смрт. У „зони сумрака“ тог сукоба снаје су одлучиле да Шулица изолују, дисквалификују, понизе и избаце на улицу. Онако како су то чинили стари Латини. Временом је то избацавање, уз помоћ разних смицалица, подметања, измишљотиња и тужби добило облике фигуре класичног постварања. Речју, Шулицу је тим потезима катастрофално угрожена и девастирана егзистенција и то нарочито након смрти мајке и распада федерације и њеног административног устројства. На средини животног пута, код Срба познатог као „ни тамо ни амо“, Шулиц се буквално без радног

места, пензије и најелементарније уштеђевине за оно „не дај Боже“ нашао, као Игови јадници, на улици. Одједном остао је без: стана, библиотеке, писаће машине, гардеробе, пакета својих објављених књига... Остао је неразумно без права на коришћење и располагање са три своје некретности у вредности од више стотина хиљада евра. Али, у сред ове приче једне ноћи Каирос Бог среће је у сну негде на Тиси посетио Шульца. Након буђења мирисом из пљоснате флаше Милкине ракије одвео га је на „бунар“ његових депресија и оставио га да тамо нађе оно што није умео да тражи, као пијани словенски Бог Невид. Оно што чини моћни флуид фантастике животних преокрета. Без неког великог чекања дух фамозног ветра Бога среће је са дна „бунара“ Шулцових депресија подигао папир на коме је писало Тестамент за молера. Папир је попут технолошки најсавременијих невидљивих авиона слетео у Шулцово крило.

Читајући текст тестамена Шулц је осетио како се истовремено са читањем освешћују заједно његово биће, тело и воља за слатку освету. А, молер? Да то је био онај код Срба увек неважни, потцењени и невидљиви појединац, као рецимо амерички авакс, који, иако последњи, на време пристиже немоћнима у помоћ. И прави волшебни животни преокрет.

Због помоћи у овладавању читалачким разумевањем ове приче, ваља нагласити, да је молер и поред озбиљних уско породичних противљења много помогао Шулцу. Редовном месечном новчаном потпором од више стотина евра стабилизовао је Шулцеву пропало напуклу егзистенцију и измирио његова бројна дуговања. Молер је то учинио као онај врсни хришћанин који је се чак није љутио ни на своје молерско име, које је погрдно, као на неком крштењу, испилело из „прљавих“ Шулцевих сатиричких уста. Молер је иначе био чувени скромни београдски архитекта у свету познат и признат као српски Корбизје.

Након прочитаног текста тестамена, уз осмех раливен преко читавог његовог лица Шулц се дохватио налив пера из унутрашњости свог скоро клошарског ранца и потписао га. Тим папиром је у знак захвале српски Тин Ујевић оставио све три своје некретности српском Корбизјеу алијас Молеру. Био је то и гест којим се Шулц слатко осветио женама своје браће. Круг те освете локални суд је проширо отварањем и тестамена у коме је покојна мајка Шулцу оставила свој део заједничке куће, па је тако Молеру припало две трећине заједничке породичне задруге из које је Шулц срамно истеран на улицу. Шулц, иначе, данас „живи“ у успоменама Завода за обраду маште Независне државе Србије.

Добрашин ЈЕЛИЋ

ИМА НЕШТО

Има нека бања. Има неки човјек, који рукама, овако нешто. Има неки геровитал у Румунији. Има неки генерал. Има неки разбојник, неки убица, неки лопов. Има неки полицајац, неки тужилац, неки судија. Има нешто.

Има нека нада.

На крају крајева што се тиче болести и смрти, ту нема шта да се прича. То, коначно и није никаква загонетка – то је загарантовано. Колико је важно да ли је неко умро у осамдесет шестој или осамдесет седмој години. Па зар није? Колико је важно да ли је неко написао десет или педесет књига. Снимио оволико, а не онолико филмова. Колико је разумно туговати над судбином, кад се зна да је смрт извјесна. Зашто лупати главу о нечему што не можемо да промијенимо. То је као кад се љутимо што је пала киша и покисло нам сијено, или што одавно није пала киша, па су се усјеви шчагорили од топлоте. Ту се паметан човјек не љути. Јер, ништа не може да промијени. Може само да изгуби живце, а онда ништа му не ваља. Друго је тамо гдје може да се промијени. Кад постоји противградна ракета, а не употријеби се и град нагрди усјеве и воћке, ту се ваља сјекирати. Али, ту треба да се сјекирају инспекције, судови, који треба да казне оне који нијесу извршили своју дужност. А највише треба да погоди управо те, који су дријемали поред противградних ракета, или били одсутни од њих.

Религије су представљане веома тенденциозно и једнострано, као да је неко некога хтио да превари. Као да је смишљена сва та прича да неко подјарми другога. Било је тога, али то су биле злоупотребе религије. Превара има у свакој области живота, па и у религији. Нажалост, нијесу сви прави људи на правим мјестима. Но, о томе ми мало знамо. Нека виша сила, то уређује. Ми можемо само да запазимо шта се дешава, али не и зашто. Дешавање је слично сну. Видимо нешто, а не знамо шта то значи, док се нешто не догоди, за које нам се учини да га је предвидио сан.

Шта ми знамо о електрицитету, граму, атому, протону, осим што вјерујемо некоме ко зна, за кога кажу да зна. Ко је, осим научника, видио атом? Ко је видио његов састав? И они који говоре о атому, који су га открили, нијесу много тога видјели, но су, на основу неких показатеља, претпоставили да то постоји, и дали су му назив. И ми, који с тим немамо везе, понављамо као папагаји: атом, атом, атом.

Има нека вакцина. Против грипа, да не говоримо о другоме. И није стопостотно заштитна. И то се заснива на вјеровању. Ко вјерује, помаже му. Као све. Хоћу да кажем да је најважније ту самопоуздање, вјера да нас нешто штити.

Има људи који све вјерују шта им каже онај за кога сматрају да зна, и неће ни најобичнију намирницу да купе, ако им је телевизија, уличне рекламе или пријатељи то не препоруче. А, опет, има и оних који ни у шта не вјерују што не виде, што не искусе. Ти су најгори. Гори од оних који вјерују. Јер ако не вјерују, уче на својим примјерима, а за такве, који не користе искуства других, и добра, а нарочито лоша, су будале. Паметни људи потроше понешто новца на истраживања, и боље је ако се покаже да то у шта су кренули није добро, да ће настати велика штета ако наставе да улажу у то. У том случају, губитак у истраживању није штета, јер је далеко мања од оне која би наступила да се у одређени пројект ушло, без истраживања.

Много се вјештачких ствари назови савременог живота накачило, на човјекову грбачу. А то није природно. Не може вјештачко да оприроди. Није то дивљи коњ, па да га припитомиш. Има нешто што је тако како је и што се не може промијенити. Не може, вели Емерсон, мува да се припитоми. Ево, да, на примјер, од мене узмеш шта је вриједно. То је оно сељачко. Оно прво. Оно од прве школе. А шта има од свега онога што је дошло касније. Ништа. Или веома мало.

А сељак, који ожени здраву, лијепу жену, и добије здраву, паметну дјецу, једини је срећан. Њему је сваки успјех слadak. Кад му роди ливада или се препуне гране воћки родом, његов је цијели свијет. Кад не роди, не очајава. Наћи ће се да нешто друго роди. Жито. Кромпир, поврће.

Најважније је сељаку да чува снагу. За жену кад је за то вakat, да дјетету дадне руке док зајачи, да рашири руке и, уз осмијех, да благошне кад му унуче дошепеља.

Кад коси, поправи откос, састави мах. Гледа да се не озноји. Оклепље косу, нареди је брусом. Вјештина је ту најважнија. Ко коси снагом, не ваља му живот пет пребијених пара. А сељак то зна. И штеди снагу. Довија се да уради посао, а да себе што мање да, да се не осипа. Ваљаће му снага за многе друге ствари. Уосталом, зашто да троши снагу на нешто што није потребно. Коси, па стане. Коси, па око подне, ако ведрина донесе врућину, прилегне. Ујутру и предвече, поприда снаге, и покоси више, но онај који цијели дан коси, а мање

снаге утроши. Кад оштри косу, погледа околину, удахне чистога ваздуха.

Ето га, у један вакат, дијете. Носи воду, а он жедан. Сједне у хлад с дјететом. Пије га очима. Радује се што је тако ваљатно, рветно и бистро. Види да се није цаба мучио. Слуша шта га дијете пита, и понаучи га. Не да му да га рад затуче. Тек кад се ухвати снаге, и оно ће косу у руке, и с оцем. Тада ће му скроз лакнути. Јер, два косача у ливади, то је моба, што се вели. А дотле, док то дође, док и син почне да коси, заслађује се тиме што ће се то десити. Не бистри он високу политику, јер је и она као киша – не може ништа да промијени. А није незадовољан. Напротив, задовољнији је, но многи који се кинђуре, возе у најбољим аутомобилима, станују у великим, свијетлим и лијепо намјештеним становима, љетују у најчувенијим љетовалиштима, зимују у најопремљенијих зимовалиштима.

Послије, ево домаћица. Носи кафу. Па косач попије кафу, у хладовини. Одмори. Кад год дође, додаје му снаге. Колико год да је урадио, доста је. Нека се не предире. Свега ће бити, само нас неће. И зато, да смо како треба док нас има. Охрабри тако свога човјека, па, с дјететом, разгрне откосе, да се брже суше, да би предвече, ако се наоблачи, опластила оно што је њен човјек покосио, а ако је ведро, не мари да откоси преноће. Пошто разгрне откосе, помилује свога човјека очима – не ваља да дијете види њену њежност – и оде да се бави стоком, и да спрема ручак.

Око ручка, опет домаћица. Осмјехне се, а умор отпада од њенога човјека; миче се, као руком. Па пита: како си домаћине? Па: Почини. Покосиће се. Никома није остало непокошено. Ти се сломи данас. Ти навалио. Не питај... Пусти, јадан, све ће се завршити.

Увече, узаври се вареника.

Поред огњишта, чељад пију варенику. Узму соли између два прста и спусти је у чашу вруће варенике. И док дућкају варенике, сједјећи око огњишта, почну да се развезују приче. Прво како је прошао дан, па шта треба да се ради сјутра, па како је било јуче и прекјуче, па дођу на ред приче из старине, као што трава на ливади степенасто расте – прво у селу прогледа висIBAба, здравац, љубичица, а на планини каћуница, па врањи цвијет, па јаглика. Тако се ливаде пресвукују у боје: љубичасту, па плаву, па окер – слично томе се сликају пејзажи, али и друге слике. У међувремену, воћке се оспу бехаром. Тако, као што букне бехар, дођу старинске приче, које продубљују мисао, узбуркају осјећања, а онда се јави машта, све док чељад не утону у дубок и здрав сан. Онда, домаћин, пошто загрли домаћицу, уморан, састави се с креветом, и чим легне, заспи. До ујутру ни да се преврне с кука на кук. Не примјећује да је постеља тврда. Не мисли ни о чему. Само су му пред очима ливада, с травом и цвјетовима.

Весна КЕШЕЉ

КИШОВА ЖУДЊА ЗА ИСТИНОМ

Прва догма коју сам у животу прихватила, била је да увијек требам говорити истину. Тим прије ако је то непријатна истина о мени. Дјетиње поштено, прихватила сам ту неопходност истине, да на њу не смије утицати шта ја мислим или осјећам, поготово не да ли је саопштавање истине корисно за мене — то се мора! Нешто као Главно Правило мог живота. А и одрасли су ми великодушно открили да ми не вриједи да је кријем, пошто ми истина ионако пише на челу. Па сам одлучила, такорећи од малих ногу — да одмах откријем шта ми је на уму, док ме чело није почело одавати. Такву су праксу, опет, одрасли дочекали с поуком: *Испецџи на реџи*, али она се код мене уопште није примила. Штавише, ја лично сам је саботирала јер сам закључила да се не слаже са Главним Правилем. Јесте да сам била мала, али се нисам дала преварити. Није, чак, утицало ни то што сам врло брзо открила да је то са челом — превара. Тачније, утицало је то на моје мишљење о одраслима, али не и о Главном Правилу. Нешто нисам сматрала да су те двије ствари повезане. А кад све саберем, моје невоље с одраслима се и врте око тог Правила, углавном. Хоћу да кажем: одрасли нису више дјеца када је истина у питању, али то уопште не значи да у себи не крију дијете у притајеном и прерушеном, понекад и подмуклом облику. Сад, посебно је питање зашто је мени онај непрерушени моменат увијек био важан, поента је да никако нисам могла наћи зрелог и одраслог, паметног и одговорног, свјесног живота и свијета у ком живи — а да је сачувао ту дјетињу догму о истини. О неопходности истине!

Док нисам отворила књигу о непожељној дјечи Црвеног октобра, о њиховим вапијућим гласовима пред великим и кобним неспоразумом с мајком-револуцијом, о људској патњи изазваној тим историјским побачајем... Док нисам открила Данила Киша, који је свједочио трагичну озбиљност и одговорност прилажења књижевном послу, писца који је потврђивао да је стварност фантастичнија од сваке фантазије... Књижевника у зрелим четрдесетим, с горким талогом искуства у пртљагу, с теретом луталаштва на плећима, с печатом

сумње у свијетлу прошлост и још свјетлију будућност, с црним облаком око главе, с ружом у срцу дјечака... Привукла ме Кишова жудња за истином, а озарио његов *породични циркус*. Тако је о свом дјетињству могао писати само онај коме је истина била Главно Правило. Вјерујући у отменост патње, а изазивајући смијех код читаоца. И тугу, наравно. Наизмјенично. Приповиједајући о преосјетљивом дјечаку склоном фантазији, који се навикао на гладовање и станује у учерици са набијеном земљом умјесто пода — а уплићући ироничну дистанцу у ту породичну трилогију, не допуштајући да му лична несрећа сметне с ума да има нечег зазорног у патњи. Иако је Киш имао отпор према покушају свођења дјела на живот, чак и према свакој књижевној биографији која истиче то посебно — чињеница је да он управо својој посебној биографији дугује *ону узнемирујућу различитост*, без које не би ни постао писац. Уосталом, и сам је то признавао...

А узнемирујућа различитост Кишовог дјетињства (у Краљевини Југославији и Мађарској) почиње двострукошћу његовог поријекла: јеврејског по оцу Едуарду Кишу (мађаризовано Kohn) и црногорског, православног, по мајци Милицы Драгићевић; укрштањем два различита породична мита: ахасферском, уз који је од оца добио фантазију и иронију; те мајчиним митом о јуначким прециматрачницима и ујацима који путују Европом и баве се књижевношћу. Од најранијих дана свијест о двострукој припадности, о мучној борби два наслијеђа; слутња да има нечег грешног у избору, осјећање кривице...

1

Двадесет година послје Кишове смрти, у времену својеврсне канонизације писца који се надао да његово дјело неће бити канонизовано, почињем причу о ономе кога су пријатељи називали витезом истинољубивости и душевности јер је *предано радио за Некога тко не трпи лаж*, а непријатељи погрдним именом плагијатора. Без сумње доминантна књижевна личност у Југославији свог времена и узор потоњим писцима, по једној студији чак и врста очинске фигуре у савременој српској књижевности — појављује се 22. фебруара 1935. године у снијегом заглађеној панонској равници, у Суботици, не знајући да улази у свијет Јевреја Централне Европе, свијет који ће да потоне у првој деценији његовог живота...

Његов отац Едуард Киш био је виши инспектор државних жељезница и писац Југословенског реда возње жељезничког, аутобуског и авионског саобраћаја. Двије године послје синовог рођења он пресељава породицу (двоје дјеце: Данило и кћи Даница, рођена 1932.) у Нови Сад. И прва Кишова фотографија снимљена је исте године, прије пресељења из Суботице, о Врбци. Са црно-бијеле фотографије зачуђено гледа двогодишње дијете њежних црта лица, са тамном, благо валовитом паж фризуром. Нешто тужно у широм отвореним очима, полуотворена уста, у рукама играчка коју уопште не гледа — сва пажња усмјерена на нешто испред себе. Видљива рањивост, осјетљивост на свијет који га окружује, плашљивост... Мајчина рука на лијевом рамену. Порука да му се ништа лоше неће

десети, да се не боји?

У вријеме доношења антијеврејских закона у Мађарској 1939. године, ограничавања броја запослених Јевреја, разливања помаме познате као расна револуција по југоистоку Европе, загријавања маса за борбу против *Свјетског Јеврејина*, бацања ручних бомби на будимпештанску синагогу, те погибије више Јевреја — родитељи крсте Данила у православној цркви, што му је спасило живот. Већ сљедеће године, са непуних шест година, Киш креће у српску основну школу. Прије завршетка првог разреда затиче га Други свјетски рат. Није још ни напунио седам година када, јануара 1942. Нови Сад стежу *хладни дани* у којима мађарски фашисти убијају стотине војвођанских Срба и Јевреја. Једне ноћи одводе и његовог оца, али се он неким чудом враћа. *Чудо беше то што су руке пробијене у дунавском леду где су бацали лешеве, биле препуне.*

Пошто се наставља са прогонима Јевреја, Едуард Киш стално пресељава породицу, сваки пут у сиромашнији дио града и лошији стан, а на крају у западну Мађарску, свој родни крај. Кроз та сељакања у ратном метежу, прво у купеима прве класе, па на фијакерима и сеоским тањигама у Војводини и Мађарској, седмогодишњи Киш добија и доживљај ахасферске судбине, прожете осјећањем страха и несигурности. Упија га кроз наизглед ситне ствари: као звук ударања звекиром о затворене капије, као шкрипање неподмазаних шарки, лајање паса и тајанствених разговора пред туђим капијама, ноћу, у полубудном стању, кад се звук и значење ријечи једва разабире.... Керкабарабаш. Код очевих рођака усјељавају у учерицу која је некада била штала. За његовог оца, ипак, није било спаса. Након двије године упућују га прво у импровизовани гето Залаегерсег, потом у Аушвиц, из ког се неће вратити.

Киш у Мађарској ради као слуга код богатих сељака, у школи слуша катехизис и католичку библијску егзегезу. Престрашени дјечак не схвата зашто се догађа све то и зашто му се живот толико промијенио, а свијет му говори да је то зато што је Јеврејин. С обзиром на поменуто наставу, те спремност да прихвати идеју кривице и првобитног гријеха, живи то као неку врсту казне. Још у опсесији гријеха — зато што је прогоњен од друге дјеце, од оних који га окружују. *(Живео сам у мори и страху. То је моја једина биографија, то је једини свет који познајем, који сам упознао. Његово шчезавање, његова дистанца у времену, чине га литерарно привлачним, само то. Одбијам назив јеврејског писца.)* Што кроз породичну трилогију (*Рани јади, Башта, пепео, Пешчаник*), што кроз интервјуе, оставио је обиље података о том дјечаку са главом као дивља печурка, његовом дјетињству у знаку тихе глади, *Мале школске Библије* и потопа који му односи оца — али се они опиру својењу на такозване биографске чињенице. Дао их у лирској и зачудној форми, јединственој и коначној, која просто не може да се одчуди, иначе то више није Кишова биографија. Другачије се не може говорити о том меланхоличном дјетињству које опсједа мисао о смрти, ноћне море, борба са сном-смрћу и страх да ће га сан прекрити *свитком црне свиле*. Нити о дјечаку који схвата да у свијету нема правде за људе, па чак ни за мачиће; кога, уз гладовање, мучи и

гомилање доказа против његове бесмртности; поготово не о буђењу ероса и поетског надахнућа, када се сива реалност сукобљава са огњем дјечакове фантазије... (Након што је закључио свој породични циклус, у једном интервјуу је признао: *Што се мене лично тиче, ја у својим прозама срамно лежим на психијатријском отоману и покушавам да кроз речи доспем до својих траума, до изворишта своје сопствене анксиозности, загледан у себе. Кад све то што кажем не би било речено 'на изврстан начин', то би била само тзв. исповест. Овако, то је проза. Проза живота. Проза света...*)

И поезија, упркос свему. Поезија израсла из лирске осјетљивости босоног дјечака у кратким панталонама од тамноплавог лана (са раницама од шуге између прстију на рукама), који мисли: *Госпде, како сам немоћан пред овим цвећем...* Дјечака коме наранце личе на залазеће сунце, а ружа *букти* као сунце на заласку... Било је само питање времена када ће такав дјечак, у времену самртне тишине а с мишљу о ништавности и краткотрајности живота — проговорити кроз поезију. Прве пјесме пише у деветој години, на мађарском: једна је о глади, друга о љубави. *Глад роди истанчаност, истанчаност роди љубав, љубав роди поезију.* Поезија роди жељу да постане пјесник. Да изучи књижевни занат...

Почев од Цетиња, гдје њих троје пребацују 1947. године посредством мађарског Црвеног крста, а код мајчиног брата Риста Драгићевића, познатог историчара и коментатора Његоша. Примају га у ликовну школу, а двије године учи и виолину у музичкој школи. Уз то, мора поновно да учи и српски језик јер му је изговор необичан за Цетиње — узнемирујућа различитост не напушта га ни ту. Још се мора борити да га прихвате школски другови. (*...у чему сам успео захваљујући херојским делима сасвим у епском духу црногорске традиције: тукао сам се песницама с најјачим из разреда. То је било ослобађање беса који сам дуго гомилао и потискивао. Јеврејско дете у Мађарској за време рата тукли су и најслабији.*) Потом цетињска гимназија... Град на размеђу планинске и медитеранске климе пружа му кише које падају мјесецима — прилику да дане проводи у читању и да се спрема за пјесника: преводи мађарске, руске и француске пјеснике, а и сам пише пјесме... (То што преводи са три страна језика већ у гимназији, открива монотонију и спутаност једне младости у провинцији, у времену познатом као диктатура пролетаријата; али и једну константу у његовом животу — непристајање на вавилонску пометњу језика, стално превођење са мађарског, руског, француског, енглеског...) Управо то гимназијско превођење показује да је младом Кишу књига једино бјекство пред идеологијом која у школи тражи: забрану панталона са уским ногавицама и кравате са малим чвором, шишање до главе, учење да је историја (као и хемија) произашла из упрошћеног марксизма... У таквој гимназији његови другови сањају о бјекству преко границе или, једно вријеме, о бјекству у брда... Киш ту границу прелази и замиче у та брда — бјекством у књиге. Захваљујући ујаковој библиотеци и његовом обичају да, умјесто директног одговора, сестрића упућује на књиге из старих времена, Киш на Цетињу има и неку врсту упоредног васпитања. Открива

књижевност без социјалистичког реализма, поезију као прибјежиште — али потпуно свјестан да је то бјекство само лажна надокнада за тај живот не-живот...

Уз све то, остаје и без мајке. Послије четири цетињске године те дуге и тешке болести, умире Милица Киш. Годину прије смрти, она натјера петнаестогодишњег Киша да поцијепа матични лист рођења, написан у синагоги у Суботици, говорећи му да бити Јеврејин — доноси само невоље. Иако се слаже с њом и покушава, млади Киш ипак не може да се одрекне свог јеврејства. Не жели да вара са својим животом и да се одрекне патње читавог једног свијета, једног несталог свијета... Милица Киш умире након више од три године патње. То што је, послије свега, његова мајка морала још и да пати толико много и толико дуго, за шеснаестогодишњег Киша постаје доказ да Бога нема. Пише пјесму *Опроштај с мајком*. Објављује је 1953. у једном омладинском часопису. Прва објављена пјесма. Сљедеће године завршава гимназију и одлази у Београд — његов сан о бјекству из провинције, идеал којем је тежио свим својим бићем. Уписује, тек основану, Светску књижевност са теоријом књижевности...

На фотографијама из студентског периода — високи, витки младић, мало нарогушене али кратко ошишане црне косе (како се једино и могло носити у времену послије Информбироа, а прије Битлса). Што због мршавости што због кратке косе, црте лица су му оштрије него на каснијим сликама. По записима свједока, тај мршави младић уопште није био туробна особа. Запамћен је његов дар за неозбиљност, за доколицу; помињу се и неке теревенке. Познато је да је Киш знао да пјева и прати себе на гитари, да свира на виолини, чак и да глуми... На понекој фотографији траг осмијеха, највећи на оној испред плаката за Фелинијев филм *Улица*. Киш застао на улици, у дугачком шињелу, поред огромног цртежа дјевојке с цвијетом у руци — и сам држи тамну ружу између прстију, насмијан... Својеврсна порука, духовита игра... (Ипак, видјела сам само једну фотографију на којој је насмијан довољно да открије зубе — ону поратну, када је дошао на Цетиње. Али су му очи сјетне, упркос осмијеху. Очи које су видјеле потоп једног свијета. Очи преживјелог, у које више не може да стане безбрижност... Нема је ни на каснијим Кишовим фотографијама, са оним познатим црним облаком око главе и кад су му године мало умекшале црте лица. Са фотографија увијек гледа то замишљено-озбиљно, дугуљасто лице: дуг нос, велике, али неистурене, равне усне, равна брада. Некад с цигаретом у рукама...)

Пошто за вријеме студирања вјерује да је за пјесника важна тајна коју крије боемија, Киш ноћи троши на откривање исте. На својеврсну побуну против породице и малограђанског начина живљења. Одлази у *Три шешира*, у *Прешернову клет*... То је свијет у који жене немају приступа, младићи које избјегавају дјевојке из бољих кућа. Неприлагођени за живот у грађанском и малограђанском свијету, сасвим изван моде (не само што се стила и облачења тиче), гладни-жедни, али у оквиру једног суровог братства, гдје се пије на гладан стомак, до дна и на екс. Уз горки укус разочарења што га

провинцијалац доживљава у Београду... *(Било је то сурово живљење.)* Иако, умјесто спавања, ноћи троши на искуство боемије, дању иде на часове и чита у Народној библиотеци. Спава у међувремену, кад уграби прилику. Сарађује са листовима и часописима: пише есеје, прави рецензије, преводи... Највише објављује у *Видицима*, књижевном часопису студената Београдског универзитета, које уређује пријатељ-студент. Из забиљешки о том времену израња високи витки младић који има азурно плаве очи, угодан глас и неку лакоћу у опхођењу. Прстима обију рука повремено прочешља густу црну косу. Уз осмијех признаје да мантил који носи није његов, да ципеле нису његове, да *Видике* носи између поткошуље и џемпера — да угрије прса за вријеме кошаве.... Станује у хладној студентској собици од неколико квадрата, у неком поткровљу. Прозор његове собе затрпан књигама и старим новинама, посвуда књиге и часописи. Оне до којих му је стало држи под стакленим звоном — да их сачува од пацова... У ту собу долазе и неки из авангардне сликарске групе *Медиала*, која настаје крајем педесетих — своје програмске текстове објављују прво у *Видицима*. Киш се спријатељује са том групом сликара који желе да обједине супротности: мед и алу. Воли атмосферу сликарских атељеа, осјећа се угодно у тим *складиштима предмета*. Међу онима које не занима социјалистички реализам у умјетности, а ни модерно сликарство — који желе да споје прошлост и будућност, ренесансу и модерно. Заговарају дуго памћење, сликарске цитате... Опире се пролетерским митовима, не само у сликарству већ и у свакодневном животу: необичним облачењем, мањим испадима и скандалима. Показују неку оштроумну лудост... Они Киша, чија побуна је унутрашња и дубока — прихватају као медиалисту на књижевном крилу. Младић са ружом у срцу дјечака спријатељује се са оним који се бави скупљањем сјенки, слушавањем шкољки, премјеравањем одсјаја... Духовна сродност са Л. Ш. покретачким духом и главним теоретичарем *Медиале*. Обојица свирају гитаре, обојица прекрасно пјевају руске романсе... Уз све то, Киш пише пјесме. У неко доба, открива мађарског модернисту Ендре Адија. Одустаје од писања поезије... *(Ади ме је кастрирао. Као песника. [...])* У Адијевој лирици нашао сам по једну песму за свако своје душевно стање. Помислио сам чему онда да пишем? Зато сам га радије преводио. Преко њега сам доживео патњу, љубав, разне фазе живота и смрти. Захвалан сам Богу што сам могао да га сретнем и што од мене није постао један лош песник...)

Киш дипломира 1958. као први студент на катедри за Историју светске књижевности са теоријом књижевности, након двије године завршава и постдипломске студије, али ипак одбија да буде асистент — да би се могао посветити писању. (Међутим, материјалне тешкоће га врло брзо доводе до питања које ће га мучити до краја живота: колико се може жртвовати од живота у име литературе, ко кога ускраћује у тој једначини...) Живи на факултетској мансарди и пише кратки роман *Мансарда*, с поднасловом *сатирична поема*, а о сањарењима, патњама и питањима младог боема у Београду. Сатиру усмјерава против сопственог лиризма и идеализма, али се тих година

вага догмом социјалистичког реализма, па се и схвата као сатира против друштва и омладине у побједничком социјализму. Укратко, као књига која *нема везе са нама!* (Нема ослободилачког рата, хероизма, изградње социјализма...)

Други кратки роман, *Псалм 44*, пише у својој двадесет и петој години, за мање од мјесец дана, за конкурс Савеза јеврејских општина у Београду — на основу једне новинске репортаже о брачном пару логораша којима се ту последњих дана рата родило дијете. Већ тај роман Киш отвара (наслов и два мото-цитата) — полемиком са Старим завјетом. Први је: *Јоште јој рече анђео господњи 'ето си трудна, и родићеш сина, и надјени му име Исмаило; јер је Господ видео муку твоју'*; (*1.Мој.1:11*). Наизглед, асоцијација на трудну логорашницу, само што код Киша ништа није случајно, поготово не категорија уводног цитата. Реченица је упућена другој Аврамовој жени, робинји Агари — прогнаници од које потичу Исмаелићани, односно муслимани. Не јеврејској прамајци Сари која ју је отјерала. Већ самим избором цитата наглашено је да нико нема монопол на жртву, да је патња универзалан појам; али и прогонство у оквиру Јеврејства (које се наслеђује по мајци). Други је цитат стих 14 из насловног псалма: *Начинио си од нас причу у народа* — директно обраћање Богу, оптужба...

Прву књигу, са та два кратка романа, Киш издаје 1962. године, у својој двадесет седмој. Исте године жени се Мирјаном Миочиновић и одлази у Стразбур, главно мјесто европског помирења послје Другог свјетског рата, гдје двије године ради као лектор за српскохрватски језик. (Треба поменути да је то за ондашње прилике случај без преседана — да *непартијац* добије државну службу у иностранству, али се zaloжио Кишов професор и оснивач катедре В.Ђ... Иначе, Стразбур је главни град француске провинције Алзас одакле су, по алузијама Кишовог оца, њихови преци били протјерани.) Тако преводи са француског, али и редигује своје ране преводне Ендре Адија. У том *Граду на раскрићу*, француском граду на Рајни, двонационалном и двојезичном — пише лирски роман о свом ратном дјетињству у Новом Саду и Мађарској... (Киш је признао да је, када је почео да пише о свом дјетињству, прво саставио листу догађаја, те да је само мали број догађаја с те листе ушао у његове књиге — остали су били толико тешки и болни да на њих није могао да примијени иронију, *једино средство против ужаса егзистењције*. У постхумној књизи *Складиште*, у којој је сабрана његова прозна оставштина, објављен је и списак тема које нису ушле у трилогију: *Сељак ме дави; Бичевање; Мали гаде; Хлеб; Колачи* итд.)

Роман *Башта*, *непео* Киш објављује по повратку, 1965. године. Двострукоост приповједачевог гласа: догађаји гледани очима дјечака, али спашени од сентименталности и патетике иронијом одраслог приповједача према себи-дјечаку и својим ратним доживљајима, свом уживљавању у *Малу школску Библију*... Почине рвање с Богом. Побуна. Аутоиронија према свом уживљавању шири се и на *књигу мог живота*: међу библијским мајкама *не беше ни једне јалове, а утроба*

им се отварала сваки час као школска врата; старозавјетни јунаци постају типови неке велике фарсе у којој сви имају унапријед одређену улогу, злочинци и оцеубице се рађају с ножем за појасом, највећи порок је људска радозналост, а рушење вавилонске куле је окрутност јачег јер ...*долеће рој анђела, спушта се у ниском бришућем лету изнад њихових глава, и једним јединим покретом руке уноси пометњу у њихове језике...* Упркос присутном хумору, јаки су песимистички тонови романа, крај апокалиптичан. Киш открива своје трагично осјећање свијета, али му као противтежу ставља — иронију...

Та је иронија у комунистичком забораву Старог завјета пролазила као духовит атеизам... (М.Б. у раду о старозавјетним елементима у структури романа *Башта, пепео* истиче да је тешко пребројати све алузије и поређења која се односе на Стари завјет, да се Киш вјешто поиграва и цитат из једне књиге Старог завјета убацује у препривавање другог дијела, да библијским текстом пародира сам библијски текст. Тако опис стада оваца из *Пјесме над пјесмама: међу којима не бјеше ни једне јалове*, уклапа у опис библијских мајки...) Романом *Башта, пепео* Киш се потврђује као зрео стваралац. Прихваћен је и од критике и од читалаца — и једне и друге осваја његов иронични лиризам... (Ипак, временом је све више обуздавао свој лиризам и користио га само као лирску језгру. Признавао је да се тог *лирског баласта* ослобађа преводeћи поезију...)

Иако је роман *Башта, пепео* прва објављена књига Кишовог породичног циклуса, то је ипак други дио трилогије. Послије њега, он објављује и раније написану лирску збирку приповједака *Рани јади*. Приче сачињене од призора из његовог дјетињства, готово пјесме у прози... По библиографији је видљив замах тридесетих, у којима пуном снагом пише, а двије године ради и као драматург у *Атељеу 212*. Пошто је већ био цијењен писац, познат и као чудо од преводиоца, режисер тражи да му он преведе Еурипидову *Електру*. Умјесто превода, Киш пише драму у стиховима. Тих година пише и бројне есеје, а почиње и трећу књигу породичног циклуса, роман *Пешчаник*... Кроз тај замах писања пролази и бурна 1968. година, али тај љевичарски занос уопште не захвата Киша. Сувише јасно он види тоталитарност комунизма. Сликари и писци са којима се Киш дружи живе као својеврсна духовна породица на рубу система, на некој допуштеној маргини — али под будним оком власти... (Кад је група интелектуалаца и умјетника, у којој је био и његов пријатељ Ј. Ш. покушала 1966. да покрене независни часопис за културу *Пут*, одмах је услједило истовремено хапшење чланова редакције у Београду, Загребу и Задру; истрага против њих и њиховог адвоката, ослобађање послје три мјесеца без икаквог објашњења; сем М.М. због *непријатељске пропаганде*...) Шездесетих година Киш улази и у неформално књижевно братство са још три позната писца. Они скоро истовремено објављују своје романе код истог издавача, откривају литерарну блискост и почињу се састајати, читати наглас своје текстове и расправљати о књижевности. Тај неформални кружок четири писца постаје најзанимљивија књижевна група на подручју

Југославије...

Киш пише *Пешчаник* у Београду и у Паризу (1970. проводи тамо са супругом шест мјесеци, она ради докторску тезу), у сталним кризама и недоумицама — још са страхом да га у тренутку кризе може уништити... Из Париза пише пријатељу да *бела дана* није видио, а још нема ништа. Све увијек изнова... Прави двије-три верзије, ниједну не завршава. Незадовољан. Не зна и не види гдје је крај том његовом роману. Зна само да има опсесивну потребу да на основу очевог писма реконструише један потонули свијет. Да дешифрира сваку ријеч, сваки предмет! И тако неких пет година... (М.К. је описао Кишово завршно рвање са око хиљаду страница рукописа, да је по соби разбацао све папире, изнад стола прикуцао правило *зобрањено писање* и немилосрдно прецртавао читаве странице рукописа, а само повремено мијењао покоји пасус или реченицу; да је његов радни слоган био — сажимати, скраћивати, монтирати...)

Пешчаник објављује 1972. године, а и књигу есеја *Поетика*. Налази своју чувену формулу поетике која је истовремено и етика. Њихово помирење је једно од питања којима је опседнут — јединством лијепог и доброг. Одбија да измишља, да у својег књиге уноси нестварно, оно што није проживио, одболовао, изригао из себе... Извукао из мрака, као при стварању свијета... *Пешчаник*. Роман о несталом оцу као средишњој фигури једног потонулог свијета, јеврејског свијета Централне Европе. О ископавању очевог потонулог свијета. Реконструкцији тог свијета помоћу једног писма... Роман као барка која носи очево Велико завјештање. Спинозу као очевог филозофа (сва супстанца је Бог или Природа, искључивање случајности, предодређеност, начело строгости и реда). Строга и дисциплинована композиција *Пешчаника*. Порицање случајности као поетичко начело. Мијешање документарног и фикције. Естетски перфекционизам и савршена форма. Свијест о форми као тежњи за осмишљењем живота, форми као могућности избора. (*Писац је човек који размишља о Форми.*) Интертекстуалност дјела — његово проткивање књижевном традицијом, књижевна баштина као једна и јединствена, која му даје космополитско поријекло и статус. Писање као борба са смрћу, жеља да се нешто укрца у Харонову барку, да се прокријумчари кроз ништавило.... Сљедеће године за роман добија НИН-ову награду. Крунисана петнаестогодишња стваралачка опсједнутост породичном трилогијом...

Пријатељима говори да му је то посљедњи роман. Да је породични бунар пресушио. Да може да пише само о темама које га опсједају, притискајући на јилу куцавицу све док она снажно пулсира... Одлази на универзитет у Бордоу, као лектор за српскохрватски језик, гдје ће провести три године. У Бордо носи и књигу која га дубоко узнемирује, мемоаре К.Ш о 7.000 дана у совјетском логору, објављене једино у Југославији. (*Овде нијем најбоља вина и болујем од логорологије.*) Често улази у политичке расправе. Ужасава га пристајање француске интелектуалне омладине да не види зло

на комунистичкој страни. Усамљеност у којој се нашао, уплашен монолитним незнањем и идеолошким фанатизмом, те опсједнутост тоталитарним свијетом и мишљу — тјерају га да опет узме оловку у руке. Неуморно чита о комунистичким логорима, све што му је седамдесетих година прошлог вијека доступно на неких пет језика. Пише *Гробницу за Бориса Давидовича*. Приче о прогутаној дјечи совјетске револуције, о људској патњи изазваној тим историјским бешчашћем...

Објављује је јула 1976. по повратку у земљу. Као и после је *Пешчаника*, пријатељима говори да више неће писати, да су његове опсесије потрошене, његови извори пресушили... У *Гробници* износи седам поглавља једне заједничке повијести поигравајући се, по узору на слијепог учитеља. Утапајући документарно у фикцију, облачећи своју мисао у цитат, стручним мијешањем једних и других карата. Градећи ликове од документарних података и стварајући, упркос њиховој фиктивности, историјски утемељене ликове... (Ј.Д. уочава да је Борис Давидович Новски састављен као синтеза најмање трију животних судбина о којима постоје историјска свједочења.) Међутим, после објављивања *Гробнице* креће хајка на књигу, али замаскирана. По принципу лавине, прво се с Брда баца камичак, а кроз перо истинољубивог новинара — који оптужује Киша да је користио текстове других писаца, а да није навео извор. Кад је већ новинар открио истину — зарад литерарног нивоа, груду увећава група београдских писаца, а под плаштом високих естетичких и моралних начела. У складу с плаштом, Киша оптужују за неоригиналност, за преузимање читавих цитата из научних дјела, монографија и мемоара, што ће рећи чисти плагијат. По питањима литературе, Киш им узвраћа истом мјером, па се књижевна јавност дијели на кишовце и антикишовце; полемише се из све снаге и у Београду и у Загребу. Киша бране малобројни. Један од најгласнијих је пјесник суноврата, који јавно тврди да на књижевној сцени дјелују кланови и књижевни гангови, те именује писца који се заложии да Киш не добије Октобарску награду. Ипак, *Гробница* је једна од најчитанијих књига те године. Упркос томе (или можда баш због тог), полемика против Киша води се такорећи оркерстарски и несразмјерно бризи да ли је књига плагијат. (Полемике вођене седамдесетих година прошлог вијека, начелно због добра литературе, избациле су на површину и начелно непостојеће појаве: антисемитизам и простаљинизам. *Немојмо се заваравати! Poleмика око Гробнице за Бориса Давидовича била је у првом реду политичка.*)

С обзиром на лавином затрпане путеве, Киш одлучује да оно што не може да каже у новинама, изложи у полемичкој књизи — да стручно докаже да су његови противници морално и књижевно неквалификовани. (Према свједочењу М.М. пише је за свега мјесец дана, маја 1977.) *Час анатомије* објављује тек 1978. године. У издавачкој кући чији је главни уредник постао онај пријатељ-уредник *Видика*. Киш у *Часу анатомије* објашњава, показујући ерудицију и енциклопедијско знање — свој књижевни поступак и своју поетику,

те стручно и духовито, на примјерима, износи ко су и какви су његови противници...

Повод да поменути новинар тужи Киша за наводну клевету (септембра 1978.), те да његов адвокат затражи од суда психијатријско вјештачење за писца. Само што се тужитељ и адвокат не појављују на првом, септембарском рочишту. Сљедеће се заказује за крај октобра. Међутим, у октобру редакција НИН-а објављује четири антикишовска текста заредом. Изгледа да крајем мјесеца у редакцији схватају да би неко злонамјеран могао посумњати у њихову непристрасност, па траже и став једног кишовца. Али Киш не чека пети број, враћа награду крајем октобра. На суду се одриче помоћи адвоката и брани се сам. (Свједоци истичу да је немогуће пренијети атмосферу која је владала у судници, кикотање публике послје Кишових поентирања *на будаласте предлоге P.&Co.* нити слику када Киш говори, а Б.П. сједи у публици мршав-страшан-сведићећи, само ћути и стријеља погледом поменуте... Захваљујући тим свједоцима, сачувано је сјећање на Кишов дух, интелект и *чедност* у судници, те да је он тамо бриљирао, држао лекције из етике и естетике, као и лекције из књижевности...) Октобарско рочиште прекида се послје трочасовне расправе. Главни претрес одржава се крајем јануара сљедеће године и недовршен прекида послје осмочасовне расправе. Завршна расправа помјера се на 22.март 1979. године, траје пет часова, а суд доноси ослобађајућу пресуду. Такво окончање процеса потврђује оно што је у литератури јасно од почетка — да Киш овом књигом заувјек мијења пејсаж југословенске књижевности, не само да отвара постмодерно доба већ и доноси прво заокружено постмодернистичко остварење... Наравно, незадовољни тужитељ се жали, а суд одбија жалбу јуна 1980. Тиме се, коначно, завршава седмомјесечна бура око јавног часа из књижевности и морала, те трогодишња хајка на Киша...

Књижевна хајка у којој се мало ко показао Кишовим пријатељем, открила је тоталитарно наслијеђе система, а одликовало је *заглупљивање понављањем* и покушај моралне дисквалификације писца. Само покушај, јер је та хајка и зачетак мита о Кишовој савршеној биографији. О интелектуалном поштењу и храбрости писца у тоталитарном комунистичком систему. Писца који је знао да *лозинка просвијећености* остаје иста и послје два вијека па је имао храбрости да се служи властитом памећу. Имао храбрости да тоталитарном систему супротстави свој сопствени мит, своју Форму, свој усамљени глас — иако је знао да је литература постала прибијежиште духа, боца у коју је стављена порука која плута по мору, без адресата...

Гробница као порука о сталном понављању тоталитарне матрице у историји. О историји као вјечном враћању појединачног страдања. О човјековој заробљености у том страшном свијету, без икаквог видљивог смисла. Порука без утјехе. Сем у вриједности личног става и грађанске храбрости, а да би се живјело (чешће умрло) у миру са самим собом. У крајњој линији богоборство, напад на све одговоре које Библија даје, али то је у сукобу остало недосегнуто.

Небитно за систем којег нису ни занимали ти одговори...

По свједочењу часних људи и поузданих свједока Данило Киш се, независно од свог књижевног дара — у свему томе показује као наиван човјек, пошто очекује да ће људи око њега бити поштени барем онолико колико и он сам. Да ће књижевни критичари тежити да открију систем датог дјела и да ће, барем колико и он — слушати *звук времена*; да ће га чути у уклапању документарних текстова у умјетничку прозу, да ће препознати да нови књижевни поступак смјењује канонски, да ће и они жељети да се књижевност ослободи преживјеле и застарјеле форме... И доживљава трауме кад се покаже супротно. Кад види да књижевна критика (коју предводи Д.Ј.) не схвата дух времена, не види да постмодерни писац вуче са собом *цивилизацијски ковчег*... А да има моћ да му залијепи етикету плагијатора! У таквом стању ствари, Киш се одлучује за изабрано прогонство. Октобра 1979. одлази у Париз, да живи у *великој светској кухињи идеја*. На размаку од два сата авионског лета неке ствари му изгледају потпуно бесмислене, чак и оне које се тичу његове коже... Остаје у том граду до краја живота. Воли толеранцију Париза, што у њему има мјеста за сваку идеју, што реагује живо, страшно, пристрасно; што се у том граду додирују кафане и књижаре, што има покретну библиотеку метроа, ту споредну Националну библиотеку на точковима... Не крије да не воли политизацију и ангажованост француске културе, те кратко памћење париске интелигенције, која је одбацила сумњу, *тај најдрагоценији интелектуални компас*... Ипак остаје да живи у граду у ком има свој мир и у ком га остављају на миру. Не одступајући од Главног Правила, дружећи се са писцима који осамдесетих година прошлог вијека живе у Паризу. Предаје српскохрватски језик и књижевност у Лилу, често путује у Југославију — два, три пута годишње. Стан у Паризу и стан у Београду. У Паризу осјећа да је близу изворима европске културе. (*Али у Београду су, несумњиво, пуштени моји корени*...) Боравак у Паризу му је драгоцијен и као једно ментално оздрављење, као могућност да сопствени свијет сагледа са максимумом објективности, што ће рећи с љубављу и немилосрдно...

Писци и пријатељи са којима се Киш виђао (у Југославији, Паризу и широм Европе), сачували су сјећања на разговоре са њим, на сусрете у његовим азил-собицама, сликарским атељеима, париским бистроима или на књижевним скуповима; на Кишов интензитет живљења, коме је он *давао замах мисије у свету мртваца* и, упркос томе — на његов живот као бол. Помињу Кишово страшно пушење, прсте жуте од никотина, жуте зубе, да је припаљивао цигарету чим се пробуди... (*Ја сам пропушио своја плућа*.) Често наводе да је био сав у ријечима, али не у пробраним и књишким, већ у животним ријечима: одмјереним и преувеличаним, лијепим и ружним, народним и књижевним. Да их је окретао са свих страна, тражио у њима скривена, непризната значења, духовито истицао буквална... Али да је био и у гестовима, да су му кошчате руке непрестано биле у покрету. Описано је како је Киш изгледао прије него што проговори било

шта, макар једно једино *да* — да је то пратила мимика лица, затезање мишића, изоштравање усана, праћено немилосрдношћу погледа и повијањем тијела као да се све у њему прикупља за скок и удар; као да је свака Кишова ријеч, видљиво и опипљиво, била отресана од свега млитавог, нејасног и лажног. Па како мијења мјесто док говори, изгара, гестикулира, напада, брани, испитује, одговара — *а док тише, све што чини је пажња...* Посвједочено је да је посједовао: памет, еротику, духовитост, строгоћу, мушку достојанственост и мушку самоиронију — *кловн и морална инстанца*. Да је био рођен да се воли. Да су га вољели: пријатељи, сестра, родбина, жене, конобари, уредници, графичари, глумци, преводиоци, читаоци, студенти, дјеца... Да није био надмен човјек, да је напуштао улогу великог учитеља и постајао марљиви ђак, само ако му се учинило да неко има нешто да исприча а да он то не зна. Да је био увиђаван и умιο да слуша саговорнике, сем ако нису били *хохитаптери, гњиде и цукеле...* Осим једног, који га описује као ружног, прљавог, бучног и неваспитаног — јер је имао обичај да говори *ти*, да саговорника прекида и гурка прстом; остали га описују са неким одушевљењем, као да је већ сам сусрет с Кишом био празник. Памте ватрену лирску природу и убиствено строго интелигенцију. Да је с њим улазио ураган, сила енергија која је прштала на све стране... Да је рецитовао Пушкина на руском, Бодлера на француском, Адија на мађарском, а у касне сате прекрасно пјевао циганске романсе. Имао моћан и храпав глас. Велику и кошчату руку. Најљепшу адамову јабучицу. Неки опасан сјај у очима, какав се ни у једном другом оку није могао видјети. Да је та ватра из његовог погледа чинила да људи пожелеле да склоне и сакрију ствари, дјецу, а нарочито жене... Да се сјај у Кишовим плавим очима претварао у модри пламен сваки пут кад би срео разметање општим мјестима или чуо топот идеологије. Да је тежио да растави *мору лажи од море истине*. И то увијек крајњом снагом, као да је у питању посљедњи напор да се извојује немогућа побједа. С напетим послушкивањем звука времена. У тоталном сукобу према идеологијама свог вијека. Нетрпељив према кичу, баналности, наивности, глупости, незнању, samozаваравању, национализму, хордама и маси. Да се сва храброст и ужас те узалудне борбе, страшно и непоколебљиво вођене, огледала на Кишовом лицу. *Људи — не само жене — окретали су се за њим на улици...* Пријатељи потврђују да је Данило Киш био осуђен на самоћу и на Западу и на Истоку, окружен неразумијевањем, завишћу и мржњом... Да је често био строг према одраслима, према дјецу увијек испољавао дирљиву њежност. Да их је волио, чак желио дјецу, али их није имао. Био посвећен љубави, као једином средству да се превазиђе простор до других људи и ствари... Али и да је био невјероватно компликован и противрјечан. Да се кретао у два правца. Напајао на два извора. Увијек сан и јава, стално љубав и смрт. Да је стајао у немогућој равнотежи између љубави и смрти, а знајући да се тако не може живјети... Свједоче да га је прогањала слутња о понављању очеве неурозе страха, пошто је у младости два-три пута имао неке трауматичне страхове. Да је увијек стрепио од њиховог повратка, од тог метафизичког ужаса... Да су га онеспокојавале мисли

о чамотињи и болести, да га је опсиједала жеља да узме од живота колико може и што прије. Да је са приближавањем вечери постајао све нервознији, да би устајао и ходао по соби, онда излазио напоље. Проводио читаву ноћ у Клубу књижевника и у оближњим кафанама, премјештајући се од стола до стола, нестрпљив, жељан разговора и комуникације, просто исијавајући непресушну жеђ за животом — као да слуги своју судбину, свој кратки живот у којем ће пребрзо бити потрошена животна енергија којом је испуњен од врха до дна... Да је, упркос томе, био човјек библиотеке. Неуморно читао, годинама. Да је с њим нестала још једна Александријска библиотека... Можда га је најбоље описао један француски пјесник ког је преводио: *Данило је један високи, стари младић, очешљан као облак, видовит као мудрац, безаазлен као дете, храбар као млади орао, писац као што дише...*

За цјелокупан књижевни рад, Киш 1980. добија *Златног орла града Нице*. Сљедеће године растаје се са Мирјаном Миоциновић. До смрти живи са Паскал Делпеш. Од 1983. живи као професионални писац. Као највећи и најневидљивији писац, како посвједочи његов савременик, највидљивији чешки дисидент. Киш не припада тој групацији. Не припада ниједној. Одбија назив јеврејског писца, противи се једном одређеном појму националне литературе — сваком књижевном гету. Ипак воли да каже да је средњоевропски писац. Сматра да је то најбоља одредница за полујеврејина, који је живио у Мађарској и Југославији, одрастао између три религије, читајући на два језика и двије књижевности; који је у тој средишњој области упознао западну, руску и јеврејску књижевност. Али, иако пише о потонулом свијету Јевреја Средње Европе, увијек истиче да је то свијет његовог дјетињства, да је опсједнут успоменама на тешко ратно дјетињство, да се кроз писање ослобађа те опсесије. Да је у његовом средњоевропском осјећању најважнија некаква средњоевропска поетика — стално присуство културе, иронични лиризам... (*Можда комбинација словенског и мађарског лиризма са ироничним делом који, као грумен соли, долази од Јевреја.*)

Живећи у Паризу, са свијешћу о припадности тој средњоевропској култури, о изгнанству из завичаја свог језика, о језику као судбини писца, у коме он налази своју једину легитимност, *чудну и мистериозну утеху* — у Југославији 1983. издаје драме (*Ноћ и магла*), есеје (*Ното poeticus*), те новелистичку збирку *Енциклопедија мртвих*. Послије политичке теме у *Гробници*, бира метафизичку. Бави се проблемима љубави и смрти. Ерос и Танатос... Сљедеће године, за *Енциклопедију* добија Андрићеву награду.

Енциклопедија као идеал Кишове прозе. Као опсесија Књиге. *Енциклопедија мртвих* као девет новела и ауторски поговор. Као девет алгорија писања. Енциклопедијска формула као могућност да до крајности сажме прозу, чувајући највећи могући број детаља. *Енциклопедија мртвих* као можда најбоља прича коју је написао, као стјечиште свих људских збивања, као метафора његове поетике, идеалан пројект сажимања — садржај цијелог једног живота

сажет у низ чињеница и слика, ситни подаци из живота сачувани у митској, вјечној књизи... Инсистирање на појединачном, свијест да је свако људско створење светиња. Свеприсутност љубави и смрти. Метафизичка опсесија писца и његових јунака...

Своју најдиректније изражава у првој причи, у *Симону Чудотворцу*. Привилегује Симонов став. Слика га без своје чувене иронијске дистанце, само на основу једне гностичке легенде о Симоновом изазову упућеном Исусу Христосу — да може да учини све што је и он учинио, успети се у небо или се спустити у утробу земље. Киш формално даје двије верзије Симоновог краја, али то је иста легенда, исти изазов, исти неуспјех, иста порука на крају. Једина дилема — лет у небо или спуштање у утробу земље. Он не користи причу у Јеванђељу (Дјела Апостолска 8, 18-24) о Симону гатару који хоће да купи Духа Светога од апостола, коме Петар одговара да ће му то бити на погибао и позива га на покајање, да би му се опростила та мисао; Симона који на крају каже: *Помолите се и ви за мене Господу...* Киш не нуди двије различите приче о Симону, већ истог Симона у двије варијанте; оба пута онога који својом смрћу доказује да је човјечији живот пад и пакао, који тврди да је у темељима царства небеског уграђена лаж, да је сваки атрибут Бога лаж, да је он осветољубив и зао, *харамџа и убица*, те вјешти демагог — да је хришћанска догма подвала и лаж. Киш то још и наглашава у ауторском поговору примједбом *једне добронамерне ерудитне особе* о сличности између Симоновог описа хришћанског Бога и хришћана са једним одломком Б.С. о стаљинистима. Врхунац Кишовог рвања са Богом. Сушта побуна. Истрајавање у борби с Богом по сваку цијену, а цијена је његова најлошија прича. Написана на рубу проповиједања. С јасном поруком. *(Што се поруке тиче, ја сам присталица оне школе која је у добра стара времена, у златно доба Холивуда, у доба Сесила Б. де Мила, створила крилатицу која се односи на сценаристе: 'Ако имате неку поруку, пошаљте је телеграмом!' Та врста поруке, мислим, да је важећа и за белетре.)*

Књигом *Енциклопедија мртвих* Киш најпотпуније изражава свој гностицизам. Незадовољство овим свијетом. Своју метафизичку тугу... (Нит која се може пратити кроз сва његова дјела, а коју ће нагласити и у свом посљедњем интервјуу, гледајући у смрт: *Ја сам нека врста побуњеника против Божје творевине.*)

У 1986. години добија двије награде (у Југославији и Француској), започиње рад на књизи *Живот, литература* (интервјуи и есеји), а у октобру учествује на 48. међународном конгресу ПЕН-а у Њујорку. Послије проблема с плућима, амерички љекари дијагностицирају му рак плућа. По сопственом признању, био је запањен — у причи *Енциклопедија мртвих* отац главне јунакиње обољева од рака. *(Рекао сам себи: то ти је казна. Период у којем сам написао ову причу подударао се наравно са развојем мојег саркома, моје гуче. Та паралела није могла остати без значаја за мене. [...])* Зато што сам изигравао творца, зато што сам конкурисао Богу. Мада нисам мистичар верујем да овакве ствари не можеш писати а

да не будеш кажњен.)

Оперишу га крајем 1986. у Паризу. Ваде му лијево плућно крило. Свом љекару каже да се осјећа кастрираним. Духовно кастрираним. Да би раније, кад год би рекао: моја душа, увијек положио руку на ту страну. *Сада је ту празно.* С том празнином на лијевој страни, бориће се с болешћу још три године. Фотографије из тог периода свједоче да из високог и снажног тијела незауостављиво бјежи живот: кошчата грађа постаје све уочљивија, рамена се подижу и постају шиљатија, врат му се тањи, глава сужава, усне увлаче меснати дио и постају танке, огољавају крупни зуби...

Престаје да пише. Уз то се осјећа кривим што више није писац. Себе види као незадовољника. Онога који је незадовољан самим собом, својим животом, својим писањем, политичким поретком, начином на који је уређен свијет... Повремено даје интервјуе (*... мало менталне вежбе откако сам трајно и тривијално заокупљен преживљавањем*). У тим интервјуима открива неке ствари које додирују његову најдубљу суштину... Да је послје сваке своје књиге мислио да ће умријети: *Ово је последња, више их неће бити...* Одаје неку врсту животног осјећања: када се смије, што му се неријетко дешава — уплаши се ће да ће слиједити казна, да ће му се плакати. Ако добро живи, као у годинама пред операцију, осјећа се на неки начин кривим... Признаје да има трајно, несхватљиво осјећање кривице. Кад се осјећа добро — помисли да са њим нешто није у реду. (*Можда моја последња књига барем то потврђује: кад тако мислиш, то те и снађе...*) Признаје и свој фатализам. Убјеђење да је са становишта вјечности све безнадежно. Осјећање казне, али не жели да размишља сувише далеко у том правцу. Нема одговор на питање које поставља казна. Изричит је да у Бога не вјерује. Да Бог није идеја која га посебно заокупља. Пита се није ли већ и само писање нека врста казне — зато што га одвраћа од живота као таквог, што пишући води паралелан живот. Што тако чини неправду животи, што се на тај начин лишавља живота, упркос тој паралелној креацији. Не може никако да се ријешти тог дуализма. Свијести да ради нешто што нормални људи не раде. Да неко ко схвата писање тако озбиљно као он, води опасан двоструки живот. Да се игра ватром, животом, покушава да дотакне апсолут који је недодирљив или можда такав треба да остане... Да жели да убере забрањено воће... Да се кривим осјећа кад ствара, али и кад не ствара... Да је његова болест трагање за апсолутним посредством књижевности. *Књижевност као чежња за неким другим животом, књижевност писања телом, књижевност која почиње да води сопствени живот, књижевност као болест...*

Одлази на књижевне сусрете у Будимпешти 1987. године. (Град у ком је 1966. написао стих *гроздови јоргована што се распада као извађена плућа пушаача...*) Новинарима, који га питају шта пише, одговара на француском: *Ништа. Све је већ урађено, све је већ написано.* Као неки предзнак смрти, стижу награде. Онај који је више волио да буде писац оспораван него писац слављен, који се бојао да би могао постати писац који није проблематичан — исте године добија Седмојулску награду, наредне бива изабран за дописног члана Српске

академије наука и уметности, потом слиједи Авнојева награда и двије међународне књижевне награде (у Италији и Њемачкој), а у години смрти амерички ПЕН додјељује му *Награду Бруно Шулиц*. (Онај Шулиц поводом ког је критичар Д.Ј. тврдио да га је, као и Борхеса, Киш преписао.)

Поново почиње да пише 1988. године. Послије петнаестак година — враћа се темама, просторима, сликама и рукопису из породичног циклуса... А што се тиче Југославије, види Гаргантуе и Пантагруеле које раздире огроман апетит. Уочава да постоји ризик комадања и грађанског рата, да су тежње у корист југословенског јединства у мањини; да постоје трагови прошлости, дуго времена скривани, који поново са жестином избијају — али жели да буде оптимиста... (*Морамо да преживимо и да не заборавимо своју европску матицу...*)

У години смрти, Киш доста путује, гледа југословенску стварност споља и изнутра... Писац огромне ерудиције и енергије, који је успио да оствари незабораван спој етике и поетике, који зна да је дошао до краја (*On a déjà fait, on a déjà écrit*) — мора да испуни један дуг. Југословенски логор... Иако тешко болестан, у марту борави у Израелу гдје за телевизију снима разговоре са Евом Нахир и Жени Лебл, Јеврејкама које су прошле пакао Голог и других отока... Већ почетком маја учествује на међународном скупу *Европа мисли, Европа политике* у јужној Француској. У разговору на тему *Које вриједности за уједињену Европу?* Киш оштро реагује на залагање енглеског писца М.И. за етнолошки и антрополошки приступ поводом афере Рушди, његово противљење изразу *фашистички*, те тврдњу да се не може имати чврст и јасан став по том питању. Писац који себи никада није тражио алиби, одвраћа му да само особа без икаквог политичког искуства може тако нешто да изјави (а и да треба бити глуп). *Ако се почне да игра комедија демократије и све посматра издалека...*

Интервјуе даје скоро сваког мјесеца: за италијанске, мађарске, југословенске, њемачке часописе... Истиче да су му политичка сукобљавања остала у сјећању као вријеме потрошено у празно. Кад већ мора да одбројава, занимају га само главне ствари. А више нема неприкосновене судове као кад му је било двадесет година. Осјећа да је његова судбина кафкијанска, то значи јеврејска, али му то ипак не пружа осјећање идентитета. Не због тога што је само полујеврејин, већ због тога што се његов живот одиграва у више култура, у више језика и у више земаља... Саопштава да је српски језик онај на коме сања и пише, једини на коме својим мислима може дати облик аутоматски, али се не одређује као српски писац. Иако у Југославији сви желе да се он изјасни чији је писац, с обзиром на општу (и једину) сагласност у држави, да је нација старија категорија — Киш упорно тврди да је југословенски писац, *једини југословенски писац овог света*. И баца поглед искоса на сва збивања, и овдје и у Европи. Већ на све гледа издалека... Мисли да је писање начин да се каже како се промашио живот... Да је литература замјена за акцију... Да писац има неку муку са стварношћу... Признаје да на свијет гледа с песимизмом. А што се тиче вјечности, полази од тога да људи ништа не знају... Да бораве у

непознатом... Да не знају одакле долазе, куда иду, зашто постоје... Да над људским животом почива сјенка дубоке трагике... Да се историја остварује као историја несреће, да се понавља увијек у својим рђавим аспектима... Да је метафизика нека врста поезије у прози, а човјек непозната величина... Једино вјерује да својим књигама никада није издао истинске људске циљеве. И убијећен је да људи, без обзира на награде и признања — не разумију његову литературу...

Крајем осамдесетих закључује енциклопедијску јединицу о југословенском књижевнику Данилу Кишу. Долази у земљу која и сама болује од смртне, која ће га надживјети само двије године. Предлаже познаницима да у Југославији оснују Покрет за Европу... (Л.В. описује Кишов долазак у Београд, намјеру да врати своје књиге из Париза, свијест да се треба вратити кући, да се треба супротставити струји, да више нема времена за губљење, да им можда предстоје деценије жилавог отпора, да нису изван него унутра, али ће тога бити свјесни тек кад буду успјели да буду изван ствари...) Посљедња посјета Цетињу и гимназијском другу, мјесец прије смрти. Узима гитару, пјева... Повратак у Париз. Ареодром Чилипи. *Идем у Париз да умрем...*

За крај 1989. предвиђен је наставак рада на књизи *Живот, литература* (разговори са шведским новинаром Г.Г. започети 1986. године, с намјером да хронолошки претресе свој живот и своју књижевност), али стање се погоршава... Једном мађарском писцу у телефонском разговору признаје да се рак проширио и на кичму — искрцао се из авиона и почело је ужасно да га боли, већ је само морфијум некаква помоћ. За самоубиство више нема снаге. (Раније је набавио пиштољ.) Не боји се смрти, само тјелесног бола. Убрзано слаби, тешко говори. Болничким колима свакодневно га превозе на зрачење. Преостаје му још неколико недјеља живота. За њега постоји само положај тијела, чекање на болничарку и убод игле. Пита га шта ради? *Ево, умирем...* Умире, али иако ухваћен у ту кошмарну маглину која га прати од дјетињства, Киш и своју смрт мора да осјенчи иронијом. Почетком октобра посљедњи пут разговара са писцем који му шаље капи једног мађарског доктора — да би разјаснио колики је, на путу према смрти, однос капљица у чају... Млађем пријатељу (ког је, по сродности, помињао и у есејима) признаје да му није јасно његово упутство. Наравно да је он одавно слутио да му писање није јача страна, било је знакова у том правцу, и тако даље, *готово равнодушно о својој смрти...*

Данило Киш, поштовалац експеримента и трпљења, одан идеји побуне против конвенција, али и постојању моралне вертикале, који је себи поставио задатак да у литератури буде писац а у животу човјек, те да се бори против лажи и као човјек и као писац; који је писао само кад га притисне страшна нужда — кад би доводио у питање читав свој живот; који је сматрао да је свака написана ријеч као постање, говорио да за писца не постоји алиби: никад, никакав, ниучему; за кога нико не може рећи да је био млак, али сви свједоче интензитет

његовог живљења; који је највише писао о смрти, био рођак смрти, који је у својим посљедњим тренуцима одговорио пријатељу да га боли живот — умире у Паризу 15. октобра 1989. године. Забиљежено је да се неколико задњих дана није мучио од болова, да је умро као да је заспао, па би човјек могао очекивати да се пробуди... *Никад није био толико лијеп, тако продоховљен, тако луцидан и тако mudar као у то вријеме док је лежао на самртној постељи.*

Мјесец прије смрти, својеручно је написао тестамент. Желио је да буде сахрањен у Београду, по православном обреду. Без говора. Познато је да није губио присебност ни у једном тренутку, нити западао у вјерски или мистични кошмар. Поменуто му је да би се сахрана по православном обичају могла криво тумачити, чак и злоупотријебити — Киш је одговорио да ће то спријечити комунисте да му држе говоре...

Сахрањен је у Алеји заслужних грађана на београдском Новом гробљу. Из описа Кишове сахране израња јесењи дан као из Бранкове пјесме: лисје жуто обасјано благим сунцем и неки спокој...

Опело је служио владика банатски А. На сахрани нико није говорио, али владика јесте бесједио. У првој реченици рекао је да неће да држи посмртно слово Данилу Кишу, у другој да је Кишово посљедње завјештање за њега светиња, у трећој да с поштовањем и љубављу испуњавају његов аманет и сахрањују га молитвом православне цркве. Па још дванаест реченица (значај Кишовог избора православне сахране, асоцијације на живот и дјело).

Та бесједа била је повод за бројне коментаре и полемике у штампи, али и на интернету, мада се он на Кишовом језику појављује тек седам година послје сахране. Упадљиво је периодично обнављање полемике о сахрани на електронским страницама, те њихови датуми: август 2004, октобар 2008, март 2009... С обзиром на препоруку интелектуални компас — морам примијетити литерарни развој негативног лика (по титули, двије године касаснио на сахрану; учествује са потоњом биографијом, као пуковник, обувен и обучен као један Кишов књижевни лик). Даље разматрање тих расправа превело би причу у област публицистике. А изјашњавања о сахрани и не говоре ништа о Кишу, већ о другим људима. (Тим поводом, морам истаћи да постоје и странице подсјећања-љубави, сјећања Кишових савременика: студената који су бјежали са часова да би присуствовали суђењу Кишу, онима који су слушали Киша код Едија у Ровињу — како пјева и прати себе на гитари или како расправља са другим писцима, што им је остало у сјећању као најзанимљивија расправа којој су икада присуствовали, свједочења о Кишовом одласку на концерт Бијелог дугмета септембра 1979. зато што је желио да зна како то изгледа; сјећања на Киша која откривају колико дубоко је он захватао живот и колико је цијенио лично искуство прије доношења суда о нечему...)

Што се тиче пријатења, познаника и осталих који су сматрали да је потребно да јавно изнесу свој став о Кишовој сахрани — сем бесједе, већина њих не може да прихвати ни Кишов избор (нити множину

присутних на сахрани). А толико се труде да Кишову посљедњу вољу објасне и оправдају етичким, емотивним, психолошким итд. разлозима — да избор правослелне сахране дође као нека врста Кишовог пада. Упакованог у неогдговарајући крај његове биографије (или жал да је злоупотрејебљен, што због тестаментa излази на исто). Гледано кроз прозор који је Киш волио, одмах се види да се они баве маргиналијама, које не могу прекорачити своју категорију чак ни ако су истините. Суштина је да је Киш написао крај своје биографије.

Данило Киш сахрањен је испод гробне плоче на којој су већ имена Петра Лубарде, Стојана Аралице и Матије Вуковића. Гробница за двојицу сликара, вајара и писца. Први му је био у комисији када је полагао испит за ликовну школу на Цетињу. *Везе тајанствене и дубоке*. Забиљежено је да је један његов пријатељ прокоментарисао да је ипак сахрањен у заједничку гробницу...

2

По другој верзији, Кишова смрт није крај него почетак, одвајање од земље, највеће од свих Илузија; нешто што одређује његов живот у Вјечности. Прелазак. Опело као молитва благослова. Молитвено заузимање Цркве за душу умрлог, за опроштај свих његових гријехова: вољних и невољних, свјесних и несвјесних. Призивање Оца, Сина и Светога Духа, молитва да благослове душу покојника и њен пут у Вјечност...

Морам поменути да сам у вријеме Кишове сахране била атеиста, те да је пишчева посљедња воља за мене била врхунац његове етике. Живот му је спасен преко црквеног обреда, ред је и да га напусти уз обред Цркве... Након десетак година и велике мијене и у држави и у мени, возећи се с пријатељима земљом коју је, само двије године послје Кишове смрти — прекрила кошмарна маглина са много експлозива (и владала њоме преко четири године), повезли смо и једног богослова до нетом обновљеног манастира. Он је све вријеме тихо пјевушио неку службу. Нисам од прве била сигурна, али код стиха: *Са дусима преминулих праведника упокој, Спасе, душу слуге Твога*; упитам да то није опело, а и додам нешто за сваки случај... Он је пожурио да објасни како воли да пјева опело јер је то једна од најљепших и најрадоснијих служби православне цркве. Обред привременог растанка. Служба љубави, када Црква прославља живот умрлог и молитвама се заузима за њега. Све до манастира пјевао нам је опело. И тумачио. Истицао да се у тим молитвама не осјећа туга колико радост због часног испраћаја онога који је ту молитву завриједио, кога Црква земаљска испраћа у Цркву небеску. Да због тог опело није нека туробна молитва, већ напротив — најбољи благослов за душу покојника јер се призива милост Божија, отвара се могућност да душа прими тај благослов...

Иако непроцјењив за Киша, морам признати да тај благослов, а и прелазак у вјечност — земаљским средствима нису провјерљиви. То, пак, значи да се ова прича не може даље тиме бавити. Али може

оним што је Киш укрцао у Харонову барку, браздом коју она оставља у времену...

А бразда је таква да се на Киша и на седам поглавља једне заједничке повијести још увијек лако лијепи оптужба о *субверзивном деловању књижевности*, како написа украјински културолог Д.К. крајем прошлог вијека. Повод су *Механички лавови*, прича о доласку вође француских радикала Едуарда Ериоа у Кијев 1934. године, те опис фресака Софије Кијевске и самих њених просторија. Због тог је описа, у вријеме чувене хајке, Киш оптужен да је преписао дијелове из *Историје руске уметности Л.Р.* а након двадесет година у Украјини — због суште супротности. Цитирана Д.К. нашла је у томе и јетки однос према споменику и иронични сарказам писца, а *Механички лавови* постали су повод за дискусију о унутрашњим украјинским стварима. Пала је и оптужба за насиље над историјском свијешћу, а преводилац приповјетке и књижевни часопис из другог града испали су непријатељи културног наслијеђа Кијева... Да, сем прича, и Кишова сахрана има слично дејство — саопштава турски писац Н.Г. који у једном чланку пише да је Киша, *грађанина света и сина Јевреја*, сахранило српско Удружење писаца *уз велику помпу према православној обреду*. Штавише, за њега је та сахрана и наговјештај ратне трагедије на просторима бивше Југославије. (У украјинској дискусији, чланак је био примјер како убојито убједљиво може да дјелује полуистина.)

Пошто су се око Киша и његовог дјела плеле неистине и полуистине и док је био жив, некако је природно да их ни мртав не може избјећи. Такође, да се оне увијек свде на покушај његове моралне дисквалификације. На настојање да се обори мит о савршеној биографији интелектуалца. Да се затамни Кишов бол, његово истинско племство. Обезвриједи она неугасива потреба за разликовањем истине од лажи — *можда јединог искуства које се из уметности извући може...*

Што се тиче простора бивше државе (односно нових држава), изгледа да ни Киша не мимоилази начело или си за нас или против нас. По сили језика на ком је писао и мјеста гдје је изабрао да почива, припада српској књижевности — што у неким срединама и није препорука, па га нема превише на манифестацијама, у књижарама, код издавача, није ни свуда у лектури... Ипак он у тим државама има своје читаоце, сталну потражњу у књижари антикваријату, независног издавача у ратној 1994. години. Двадесет година послје Кишове смрти, група издавача почиње објављивати његова дјела у новим државама, с надом да ће га читалачка публика *поново препознати...* Дешава се да млађи писци у тим државама Киша доживљавају као свог балканског учитеља, а да при том и не виде српски језик, готово не посљедњу вољу учитеља. Та кратковидост зна да има и креативну форму па се реченица Кишовог мађарског пријатеља *да га је био глас да је Србин, мада му је мајка била Црногорка, а отац мађарски Јеврејин, док је он сам, по свему судећи, био једини Југословен...* — на невид-мјесту претвара у *Црногорац*. (За ТВ-потребе и туђе читање.)

На другој страни, пак, Киш је призната српска величина (замало нобеловац, име било у коверти, по изјави С.З.), писац чије дјело се озбиљно промишља — ради највише докторских и магистарских теза, а интелектуално поштење највише вреднује. Очинска фигура савремене српске књижевности. Доминација Кишове поетике и књижевне културе. С обзиром на то и нека врста интелектуалне моде. Нешто као икона. Наравно, и међу Србима има кратковидих када је Киш у питању, а са различитим диоптријама. Једни виде само оно што је Киш написао о православном обреду, други само оно о национализму (као да једно поништава друго). Примјетна је пракса да се Кишу учитава штошта, а привлачно је и калемљење Кишових цитата на сопствене мисли. Присвајају га они који су му загорчали живот, а бране лик и дјело они који, упркос заклињању у Киша, не поштују завршни пасус његове биографије. Вјерују ли они (или сумњају) да је Киш до смрти био досљедан по питању истине и лажи, за причу о њему је небитно. За ову причу вјеродостојан је само онај бол на крају. Кишов бол. Не ради смрти, него због живота... Све остало је мрешкање око бразде коју оставља Харонова барка...

На крају приче о Кишу мора се признати да има нешто у његовом статусу што и даље провоцира, што је проблематично у суштини — некако је и на српској страни незгодан да се прими без остатка. Узнемирујућа различитост. Различитост онога који је живио између три религије — православне, јеврејске и католичке, два језика — мађарског и српског, двије земље (приде Француска) и упознао два политички различита свијета. Незгодан као неко на кога се баш и не може ставити ознака националног аутора: ни због тема, ни због особеног рукописа, нити због оне егзистенцијалне потребе која га је водила у писању. Незгодан колико то већ може бити апатрид који је домовину нашао у српском језику — једином на ком је својим мислима могао давати облик аутоматски, ког је прихватио као чудну и мистериозну утјеху...

Толико незгодан да се, шеснаест година послје Кишове смрти, у Београду појављује књига у којој Н.В. тврди да је Киш продавао клише о намученом Јеврејину, да се послужио јеврејским поријеклом и јеврејским лобијем у сврху властитог успјеха, а пред смрт изманипулисао јавност, тако да — *немамо никаквог разлога да присвајамо оно што није наше...* Он оптужује Киша за извјештаченост књижевне творевине, немање основног чула за матерњи језик; оспорава његову књижевну вриједност, политичке ставове и морал. Уз изразе типа *полиглотска губица* и *вукао српску публику за уши*, адресоване на онога који је метафизичким разлозима спријечен да му одговори.... Књига је узбуркала јавност, изазвала жучне полемике, али више због ванлитерарних ствари, па и није утицала на тумачење Данила Киша: ни личности, ни дјела. Истина, показала је да се и Кишу може приступати проблемски, али и како то не треба радити. Ненамјерно, а у крајњој линији — да су тајанствени путеви Господњи...

Post scriptum

Пет година по смрти Данила Киша објављена је новелистичка књига *Лаута и ожилци*, пет необјављених прича и два лирска записа. Приређивач М.Миочиновић сматра да су те приче настале између 1980. и 1986. године, те да су све у *ближој или даљој вези са Енциклопедијом мртвих*.

Киш је своју личну библиотеку, око 3000 наслова, завјештао САНУ — али је нестало стотину поклоњених књига. Академија је, накнадно, купила наслове који су нестали. Грађа о животу и раду Данила Киша, која се чува у Архиву и Библиотеци САНУ (*Сабрана дела и Оставитина*), пребачена је на два CD-а и чува се у електронском облику. Данило Киш заступљен је и на интернету. Сем страница о животу и дјелу, могу се наћи и сјећања на њега, ауторски коментари, те форуми о њему — највише на српском језику, али их има и на енглеском, њемачком, мађарском... Кишове књиге преведене су на тридесетак језика и ненападно али стално стичу нове преводе. О Кишовом дјелу организују се међународни књижевни скупови, изложбе, разговори, представе, снимају документарне емисије и филмови. У Србији обиљежавају његов рођендан, дан смрти, па и сваку деценију без Киша, али не увијек од званичних институција (седамдесети рођендан).

Једна добронамјерна ерудитна особа указала ми је на јеврејског историчара Цви Локера, Новосађанина који је учествовао у стварању Израела и на његов текст писан 1996. године — *Да ли је Данило Киш био више Киш или више Данило?* Локер у том тексту закључује: *Било како му драго, битна је чињеница да је Киш свој мукотрпни живот довршио нагласивши припадност српској културној бащини, из које је изникао и чијим се језиком искључиво служио у својим радовима.*

Мелиса ВИЛОВ

*ЕМАНУИЛ КОЗАЧИНСКИ И
РАЂАЊЕ НОВЕ СРПСКЕ ДРАМЕ*

Српски народ је у периоду барока био под различитим друштвеним и културним утицајима. Борећи се између турске и аустријске власти, народ се борио за очување сопствене нације, језика и културе. На северу је Аустрија покушавала да покатоличи српски народ, а на југу Турци намећу ислам. Како су се Срби налазили на граници између две силе, борбе за очување сопственог идентитета нису биле ни мало лаке. Да би задржали, пре свега језик и религију, Срби се окрећу Русији. Руски писци и штампари су добро познавали културну и политичку ситуацију у словенским земљама које су биле под турском и аустријском влашћу, и били су свесни да се у српском народу јавља несташица књига, па своје књиге штампају имајући у виду и читаоце на тој територији. То су биле, пре свега, црквене књиге, које су биле послате у намери да се одржи језик и религија, а затим почињу да шаљу и своје учитеље који на поменуте територије преносе и друге елементе своје културе. Српска књижевност у овом периоду постепено напушта дотадашњу традицију и прихвата туђе утицаје и каноне, пре свега руске, украјинске, пољске и дубровачке. Оно што је значајно, јесте да су страни утицаји потицали пре свега из земаља које су биле насељене Словенима и отуда се развија појам барокног славизма.

Промене у књижевности су се дешавале у свим жанровима. Песништво се у великој мери развијало под дубровачким утицајима, док корене драме можемо препознати у руској и у украјинској позоришној сцени. Библијске теме су биле полазна тачка наших драматичара. Емануил Козачински доноси школску драму на српску позоришну сцену. Властимир Ерчић сматра да са „Траедокомедијом“ Емануила Козачинског „започиње у Срба новија драмска књижевност и новије њихово позориште.“ (Ерчић, 1987:5)

Овај учитељ и драмски писац долази из Украјине и даје велики допринос српској драми. Дошао је у Карловце „духовно, и поетски припремљен и знанствено предспремљен за казалишно представљање српске прошлости и српске митрополијске сувремености Викентијеве

ере.“ (Властимир Ерчић, 1980:252) Свој рад започиње у гимназији у Сремским Карловцима. У књизи „Мануил (Михаил) Козачински и његова „Траедокомедија“, Властимир Ерчић износи неколико теорија о томе како је могла настати ова драма. Једини сачувани уџбеник Козачинског је његова „Реторика“, па отуда Властимир Ерчић сматра да је Козачински подучавао ученике различитим реторичким способностима и да се из тога могла развити драма. Козачински је такође писао и дијалоге које је припремао за извођење, а оно што је носио из Украјине је била божићна драма, односно „вертеп“. У овом типу драме учествовао је и сам Козачински у време када је био студент. Са групом људи одлазио је од куће до куће и носио јаслице, играјући драму о рођењу Христовом. Вертепашке драме су у то време биле главна занимација кијевских студената, а уједно и извор њихових прихода. Козачински неки вид ове драме преноси у Нови Сад и у Сремске Карловце. Вертеп се касније премешта на конкретну позорницу, изводи се и у школи или на тргу и постаје популаран.

Козачински је ученике учио и да пишу декламације. Оне су представљале нешто демократичнији вид стваралаштва помоћу којег је школа одржавала присније везе са средином. Изводиле су се поводом великих празника као што су Божић и Ускрс, али и у славу неког важног госта. Декламација је ученицима била прилика да развију и говорничке и сценске вештине, учећи их тако и начину извођења текста, глумачким способностима, лепом изражавању, дикцији и другим говорничким вештинама. Поред тога, ово је била могућност да се ученици уметнички изразе, али истовремено је и „предигра“ ка сложенијим поетским, реторским и сценских подухватима.

Док је још боравио у Кијеву, Козачински је имао прилику да се на различите начине упозна са српском културом. Претпоставља се да је још у Кијеву слушао о српској историји и култури јер је тада у Кијеву било неколико наших млађих људи „викентијеваца“. Између Украјинаца и Срба постојале су многе подударности у култури, па је Козачинском било релативно лако да своју културу повеже или чак поистовети са српском културом. То му је омогућило боље разумевање средине у коју је дошао да предаје.

Драму „Траедокомедија“ написао је и извео 1734. године, а изведена је поводом јубилеја – четиристо година од рођења цара Уроша. Битно је нагласити да ово није само драма о смрти цара Уроша и пропасти Српског Царства, већ је она једнако посвећена и величању личности цара Душана у чије време је Немањинка Држава била на свом врхунцу.

„Траедокомедију“ можемо поделити на два дела, на део који говори о пропасти Српског Царства, и други део, који говори о животу Срба у Аустрији. Ова драма састоји се из два антепролога, пролога, тринаест дејствија и епилога. Прологом укратко уводи публику у предмет и суштину драме и он служи као њен предговор, док епилогом износи поуку, захваљује се народу што су дошли и моли их да не замере уколико су нешто погрешили. Први део драме обухвата првих седам дејствија. Међу овим деловима као да постоји замишљена права, а може се приметити и то да је Козачински целокупну драму

формирао помоћу симетрије која раздваја два опозитна појма. У том погледу уочавамо антитезу прошлост и садашњост, добро и зло, просвећеност и непросвећеност, врхунац царства и његова пропаст. Жанр „Траедокомедије“ може се прочитати из наслова драме. Периоду у ком је Козачински писао претходио је период средњовековне књижевности која је неговала традицију „узвишених“ жанрова. Књижевност је у том периоду настајала за потребе цркве, а врло често је била и у функцији величања српских великана. Она је оријентисана „ка трагичном осећању света, ка универзалном и узвишеном.“ (Поповић 2014:2) Међутим, како није „ни темама, ни узорима, ни средствима готово нимало блиска свакодневним животним оквирима“, поред црквене књижевности почиње да се развија и она ‘смехотворна’, народна, проста књижевност, чијих помена у писаној књижевности готово да и нема до 18. века. Емануил Козачински уноси и световне и сакралне елементе у своју драму, и у том смислу „Траедокомедија“ представља комбинацију „високог“ и „ниског“, односно неку врсту прелаза између сакралних и световних драмских форми. Она је једнако и трагична и комична. Трагична је у свом првом делу због тога што говори о пропасти Српског Царства, о убиству цара Уроша и о смрти цара Вукашина. Овај део има за предмет „високу и уважену тему, предмет заткан на појмовима светости и богобојажљивости, сиже пун страхопоштовања [...] тужан догађај, јаде и страдања...“ (Ерчић, 1980:277) Међутим, са друге стране имамо комедију која приказује епизоде из „Библије“ и житија светих, али и „друштвено и приватно делање простога народа’, ‘обичних’, ‘незнатних’, ‘средњих људи’, људи ‘нижег порекла’ и нижег сталежа, и земаљска дела ‘вредна подсмеха’ и критике, али све то са ‘морално-поучном сврхом’, и ‘ради изобличења рђавих навика’ и увек уз услов да ‘шљиво и оштроумно’ не повреди каноне ‘финоће’ и ‘достојности’, да ‘комедија’ остане ‘озбиљна’ и да заплет буде ‘срећан“ (Ерчић, 1980:277)

Властимир Ерчић нам такође даје објашњење да је трагикомедија „дело саздато од трагедијских и комедијских елемената, у којем се забавно, духовито и смешно меша са озбиљним и тужним и ништавне личности са славним. Трагички играказ је природнији, приснији, као код куће.“ (Ерчић, 1980:277)

Исидора Поповић у свом делу „(Пред)историја веселих позорја: Комедија у Срба пре Јована Стерије Поповића“ износи мишљење да су интерлудије које Козачински уноси у своју драму пуни елемената комедије, нарочито дванаесто дејствије. Ово дејствије представља неку врсту интермеца, односно одмора од озбиљне основе драме. Дванаесто дејствије Исидора Поповић наводи као једино право комедијско и назива га чак и најзначајнијим. Подлога овог дела драме је библијска прича о Богаташу и Убогом Лазару, али се на овом месту „први и једини пут у „Траедокомедији“ атмосфера приближава реалном животу.“ (Поповић 2014:72) Управо овде имамо прави пример онога што је Властимир Ерчић навео као карактеристику комедије. Присутна је и ништавна (Богаташ) и славна личност (Убоги Лазар). Богаташ приређује свечану гозбу и ужива у храни и пићу, што се свакако може додати низу световних, комедијских елемената.

„Поједини детаљи тог 12. дејствија су, приликом извођења у публици могли изазвати чак и гласнији смех.“ (Поповић 2014:72)

„Треба још једном нагласити да се комедијско пре свега односи на нетрагедијско збивање које је често еквивалентно и са неисторијским збивањем. Другим речима, у основи се трагедија поистовећује са историјом, односно неком врстом узвишеног збивања, док је комедија везана за свакодневно или, у неким случајевима, за савремено окружење. Постоји битна разлика и између онога што се одређује као комедијско и онога што је комично, односно комедиографско. [...] Цео други циклус „Траедокомедије“ је комедијски – на првом месту и највише стога што је смештен у савремени оквир. Оно што је у том делу драме комично, комедиографско, јесте само 12. дејствије.“ (Поповић 2014:75)

У драми не постоји радња у правом смислу. У њој је обрађен период који обухвата више од пет векова, а није испоштовано ни јединство времена, места и радње. Због тога је ова драма врло лоше пролазила код својих критичара. Замерали су Козачинском и то што се води законима који су важили у средњем веку, односно то што „достojно и праведно описује и хвали дела преславних и храбрих јединки у националној прошлости и садашњости, да подсећа на њих и истиче их као пример.“ (Ерчић, 1980:278) Оваква традиција постојала је у српској књижевности у средњем веку и користили су је аутори житија, средњовековних биографија владара и светаца. Међутим, Козачински је био упознат са Масенијевим правилом да драма може да васпита гледаоце само ако приказује оно што је заиста било и што је могуће, а драмски јунак треба да буде приказан у позитивном светлу. Уколико му се и догоди нека грешка, разлог томе треба пронаћи у његовој околини, а не у њему самом.

Као што је већ поменуто, драма се може поделити на два дела - део који говори о „светој српској прошлости“, и део који говори о световном животу српског народа. У првом делу кажемо да је реч о „Светој српској прошлости“ ослањајући се на чињеницу да је велики број српских владара из династије Немањића проглашено светима, да су многи од њих подизали храмове и духовно уздизали свој народ. Учење које пропагира црква било је изузетно важно у то време, а у другом делу такво учење почиње да губи на значају. Црква више није у првом плану.

Познато је да је Карловачка гимназија у том периоду била схоластичка школа, да је један од задатака учитеља било духовно образовање да би се очувао национални и религијски идентитет Срба који су живели између две велике политичке и религијске силе – Турске и Аустрије. Схоластички моменат је заправо део наслеђа, односно онога што је било присутно на српској територији. Кроз цео средњи век у српској књижевности су писани различити жанрови у духу цркве. Писана су житија у којима је традиција била да се владар, коме је житије посвећено, велича и да се о њему говори што позитивније. Истиче се његово служење Богу, окретање ка религији, подизање цркава и манастира и често се на крају помињу чуда. Све ово било је унесено у житија са циљем да владар заслужи титулу

„светог“. Овакав случај имамо и код Козачинског. Српски владари, почевши од Стефана Немање приказани су у најбољем светлу, па чак и Душан који није проглашен светим због убиства оца. Козачински је прећутао сва лоша дела ових владара, једино је Вукашину дао титулу „грешног“. Међутим, грешка се овом владару, на неки начин, опрашта и оправдава тиме да је био заведен „Славољубљем“ и „Сластољубљем“. Такође, Козачински у петом дејствију напомиње да је враг управљао Вукашиновом вољом и убио Уроша. Вукашина Козачински на све начине покушава да огради и одбрани га од греха који је починио тврдећи да није био „свој“, већ да је вођен неким вишим силама којима није могао да се одупре. У шестом дејствију Вукашин доживљава „буђење свести“ и савести и почиње да се каје за оно што је учинио. Главни разлог освешћивања јесте мисао да овако грешан неће заслужити Царство небеско, у коме, према веровању, бораве сви његови преци, владари династије Немањића.

Вукашин је вишеструко кажњен због свог греха. Прво га Бог кажњава буђењем савести, затим смрћу ударом грома, а након тога цео српски народ пати због греха владара. Међутим, иако је очекивано да ће, према дотадашњој традицији, народ повратити мир ако се поново окрене Богу и религији, Козачински уводи нешто другачији моменат. Свакако да он и даље пропагира цркву, али у први план ставља просвећеност и мудрост као средство избављења. Ово је нов моменат у књижевности и најављује просветитељску епоху.

Властимир Ерчић се бавио и тумачењем антепролога који за њега представљају праву загонетку. Тумачење започиње питањем шта означавају појмови „Гнева“ и „Јарости“ који се појављују у првом антепрологу, а затим покушава да протумачи и појмове „Милости“ и „Мира“ који се појављују у другом антепрологу. Изводи закључке да је у оба случаја Козачински доделио ове називе говорницима, односно ликовима драме. „Јарост“ и „Гнев“ тумачи као гнев Божју која има улогу да на самом почетку драме опомене публику на то да су грешни, да је Господ расрђен њиховим гресима и позива их на покајање. Без сумње је Козачински познавао „Библију“ и оно о чему она говори. Антепролозима покушава да пробуди у њима и личну, али и националну савест.

У други антепролог уноси лик „Милости“, који се свакако односи на Божју милост. Она поручује гледаоцима драме да је Божја милост изнад гнева и да је у животу потребно тражити мир. Милост Божја је према хришћанском предању „предодређена мудрима и мирнима“, „простире се на оне који су праведни и савршени“, увек иде „пред лицем Божјим“ и вечна је за разлику од гнева Божјег. (Ерчић 1980:264) „Мир је у антепрологу наше трагикомедије, без сумње категорија земаљска, грађена на учењу да човек мора тражити мир и ићи за њим.“ (Ерчић, 1980:246) Верује се да је поистање духовног мира и мира са Богом предзнак „царства земаљског“. „Гнев“ прво говори о глади, жеђи, киши, зноју, препрекама и незнању, којих је тада било на претек и Срби су покушавали да их се ослободе, а затим у другом антепрологу као да „Мир“ даје одговор на то како се те муке ослободити. Козачински је веровао да ће се „Славеносрби умудрити

и извући из беде тек у миру, и учећи.“ (Ерчић, 1980:264)

Поред схоластичке традиције, Козачински у „Траедокомедију“ уноси и елементе вертепа. Речено је већ да је за вертепску драму битно да је изводе деца, односно омладина и да се њен први део састоји из сакралне теме, а да се у другом делу „уноси народни моменат“ Управо то имамо и у „Траедокомедији“. Други део је посвећен народу и избављењу народа из невоље. Излаз из тешке ситуације види у просвећивању народа, образовању, а водећу улогу у овом процесу, Козачински поклања Викентију Јовановићу. Дакле, ова драма је у великој мери комбинација различитих жанрова и традиција. Она је судар и сусрет средњовековне хагиографске традиције, схоластичке драме која је била присутна код Срба још код Гаврила Стефановића Венцловића, а с друге стране је вертепска драма коју Козачински доноси из Кијева и у чијем стварању је и сам учествовао као студент.

У том случају нам је значајан и пример Гаврила Стефановића Венцловића, којег можемо одредити као: „суму прошлог и будућег [...] Венцловић стоји на врхунцу вишевековне културне традиције коју синтетизује и уједно укида, тако обележавајући моменат у којем хришћанско –византијска традиција престаје да бива теолошка и постаје књижевни феномен, а црквена литература постаје народна. Ово је изузетно значајна чињеница јер је у њу, дакле, смештено и омасовљење културе/књижевности и рађање модерног карактера српске литературе, прелазак из сакралног у профани хоризонт, из теолошког у литерарни.“ (Анђелковић 2014:42)

Као и код Венцловића, код Козачинског драма престаје да се пише према традиционалним моделима, оно „свето“ и „религијско“ постаје световно. Црквено се претвара у митолошко-хришћанско, а у први план је стављен културно-историјски аспект. У том кључу, целу „Траедокомедију“ можемо назвати историјском драмом. Међутим, треба истаћи да „није сврха предавати потомству о бившим догађајима и делањима одређених личности у прошлости, него тим некадашњим збивањима учити људе каквим су дужни бити у овој или оној ситуацији у животу.“ (Ерчић, 1980:284)

Иако ова драма завршава у световном, а не у сакралном духу, Козачински уводи интермедије и закључке у хришћанском духу. Већ је поменуто дванаесто дејствије које Исидора Поповић означава као дејствије са највише комедијских елемената и оно нам је најзначајнија интермедија. У девето дејствије Козачински такође уноси причу са библијском тематиком и говори нам о Митру и Фарисеју који одлазе у цркву да поразговарају са Богом. Фарисеј говори о Митровим, а не својим гресима, док Митар признаје своју грешку и моли за опроштај. Долази анђео и односи га, а по Фарисеја долази ђаво. Ово подучавање народа у основи има хришћанско учење, и омогућава Козачинском да прави неку врсту паузе, односно финог прелаза из сакралног у световно, да идеју религије пренесе у просветитељску идеју. Врло слично је и уношење митолошких божанстава у једанаесто дејствије. Ово дејствије нам указује на то да је сада религија у другом плану. Козачински у истој драми меша две врсте религије – монотеистичку и политеистичку, синтетиче хришћанско и паганско и указује на то

да је тренутно моменат религиозности мање битан, да је сам народ у првом плану и њихово избављење из зла које их је снашло. У једанаестом дејствију богови износе идеју о просвећивању народа. Овим поступком Козачински уздиже идеју о образовању на један виши ниво, јер о њој не говоре више само људи, већ и богови. Властимир Ерчић ово дејствије и разговор богова о идеји образовања народа тумачи као алегорију. Марс и Белона представљају војнички staleж, односно оне који верују да се мир може постићи само ратом, Палас представља носиоца просветитељске идеје, а Завист „представнике свештенства, нарочито монашког реда, који из бојазни да ће их млађи ради учености претећи и пре њих боља места у служби цркви и народу заузети, противљаху се племенитим намерама родољубивих митрополита Мојсија и Вићентија, бунећи народ против њихова просветног рада.“ (Ерчић, 1980: 310)

Један од ђака који су гледали „Траедокомедију“, Јован Рајић је „Траедокомедију“ преписао, а затим је у старости прерадио и прилагодио за извођење као трагедију. Тако је настала „Трагедија сиреч печалнаја повјест о смрти последњага цара сербскога Уроша Пјатаго, и о падању сербскога царства“. Након прераде Јована Рајића, драма је сведена на пет чинова, а чинови подељени у сцене. Назначено је шта је од целе драме преузето од Козачинског, а који су делови Рајићеве. Ова драма, остала је позната као прво играно дело код Срба.

Неколико деценија касније, 1825. излази још једно дело посвећено смрти Уроша Петог. У питању је трагедија „Смрт Уроша Петог“ Стефана Стефановића. Његова драма одиграна је, за разлику од школске драме Емануила Козачинског коју су изводили ученици, на правој позорници, са великим бројем гледалаца. Писано је са намером извођења и постигло је велику популарност. Њу можемо жанровски одредити као историјску трагедију. Дакле, и Рајићево и Стефановићево дело представља трагедију, а не „траедокомедију“, како је то било код Козачинског. Ове драме су од великог значаја јер се посматрајући их паралелно уочава развој сценске уметности, почевши од Козачинског и његовог школског театра, па преко Рајићеве и Стефановићеве трагедије. Стефановић као драматичар доноси српској драми нове елементе које је као ученик научио од Шекспира, Шилера, Калдерона, али и поред страних утицаја успева да остане оригиналан.

У међувремену се јавио још један аутор који је допринео развоју српске драме. У питању је Јоаким Вујић. У свом есеју, Петар Марјановић напомиње колико је велики Вујићев значај: „Раздобље школских представа траје до 1813, када почиње аматерско представљање. Прва представа изведена је у Пешти крајем августа 1813: била је то „Крешталица“ Јоакима Вујића (1772-1847), сачињена према делу Аугуста Коцебуа. Глумце-ђаке из представа школског позоришта овде су заменили одрасли глумци, међу којима је било троје професионалних...[...] Због своје театарске активности, Јоаким Вујић

заслужио је помало патетичну титулу «отац српског позоришта».¹

Као велики драмски писац упамћен је и Јован Стерија Поповић. Овај сјајан драматичар остаје познат по својој мајсторској постави, развоју карактера драмских ликова и врло се често помиње као родоначелник српске комедиографије.

Српска драма има богату историју и мноштво представника. Преокрет у њеном развоју започиње школска драма Емануила Козачинског. „Траедокомедију“ можемо тумачити на различите начине и посматрати их са различитих аспеката. Козачински нам је оставио довољно простора да можемо да улазимо у дубља тумачења и расправу о њој анализирајући је. Полазећи од саме структуре драме, жанровске одређености, али и њеног садржаја, Козачински уноси традицију која је била присутна на различитим територијама у исто време. Због тога се може тврдити да је „Траедокомедија“ мешавина вертепске традиције, коју Козачински доноси долазећи из Кијева, и схоластичке традиције која се кроз српску књижевност провлачи још од средњег века. У овој драми синтетиче и различите идеје, помиње хришћанске и просветитељске идеје, уноси историју српског народа и све то пише у корист самих читатеља. Значај Козачинског за модерну драму је огроман управо због синтезе прошлости и садашњости, односно традиције и модерности. Попут Гаврила Стефановића Венцловића, Козачински раскида са хришћанско-византијском теолошком традицијом, прелази из сакралног у профано и омогућава ширење културе и рађање нове српске драме. Козачински својом „Траедокомедијом“ започиње један нови период у развоју српске драме, а њен даљи развој ће наставити Јован Рајић, Јоаким Вујић, Стефан Стефановић, Јован Стерија Поповић и други.

Литература

Козачински, Емануил. „Траедокомедија“ (Ерчић, Властимир. „Почеци српске драме“, Нолит, Београд, 1987.)

Анђелковић, Маја. „Венцловићеве Беседе на Божић и културни модели: (ранохришћански, барокни и модерни)“, у зборнику: „Књижевност и култура“, Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 2010. 39/2

Ерчић, Властимир. „Историјска драма у Срба од 1736. до 1860.“, Просвета, Београд, 1974.

Ерчић, Властимир. „Мануил Козачинскиј и његова „Траедокомедија“ 1980, Матица српска, Нови Сад

Ерчић, Властимир. „Почеци српске драме“, Нолит, Београд, 1987.

Павић, Милорад. „Историја српске књижевности барокног доба“, Нолит, Београд, 1970.

Петар Марјановић, „Позориште“, Пројекат Растко, https://www.rastko.rs/isk/isk_18_c.html (Приступљено: 21.05.2017.)

Поповић, Исидора. „(Пред)историја веселих позорја: Комедија у Срба пре Јована Стерије Поповића“, Стеријино позорје, Нови Сад, 2014.

¹Петар Марјановић, „Позориште“, Пројекат Растко, https://www.rastko.rs/isk/isk_18_c.html (Приступљено: 21.05.2017.)

Јуриј ЛОШЧИЦ (1938)

ОПРОШТАЈ СА СРБИЈОМ

ХИПЕРБОРЕЈА

Драгошу Калајићу

Тврде: „Још спаваш, Хиперборејо?“
Смеју се: „Срећу је преспавала!“
А ти, вејаве пламеним спрејом,
већ се усија до белог кала.

„Па нека спава - већају негде,
криви им усне подсмех нови.
- Врх пола света ће да узлебде
испод снегова њени кровови.“

ВУКОВАР

Ту, већ каснимо, на граници.
На воз је потрошена карта.
И на вуковарској станици
дочекно нежни сјај не шпарта.

Под овим празним небосводом
касно је качити дарове с вером.
Домаћица с медом и водом
неће изаћи на мртви перон.

Латиничних слова шрапнели
фронтонима кућа крстаре,
а ми ни до пића нисмо умели
у кафанама твојим, Вуковаре.

Девојке (да ли смо то заснили)
кроз процеп прозорских зеница.
Пребројити смо окаснили
сву парчад шута твог, с улица.

Гаде се власти ту, све чешће
викну на рођачки спор, и жртву.
Ипак! - каснимо на причешће
у распету Никољску цркву.

Да, окаснисмо на том друму,
долазак наш смрт не спречава
деце српске у школском подруму
што леже у црним врећама.

Опрости, Вуковаре, ми смо замукли
од вапаја кроз родни хаос.
Сами смо - вапаји прозукли,
мотрећи сопствену погибао.

И у тој безмерној јами, ноћима,
где прст се пред оком виду не да,
од прашине сувим очима
ти наше кораке гледаш.

ДРИНА

Сваку реку видим ко лепу:
текла кроз шуму, кланац ил степу,
где тек су трава, песак и глина.
Али има на свету и Дрина.

Хладна, малахит који струји.
Какав страх у њеној дубини хуји?
Какаве страхове носе вруље?
На обали - крстови,
и на крстовима - кошуље.
Одену мати, најзад, сина.
Осврнеш се: ускипти Дрина.

Мимоиђосмо ноћну српску стражу. Ко гост,
с пријатељем изађох на железнички мост,
мало уздрхтавши од хладноће.
Ћутала је Босна у ноћи без ватре,
суморна пустолина.
Али блеском река букне на трен –
то у чвор стеже ужас Дрина.

Кријумчар весло кроз мрак укоси,
док крв и лешеве тајно носи
упорна, похлепна пучина.
Гргољ мрака на све стране буја.
Загледан, суздржиш дах због хуја.
Једва верујеш да је то - струја.
Да постоји на свету, још, Дрина.

А изјутра свежина и магла, опет
Осврнеш се: одлази, крије стопе.
Ал неће отећи. Размишља, невино.
Дижем чашицу ракије
да часну ћуд ти и причин натпијем,
о, вило горска, о, моћна Дрино.

АНКЕТНИ ПОДАЦИ

Старица с именом дечјим Деса,
кокетна капица из краљевског доба исплови,
ја сам стара српска поетеса
Десанка Максимовић.

Глас о мени доспе
на све стране шумедијских шума -
и од Ваљева до Москве.
Али већ се утиша, крај друма.
Колико имам књига, да ли пратите?
Добро је што ни ви не памтите.

Пудер - лепљива је стварчица -
од миришљавог праха, фин.
Али га недоста за кланце бора пустих.
Моје име на образима носили су без предаха
од Охрида до у малени Книн.
Али у свети Хиландар ме нису пустили,
опевах га по описима мушких.

Једном,
молила сам цара Душана да, забога,
поштеди ждребад -
он се суровим показао:
„Шта тој кобили, усред ратног табора,
топтати без поткова треба?“

Једном, испричала сам крваву бајку
о деци
која се нису вратила из школе, до данас.

Не постидеше никог моје речи
и ја се ледим док звижде меци
из лова на песника
Радована.
Ево вам анкете,
ране живота мог, сажете.

ОПРОШТАЈ СА СРБИЈОМ

Не прекрасном, на пољу Косову
кнез-Лазару одрубише главу,
однесе је, ко пакет, у Стамбол.
На ливади, поред Радовања,
Карађорђа обезглави Милош
да султана лобањом почаст.
Тамо Сава у Дунав где уђе
генералу Драгољубу главу
просвираше титовским танетом.
Сва Европа да се зарадује.
А у Босни под планином Јавор
баба-кучка издаде песника -
Радована лишили су главе.
Чим лишише - поживеше срећно.
А Београд - главу Слободана
јаничарски зубима откиде
у Вашингтон на тацни, услужно,
старој жаби однесе на дар.

ТРУБАЧОВ

Не стигох даље од Косова.
Знам Ловћен, даља не обиђох места.
Европски престо, по мени - основа! -
њиве су, горе и реке словенства.
Бранденбург? - То сам Бранибор је наш.
У Шпреји Спреву чуј, упиши.
Спаде Бауцен, ко затворски плашт,
али се меко заори - Будишин.
Ево где родну срчику ћеш срести!
И једном, туђу осетивши стопу,
свима ће плави Дунав да навести
да не пустише Дуњу у Европу
мада је била ту одвајкад,
куће од глине и сламе правећи -
и с њеног стола теку, од предака,

по европама, од зла их бранећи,
мириси златних медањака.

* * *

Владимиру Јагличићу

Боље је, Волођа, женама српским:
могу да цикну с горе на гору
суседну, и да се чују.
Бог им је дао звонка гроца.
А како ми да се дозовемо? Тешко нама!
Зар ваља струсити по чашицу вотке?
Или ракијом лечити грла?

ЗДРАВИЦА

Пијем за радост безименог света,
оних без пасоша и без талента,
свих бездомних и свих грешних,
свих бездетних, свих неутешних,
свих без партија, и ергела,
без пута, станова и парцела.

Каква срећа - ја сам без дара!
Сам себи одсад газда стваран!
О чему желим - о том нећу.
Шали сам ветра благодаран
који ми гаси свећу.

Белешка

Јуриј Михајлович Лошчиц родио се 21. децембра 1938. године у селу Валегоцулево, Одеска област, у украјинско-белоруској породици. Отац је учесник одбране Лењинграда и из рата је изашао с чином генерал-мајора, док је мати Тамара била сеоска учитељица. Рат је Јуриј с мајком провео у селу Фјодоровка, код деде и бабе, а после ослобођења породица је најпре две године живела у Новосибирску, а од 1947 - у Москви. Лошчиц је 1962. године завршио филолошки факултет Московског Државног универзитета који носи име Ломоносова. Као студент посећивао је литерарне курсеве Антокољског и Николаја Старшинова. После студирања бавио се новинарством (1962-70), али ће се, касније, тих година сећати као „изгубљених“. Љубав према руској старини стекао је преко својих професора (Турбин и др), као и преко литературе Астафјева, Бјелова и Расутина - како сам каже, схватио је

„трагедију коју је у двадесетом веку преживело руско село“. Од 1974-83. он је уредник чувене едиције „Живот знаменитих људи“, а од 1990-94. уредник „Литературне Русије“. Од 2000. је уредник портала „Руско васкрсење“. Био је дописник из Афганистана, и из наше земље, током ратова из деведесетих, када је лепо и топло писао о Србији. Иако нашироко познат и уважен прозаиста, писац историјских романа, Лошчиц је почео као песник. Због религиозног садржаја његове песме дуго нису могле бити штампане и појавиле су се као књига („Престоница поља“) тек 1990. године. Изабране песме „Величина заборављених“ објавио је 2008 године. Ипак, као прозаист дао је више. Његови биографско-историјски романи „Сковорода“, „Гончаров“, „Дмитриј Донски“, могу да послуже као узор тог жанровског обрасца, док романи „Унион“ (1992) и „Полумир“ (1996) сачињавају дилогију чија се радња догађа у Русији и Србији. У првом роману Лошчиц говори о пострадању Карађорђа и Драже Михаиловића, а у другом се говори о српском сеоцету „Полумир“, као могућој престоници Словена. Аутобиографска повест „Послератни биоскоп“ (2000) посвећена је успоменама из детињства. Недавно је штампао публицистичку књигу „Руски сказ - српска прича“ (2017), посвећену српским темама. Тренутно, Лошчиц ради на биографији Кирила и Методија. Као публициста, Лошчиц иступа са неопочвеничке националне позиције. Преводио је српске песнике - Ђуру, Десанку, Зорана Костића, превео је одломке из књиге Драгише Васића „Успомене на Русију“, као и епске песме из „Косовског циклуса“. Добитник је неких од најпрестижнијих руских награда за прозу. Отац је два сина и живи у Москви.

Превод с руског и белешка Владимир ЈАГЛИЧИЋ

Tyto alba h - 30 cm

Марта МАРКОСКА

ХОЛОГРАМ СРЕЋЕ

ЗАПЕЧЕНА

Сузе су као фекалије...
Као измет који ће ако га чуваш
и не даш му да изиђе напоље
направити затвор

...Тако и сузе које нећеш пустити
да теку кад им је воља
– запећиће душу!

СИНКОПИРАНЕ АРИТМИЈЕ

Нећу да дозволим да ми умртве вољу
и гробље над њом да изграде
– а они то раде

Нећу да дозволим да ми осакате дух
да би могли да пирују
– а они то раде

Нећу да дозволим да ми сакрију дугу
под њихове црно-беле мисли
– а они то раде

Нећу да дозволим да ми одузму осмех са лица
и ожилке по њему да исцртају
– а они то раде

Нећу да дозволим да ми одузму визије да би
ускрснули мрак
– а они то раде

Нећу да дозволим да ми подсеку крила
да бих газила по блату
– а они то раде

Нећу да дозволим да ми омеђе простор за имагинацију
како би живели без илузија
– а они то раде

Нећу да дозволим да ми дозирају кисеоник
како би они дисали спокојно
– а они то раде

Али, дозволићу да ми одузму дах њиховом
просвет(љ)еношћу!
– ако умеју

Ма нека праве шта желе – ионако ми није
до писања песама!

ПОГРЕШНО ПРОТУМАЧЕНИ СНОВИ

Сви правци воде ка једном сазнању:
што дуже спаваш, краће истински живиш
што више сањаш, то мање будан уживаш
И тако заведена тумачењем сановника
Уместо у „Hollywood-у“ – завршила сам на Светој Гори!

ОХЛАЂЕНА ИСТИНА

Ваљамо се у очају из наших сећања
нудимо другима као свеже-белу каширану слику
да доцртамо њихова сећања мислећи да
само њихова заљубљеност је истинска
само њихови проблеми – несхваћени
само њихови животи – бесмислени
само њихове душе – испражњене
само њихова знања – највећа
само њихове судбине – предодређене
само њихове сујете – повређене
само њихова сећања – непролазна
само њихове истине – непроменљиве!

НИКО НЕ МОЖЕ ДА СЕ СПАСИ ОД СЕБЕ

Ти си борац за људска права
а ја само за своја...
А како бих била за туђа
кад су ми пред очима два врапца
шчепала недужног скакавца
А ја неодлично гледајући
да ли да му помогнем кажем себи
– такав је закон природе
Ако бих спасила скакавца
изгладнела бих врапчиће
ако можда имају подмладак

Утеших се. Помислих
да је можда скакавачић
мало пре појео два мрава
који су такође имали свој подмладак.

(НЕ) ЖЕЛИМ

Не желим да носим наочаре
Како не бих гледала очај на туђим лицима
Желим само да га предосећам...
Да доцртавам њихове боре на челима
Да измишљам њихове животе
Да их описујем у новим причама

Не желим да носим наочаре
Да не гледам страх у туђим душама
Желим само у небо да гледам
Да доцртавам контуре анђела
Да измишљам светове Богова
Да описујем судбине смртника...

БУДНОСТ

Будим се из вечног сна
у којем је пролеће одавно окончано
а ко зна шта носи следећа месечева мена?

Чека ме живот, изван мог живота
у коме се грешке понављају нехотице
а ко зна да ли се и тамо причају бајке?

Свако попет на свој замишљен трон
купује царства и круне ређа
а ко зна да ли га и тада срећа следи?

Белешка

Марта Маркоска је рођена у Скопљу 1981. године. Дипломирала је на Катедри за општу и компаративну књижевност на Филолошком факултету у Скопљу, а магистрала на интердисциплинарним културолошким студијама у књижевности при Институту за македонску литературу у Скопљу. Објавила је књиге поезије: *Све притоке се сливају у моје корито* (2009.), *Стрмоглаво према висинама* (2012, 2013.) и *Црне рупе у нама* (2014, 2016.); књиге научно-

културолошких студија: *Расправа за Зен будизам: религијско-филозофске трансценденције између источне и западне мисли* (2013.), *Култура и меморија* (2014.), књига есеја *Хипер хипотезе* (2011.) и књига прича *Вртлог у Витлејему* (2010.). За приче и поезију добила је најпрестижније награде за младе ауторе у Македонији, а за књигу *Црне рупе у нама*, коју ће ове године на српском језику објавити „ГраматиК“, награђена је наградама „Бели мугри“ и „Тодор Чаловски“.

С македонског превео Рајко Лукач

траг других - Марта МАРКОСКА

Гласник сунца, уље на платну, 50X70 cm

Јурата Богна СЕРАФИЊСКА

У ПАУЧИНИ ТЕКСТА

Обично се сматра да се филозофска концепција Жака Дериде налази под утицајем филозофске мисли Фридрика Ничеа. Ипак, Дериде је о Ничеу, између осталог, написао да он мијења мишљење у односу на позицију тијела. Знајући да Ниче није само говорио, већ и писао ствари много себи противне, Дериде је једноставно морао прихватити да нема ичега таквог као што је Ничеова истина.

У поглављу Позиције читамо: - У скривању текста Ниче се мало губи, тобоже као паук који није једнак томе, што од њега је потекло.

Дериде прескаче такве ставове ничеовске као што је воља моћи, вјечни повратак, надчовјек, ниҳилизам, ресентимент; прихваћајући ничеовски став према тексту ослобођеног од зависности од смисла. Не полемише са тиме шта и како Ниче говори, чиме се бави или не бави, како је то Ниче приложио, урадио, написао, интерпретирао... Дериде је склон томе убјеђењу Ничега да не постоје факти, већ интерпретације. Читање је непрестано одгонетање без краја, тобоже, шифре конституише шифрама. Упућено према тим знацима, шифрама и играма ријечи пронаћићемо у уводу Богдана Банасјака Дериде – Ниче(-га себи). Увод је мало ремек-дјело који допушта схватити текст францускога филозофа.

У даљњем остајемо само ми и Деридов текст, који смо, сугласно са филозофијом аутора, дужни некако интерпретирати. Ту ће нам добро доћи деридењски појмови о дјелу *О грамтологији*, такви као деструкција, различитост и Хóра (хора).

Кроз читаву књигу провлаче се појмови и мотиви жене или истине, или жене и истине, а можда жене истине, а такођер воал, накит, претварање, позиције итд.

- Ако је стил мушкарац, онда би то писмо било жена – пише Дериде.

Проналазимо такође стилове, мамузе (чије?) и наравно Ничеов заборављени кишобран, а можда Деридин, а можда наш кишобран, а можда не кишобран него само то што он симболише.

- Не претварајмо се да знамо шта је то заборав – пише аутор у последњем поглављу, а прије тога: - Да би се наизглед десило, треба писати у растојању између два стила. Ако постоји стил, онда - управо нам сугерише жена Ниче(-га себи) – требао би бити више од једнога.

И тиме управо (интерпретисаним или не) стилу наговарам на лектуру.

Jacques Derrida, Ostrogi. Style Nietzschego,

Oficina Wydawnictwo, Łódź 2012

СЛОБОДА И ТАБЛИЦА МНОЖЕЊА

Чини нам се да смо много ствари открили тек ми који живимо у ХХ веку. Међутим наши проблеми били су такође познати претходним генерацијама. Техника нам пружа све новије генерације „играчака“ и тај факат замагљује наш став према стварности. Играмо се доступним нам реквизитима и чини нам се да бирајући нпр. модерне „супер“ мобилне телефоне реализујемо наше право слободе. Тиме, међутим, купујемо себи само следећу играчку и то играчку од које постајемо зависни, и како већ данас саопштавају медији, врло штетну за наше здравље.

Иначе, проблем слободе одувек је постојао. Тачно га је још у 13. веку анализовао Тома Аквински – *Трактат о човјеку, Квестија 83 „О слободи одлуке“*. Слободна воља или слобода одлуке, тј. слобода избора је у стварности само средство за достизање истинске слободе. У нашем времену заборавља се да је истинска слобода испуњење умног живота, живота интелекта и живота воље. Слобода аутономије (називана друкчије слободом од кривице и биједи) је такође важна, или чак важнија од слободе присиле, на којој се концентрише савремени човјек. Суштински елеменат слободе није избор, већ *радосна слобода* у најпунијем реализовању природе која посједује слободу.

Неко, ко не зна таблицу множења има велику могућност избора, уколико пожели да одговори на питање о резултату конкретного деловања, али то мноштво потенцијалних одговора се на никакав начин не преноси на слободу управо стога што слобода наших избора бива ограничена: *одоздо*, када материјални фактори парализирају наш умни живот, као и *одозго*, када расте наше знање. (прмјер са таблицу множења је инспирисан поговором Стефана Свјежавског о „*Трактату о човјеку*“ – издавач Кету Антук 2000.).

Према св. Томи Аквинском. корење сваке слободе је разум.

Свака наша свесна делатност је спојена преплетеним поступком интелекта и воље. У ужем значењу, слободи је додељена само воља.

БОКОНДИН ОСМЕХ

Не добијамо увек све оно што бисмо хтели. Најчешће не добијамо. Треба некако успевати у томе да би смо могло функционисати. Можда то изгледа чудно, али често је то могуће у мисли принципа, да то што те не убије, ојача те.

У критичним ситуацијама покушавам себе ојачати и ићи напред. У томе ми увек помаже добро изабрана лектира. Недавно сам патила од лошег расположења које је захтевало да се ојачам и кренула сам да читам романе Франсоаз Саган. Дела писана у другој епохи ... пре више од пола века. Другачија времена, другачија клима – могло би се рећи да је неко дезорентисан ... али делом је Франсоаз Саган победила време. Проблеми које покреће још увек су актуелни. Осећаји које описује дешавају се у истом облику.

Читајући роман имала сам утисак да се радња збива у савременом добу. Ипак, роман *Добар дан туго* први пут је објављен 1954. године, а *Известан осмех* 1955. када Франсоаз Саган још није била напунила ни двадесет година. Њена јунакиња показује нам женску зрелост, делује много старије, њена реакција на завршетку романа није типична за двадесетогодишњу девојку, али тиме се потврђује генијалност списатељице са огромним предосећајем. Разумевала је и знала је много више од тога што би се судило или очекивало „само” на основу њеног матичног броја. Зато су њена дела и тада била изнад „свог” времена.

Последњи део романа Франсоаз Саган *Известан осмех* подсећа ме на осмех Мона Лизе овековечен скоро петсто година раније, захваљујући Леонарду да Винчију. Леонардо је употребљавао кист и палету, а Франсоаз Саган - речи.

Исти ванвременски осећаји и страст – друго средство израза, други временски период, а ипак ... све је јасно.

Радујем се што сам приметила ту красну појаву – тај тајанствени осмех осликан бојом речи.

Моја пријатељица говори да све нечему служи.

Белешка о ауторки:

Јурата Богна Серафињска - пољска књижевница. Завршила је Филозофски факултет на Универзитету Стефана Вишињског у Варшави. Тренутно пише докторат из филозофије. Објављивала је у многим пољским и иностраним часописима. У Србији је објавила три књиге: „Између сна и јаве“ (поезија, (2011) “Горак укус чоколаде” (проза, 2012,) и “Боје Апејрона” (поезија, 2014)), у издању Књижевног клуба „Бранко Миљковић“ и све у преводу Олге Лалић Кровицке.

Лауреаткиња многих награда, између осталих и почасна значка „Заслужна за пољску културу“ Министра Културе Пољске.

Живи и ствара у Варшави.

Превод с пољског: Олга Лалић-Кровицка

траг других - Јурата Богна СЕРАФИЊСКА

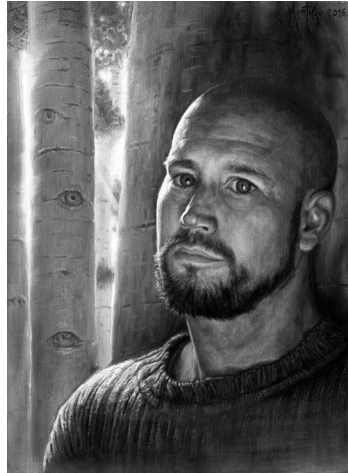

Испуњеност, уље на платну, 50X70 cm

Момчило БАКРАЧ

УМЕТНОСТ БЕЛЕ ВРАНЕ

Кренимо од елементарне истине; још, засад, нисам видео *ин vivo* ниједан од радова о којима овде сачињавам сказ, али моји утисци и доживљај већ су толико стасали да их исписујем мирне душе. Неколико Монтиљових шумских мотива постављених на интернету иницирало ме у ред пажљивих пратилаца и пасионираних проматрача његовог сликарства. У овом видео-добу, у свету затрпаном визуелним садржајима не наилази се ни лако ни често на нешто што вам одузме дах, не дешава се таква сензација превише учестано ни озбиљним рецепијентима уметности који међу призорима крстаре с повишеном пажњом, а склон сам да себе сматрам једним од таквих.

Саша Монтиља, аутопортрет
40X30 cm, уље на платну

Уметнички свет Саше Монтиља даровао ме дотичном сензацијом.

Окупио сам добру колекцију његових слика у електроничком облику, потом добио од аутора на поклон монографију, врхунски опремљену и dostatно обимну, те се тако нађох у прилици да комплетирам извештај.

Ваља нагласити да је, истини за вољу, овај сликарски свет један космос у настајању, у бурном кретању и даљњем сазревању, свет који се надопуњује и распричава, тако да је његове коначне обресе немогуће ни наслутити у овом текућем интервалу. Тај факат моја запажања чини условним. Другим речима, налазим се у позицији, отприлике, неког острашћеног филмофила који би негде на пола биоскопске представе стао препричавати радњу какве спиралне

целулоидне визије, веома сложене, рецимо Бергманове.

Уз ту условност могу да наставим даље.

Једна од општих карактеристика Монтиљовог опуса је ред, односно распоред. Сваки приказ, усуђујем се да тврдим са сигурношћу, заузима тачно место у поретку, као што је случај са сазвежђима мотреним са наше земаљске позиције са које се посматрачу указује, рецимо, јасан облик *Цорвуса*, или неког другог архетипског облика. Монтиљове слике се, наиме, склапају у једну мирну космогонију, чврсто засновану, лишена случајности и произвољних ексцеса. Другачије речено, све је ту у складу са властитом унутрашњом кохезијом, или у космогонијској констелацији. Дакле, ни трага од хаотичности, од које у овом добу болује много шта, па и многи артистички опуси.

Сетих се да је мој знаменити песнички колега Растко Петровић негде записао, отприлике, да је свако валидно остварено сликарско дело један нови свет, целовит и засебан, са својим обрасцима и правилима, својом властитом смисаоношћу која обједињује потку структуре. Случај стваралачког ареала Саше Монтиља на убедљив начин потврђује то запажање.

Још једна од изразитих нарочитости овог сликарства могла би се именовати као оштрина, или минуциозност, при чему тим појмовима назначавам халуцинантну бистрину приказаних приказа. На први поглед Монтиља бисмо могли одредити као реалисту, можда као следбеника хипер-реализма, али пажљивије око брзо уочи нетачност те одреднице. Утиску кумује изразито занатско мајсторство испољено на овим радовима. Наиме, Монтиљо маестрозно влада сликарском вештином, напосто одлично рукује својим инструментаријумом, од линије и цртежа преко контраста и валера, и тако редом, све до њеног величанства боје. У томе је „квака“, разлог из ког ови прикази трепере неком ултра-реалном илуминацијом. Но то је *магијски реализам*, морам да употребим ову синтагму, односно да је позајим из историје књижевности, јер у оптицају нема боље, илити за ову прилику тачније.

У расплитању значења речене синтагме кренимо најпре од појма реалног. Поставка сваке (мени доступне) Монтиљове слике заснована је на реалитету перцепције, наиме, на њима трава је трава, сова је сова, вук јесте управо вук, његово крзно је управо то, а небо је дословно небо. У поступку нема сфуматичности ни флекања. Ни најмањег трага произвољности коју производи невешта рука која лута. Нема овде ни наговештаја каквог искривљења, нигде се не наводи ни мрвица наиве. Дакле, вода је код Монтиља дословно мокра и флуидна а камен је непорециво тврд, збијен и минералан, старо дрво је порозно, канап влакнаст, све баш онако доследно академски. Што, дакако, у свест однегованијег посматрача неизбежно призива респектабилност и достојанство старих мајстора, рецимо мекоћу и бриљантност Рембрантовог киста. Међутим, кроз исијавање зачудно изоштрених детаља промаља се необична помереност приказа, мање или више наглашена, негде притајена а негде појачана до апострофичности;

рецимо, на једној шумској слици од јутарње росе мокра трава, изоштрена до видљивости сваке влаи, дакле халуцинантно присутна трава је – плава, тачније хладно флуоресцентно плавичаста... и кад се боље погледа – зубата, или сва од некаквих биљних канци. И ту смо ступили на поље магичног или магијског у синтагми коју разматрам. Такве траве изван ове слике нема, у природном простору свакако не, јасно нам је, хлад јутарње сенке у обичној стварности нема тај одблесак, нити су влаи траве, оне обичне, што расте по ливадама реалности, уистину пипци некакве биљке месождерке. Дотична трава је због обеју датих одлика на овој слици притајено претећа, као што се иза лепоте понеког призора промаља оно непознато, онако како понор мистерије зјапи из самог обличја привидно обичне јаве.

Ево да се позабавим управо том сликом, кад сам је већ поменуо и начео опис свог бивања у том призору, кретања њиме и кроз њега; то је призор травнате заравни наомак обале неке воде, реке ли или језера, посматрачевом погледу из датог угла тек једва наслутљиве, коју окружује скупина стаситог дрвећа, једна су недалеко, друга на супротној обали, у измаглици перспективе; по средини тратине пао је круг јутарњег светла које се пробило кроз крошње, у том осунчаном простору трава је планула топлим бојама, јаросно жутом и жар црвеном, на ближем рубу тога круга затекао се живи створ, ситна птица, верујем једна од оних крхких певачица, можда славуј; овај славуј је одиста жив, ту је његово перје, тачније – свако његово перо у својој специфичној текстури, ту је и његова гипкост, лаганост, немирна плахост, целокупна телесност тог бића, а ту је и његова свест; он је у напрегнутом ставу, отвореног кљуна, као да управо свитија свој глас, обавља свој позив на који га обавезује земаљско свитање. Око му је окренуто ка посматрачу, па је посматрачев сусрет са том свешћу неизбежан. Птица, рекао бих, жмирка од сласти, од необуздане радости живљења, њен живахни став изражава исто то.

Пејсаж, рекло би се, пасторална секвенца, и шта је ту необично, запитао би се неко, евентуално, ко прати овај опис а слику није сам видео. Мој одговор је: СВЕ. Све је необично. Од детаља до целине. Осим траве која блиста у чудном контрасту између пламтеће жуте и рујно црвене у оном кругу у коме је по њој пао Сунчев зрак и са друге стране оног илуминозног етеричног плавила које из зубате траве избија у хладу јутарње сенке, осим те необичности, дакле, зачудан је и плес дрвећа у позадини које окружује обалу мирне воде која се наслућује; то јесте оно природно, свима нам знано дрвеће, али му је на овој слици додат један магични титрај и чудан склад у распореду; призор овог Монтиљовог обалског дрвореда одише неким тајанственим засебним животом и значењем, својим естетизованим присуством.

Целина пак, прича је за себе. На овој слици ухваћена је идилична раскош и лепота шумског призора слободног од људског присуства; ту је сасвим приближено простирање недирнуте тишине, игра светлости и измаглице у свитање, она скоро заборављена, негде затурена невиност почетка земаљског дана, оно зрење целовитог,

неокрњеног времена којег се понеко међу нама још увек сећа. Но на овоме, као и на многим другим Монтиљовим призорима, постоји јасан траг језе и опомене које измичу дефиницији, наслућује се фон ламента над светом који нестаје. Лепота која је овде ухваћена у исто време је и болна и величанствена. То је оно што понајвише запањује, јер то је, по мом поимању, никад пре виђен, или барем не на овај начин склопљен и приказан спој емоција, асоцијација, евокација.

Да, заборавио сам рећи да је птица у средишту призора можда ипак гачак, ситнији рођак из велике породице врана. Наиме, кљун му је зачучаст, помало кукаст, претећи. У томе случају овим призором се разлиже грактање, а не славујева или царићева песмица. Што би, дакако, дало сасвим другачији тон тој болној идили. Мада је тешко одлучити шта на слици претеже, дирљива еманација прикривене туге, или огромна слава тренутка трајања. Слика некуда ишчежава, оставља нас у равнотежи сјајно склопљене клацкалице, пушта нас да будемо насамо са призором и властитим мислима које он изазива.

Препуштајући се контемплацији над Монтиљовим призорима уочио сам такође, и тиме помало изненађен, да би сваки његов рад било пожељно имати на неком од зидова у собама у којима боравим. Што не бих, узгред речено, могао рећи за дела неких сликарских величина чији рад изузетно ценим, Френсиса Бејкона на пример, или фабулозног и мени омиљеног Хијеронимуса Боша. Призори првога су мучни и грдобни, док је код овог другог здружена веселост и наказност, чудовишност и лепота, страва и бурлеска, што свет његове визије чини изузетно тешким. Љуба Поповић је негде рекао како не може да замисли човека који би неку од његових слика држао у свом дневном боравку или спаваћој соби. Сасвим разумљиво. Далеко су пријатније умилне фатаморгане поентилиста или Сезанове идеалне *натуре морте*, Тарнерови пејсажи, па и Пикасове изломљене структуре. Онамо где естетски домен преовлађује – призоре чини питкијим, прихватљивим за свакодневну дигестију.

На Монтиљовим се сликама, наравно, не дешава тек пука естетска операција, но важно је истаћи да на њима естетичност не односи превагу над асоцијативним и значењским нивоима уметничког дела, мада на овим призорима мисао може и да се одмара, око да дрема или сањари; они напосто пријају, као да је у њима срачуната и успостављена dostatна мера човеку потребне утехе. То је још једна енигма коју сусрећем у контакту са уметничким обрасцем овог маистра. Да, многе његове слике су бремените тмурним конотацијама, чак и онај тихи и скровити шумски свет, који је, чини се, један од његових омиљених мотива, одише, као што већ рекох, нескривеном сетом и дрхтавом опоменом; а тек колико апокалиптичких реминисценција носи у монографији значајно заступљен обимни циклус назван „Амбиси“. Ипак, готово у сваки приказ би се човек радо уселио и онамо боравио, макар као посетилац, ако ли не као трајни становник.

Циклусом „Амбиси“ уметник је обухватио визуелни образац

понора, големог просторног зјапа као феномена који се ретко указује људском погледу, приказао га ваљда из свих битних углова посматрања и симболичког значења. Ради се, свакако, о архетипском домену утканом у колективно несвесно целога човечанства и сваког појединца. На овим сликама се евоцира бездан непознатог и страхота непознајног, али и зов неистражене дубине, оно прометејско у антропосовој судбини. Могло би се рећи да се у овом циклусу наслућује првобитно стање, васпостављено по самом настанку света. Има ту монументалних призора, као што је величанствена огромност планинских врхова који се простиру у недоглед, или несагледиво водено пространство, или зјапећи поглед са висова и литица. Но то првобитно стање би могло бити стање света измењеног пустошењем, катаклизмом; многи од Монтиљових амбиса, наиме, евоцирају постапокалиптичку визију, на њима у исто време трепери прапочетна невиност и страховити мир након поништења.

На једном од амбиса из ове монументалне скупине означеном именом „Пресек“ у првом плану је некакав док или платформа на морској обали; море је зачудно изломљено, намрешкано ситним сребрним таласима, рекло би се да је то море које је драматично променило своју ћуд, постало другачије од самог себе; небо је налик на непомично оловно решето кроз које стрше зраци далеке звезде, али та звезда је разрока, вектори њене светлости су разједињени, долазе из разних праваца, шибају као рефлектори... у првом плану, на плохи поменуте платформе, која јесте копно, наш свет сувоземни, човеков и цивилизацијски, рђа је изјела металне греде, на њима је барица морске воде, испљувак неке минуле олује, а та вода не мирује него подрхтава у концентричним круговима, њен дрхтај долази из средишта, из кога, где чуда, зјапи око, настало из дрхтања воде, дакле причина која и не постоји и постоји, само незнано за кога, јер на пустошној обали никог нема, и то одавно, као што нам то овај приказ казује сваким детаљом; кроз тај ухваћени титрај воде дрхтури цео приказ од неког потмулог дубинског збивања. Ово је дакле лице Земље, али страховито измењено, но лепо и у тој страхови, јер и страхоте, зачудо, бивају величанствени прикази. Јасно је да се на овој слици дешава веома сложен асоцијативни играказ, а приказ је ипак јединствен, зеновски миран, у зачудној равнотежи и складу.

Циклус „Мреже“, поетички је близак „Амбисима“, и на овим сликама основу такође чини мотив величанствено зјапећег простора. Појам мреже утемељен је такође у дубинама архетипских представа. На овом просценијуму Монтиљове имагинације учесталије се јавља присуство човека, као појединца, усамљеног или каткад у пару са другим појединцем, никад у мноштву; човек у реченим приказима не присуствује као пасивни посматрач, ни као пуки објекат у простору, он овде нешто ради, оперише, делује, развлачи мрежу, понегде, чини се, ради некакве недокучиве бербе или риболова. На неколико слика на којима нема људске фигуре слуги се траг човековог присуства и деловања, он је ту пребивао да би сачинио мост преко неизвесне

даљине, мост који је у исто време и замка, рекло би се, а може бити и крлетка, спасоносни заштитни кавез.

Мноштво је асоцијација скупљено у сваки приказ овог циклуса.

На једној од слика, названој „Сплетеност“, неки самотни марљиви делатник, приказан као сићушна црна људска силуета, развлачи умршене конопце огромне рибарске мреже, несагледиве, без видљивог почетка и краја; то је гомила сраслих мрежа које су сачиниле острво, неки чудовишни атол, из кога су ижцикљала жилава стабла, можда оних мангрова, мученичких и неуништивих, који расту из сланог муља; по тим стаблима, ваљда још живим, мада је то неизвесно, онај запањујући човечуљак покачио је нити те уфалчане мрсотине саткане од дебелих и танких морнарских пајвана по којима су приде начичкана оканца пловака; мрежа је црвена, као сплет капилара, подсећа на кржаве жиле, а они пловци на жлезде и гукe, све скупа на неку органску муку, неизрециву; около је неко угашено море, малаксало, индиферентно, одозго виси небо наклобучано сивим пливовима, и оно мукло, заустављено, дакле влада некаква бонаца. Сцена је одиста недвосмислено посткатаклизмичка. Човек који упражњава ону своју сизифовски безизгледну работу ипак је, зачудо, бодар, марљив, пун поуздања и смисла, његов став је противтежа безнадежном приказу запетљаности, мртвила, кошмара. Мрежа фасцинира својом замршеношћу, досеже до чудне естетичности, блиста лепотом феномена. Исијава симболиком големе испрплетености људског делања. Управо ту се разоткрива суштинско средиште Монтиљовог уметничког поступка, у описаном склопу зачудно изукрштаних утисака који се у исти мах сукобљавају и допуњају, сачињавају парадоксално јединство, тим сударом стварају контрапункт помешаних осећања. Са једне стране је страхота света који је претрпео непојмљиви удес, са друге феноменална лепота у склопу свега постојећег, па чак и кад је оно, све што је оку и уму доступно, већ прешло границу наказности и трагедије.

Са треће, четврте, и ко зна колико још страна са којих се евокације стичу у ове приказе, ухваћен је понеки одблесак какве загонетне идеје, речите слутње, тиштања неке емоције непознатог имена.

Призори реченог циклуса као да се труде да посматрачу разоткрију како структура мреже одасвуд пројављује своје присуство, у сасушеном речном кориту, у приказу уморног освита који се промаља над чупавим главама маслачака, у структури воде и ваздуха, неба и земље, човекових творевина и делања. Можда нам казује да је све то саткано од истог предива, исте суштине, истих струја које све прожимају.

На слици која се зове управо „Мрежа“, која у склопу речене монографије отвара истоимени циклус, приказ је овакав: у првом,

односно крупном плану неки снажан човек, сасвим приближен посматрачевом ракурсу, на слици видљив само горњом половином трупа, посматрачу окренут леђима и потиљком, усправљен на неком своје пловилу које не видимо, својом материјалном рибарском руком држи за један крај огромну мрежу која се од те тачке шири апсолутним морским пространством, обухвата и небо, и ваздух који трепери околу човекове главе... та мрежа јесте од плетених нити али и од енергетског пражњења, она је етерична, једнако астрална и имагинарна, то је мрежа од које је саткан сав свет, мрежа која тај свет држи на окупу... она је овде у човековој руци... то је зимски човек, рекло би се некакав поларни ловац, темељан, целцат у снази, нимало преплашен нити изгубљен. На глави му је крзнена капа ушара, око врата шал, чврсти му торзо оклопљен грубом јакном, на шакама крзнене рукавице, примитивно сачињене, инуитске. Он је онај који опстаје у суровим условима, држи конце негостољубивог света у рукама. Слути да је тај јунак алтерус творца овог призора, сликарев аутопортрет слеђа. Призор пространства пред њим је и леп и немилосрдан, море је црно и отровно-зелено, бездано и недогледно, колико страшно толико и лепо, небеса наликују на напола угашени жар преостао од неке величанствене паљевине која је минула. Призор који нас подједнако храбри и застрашује, одбија и мами, загонета и објашњава.

Ни у једном Монтиљовом призору није осликана једнозначност, дословност, учинак плошне логике. А његова многозначност није ни најмање хаотична. Рекао бих да је уметник имао срећу да умом и имагинацијом доспе надамак ризнице оних *ејдетских* слика које у вишој стварности имају савршени поредак, где је све уређено у кристалној структури значења. Ако је тако, то би морало да буде велики дар и вредност за свакога, нарочито за ликовног ствараоца.

Тешко се одлучити који од призора међу „Мрежама“ доноси врхунац утисака, којом од слика би се заокружила игра значења. На неколико слика средишњи мотив су мостови исплетени од пружа и трошних дасака, налик су на лавиринте који стреме у недокучиву даљину и расплет, можда евоцирају и на чудом постојећи излазак, на неки овде несмутљиви али могући спас; верујем да својим речитим лавиринтима уметник асоцира на спас за људску врсту, али и за сваког човека понаособ, сваког путника кроз самотничку авантуру бивствовања. На снажно дојмљивој и загонетној слици под насловом „Напуштена обала“ види се крај једног моста на високим стубовима, можда је то крај целог пута, при самом крају те трошне људске грађевине стоји невелико здање налик на маузолеј или храм, но крхак, блед и усахнуо као да је сведен на паучину, на фосил корала, док доле при води, изнад површине, у канци грана потопљеног дрвета мирује мртва мудра риба, етерична мрежа светлуца преко мора и небеског облачја, преко суруг камења... пред нама у одразу овог призора стоји питање: да ли ће овако изгледати свет који смо оставили...

На слици названој „Одсјај“ – и тиме би се могла, само за ову прилику, доконтчати контемплација о Монтиљовим мрежама

– са обале стрше окрљци уништене шуме, над њом се зари Сунчев сјајни пир пробијајући се кроз тешке облаке, а тик до обале, но ипак удаљени, на издвојеној узаној хриди стоје људи, два компањона који пецају неким добрим штаповима, можда мајсторским блинкерима, своје су мамце забацили у ток, који је једна дивна апокалиптична река, по чијој површини струји, љеска се и разиграва одблесак небеског жара, или пак траг минуне и неповратне трагедије, но ови људи ипак сурвајверски живују на тој обали, и рекло би се да су се снашли, прилагодили, и да нешто очекују, неки плен, неки наставак света.

Циклус под називом „Духови шуме“, иначе мојој рецепијентској дигестији најпримамљивији, који се, верујем, а и судећи по новијим радовима које нам Монтиљо чини доступним на друштвеној мрежи, наставља и разгранава новим сликарским визијама, можда јесте баш централни, самом уметнику најинтимнији, или тачније: најприменији његовом осећању света, за његов рад инспирацијом најбременији. У овом низу приказа влада, тако слутим, Монтиљов најтананији сентимент, који би се могао именовати као нежност према крхким и дирљивим изданцима постојања, према феномену бића. На појединим сликама видимо, као централне мотиве, оката шумска створења; најчешће су то сове, но понегде срећемо и вукове, гавране, шишмише и гуштере. Некад су сасвим приближени објективу посматрачеве пажње, некад као сићушан детаљ у амбијенту који их окружује, но њихово присуство увек одређује основни тон композиције. На сликама овог циклуса упечатљиво и снажно присуствују и бића вегетативног света, моћно големо дрвеће и брезе нежног стаса, траве и паучинасти маслачци.

Претходно помињана занатска маестрозност овде долази до пуног изражаја, детаљи су дати у зачуђујућој треперавој бистрини, светлост је доведена до нарочитог просејања и тананости, сенке су чулне и стварне до опипљивости, колорит исфињен до визуелне наштиманости у којој призори илуминирају једним неименљивим повишеним стањем. У овом циклусу је лепота створеног света добила потпуни замах, мада не изостају ни наговештаји и слутње угрожености тог света, ни мутна али наслутљива претња која се, однекуд или одасвуд, надвија над непоновљивошћу и крхким сјајем природе која пребива у својој тананој равнотежи.

Ево једног примера; три младе сове, паперјасте птићи, затечене су на тлу како гегуцкају међу дугим јутарњим сенкама утихлог шумарка; у оној су фази раста у којој је птица још неспособна за лет, дакле у стању апсолутне рањивости; птићи су испали из гнезда или их је из неког сигурног скривеног лога измамио сјај свитања; нарочит је рад светлости која из контралајта озрачује тренутак ухваћен у овом приказу – сјај нагриса окрајке перспективе у којој се магличасто разливају удаљена стабла, светлост озрачује нетакнуту паучину која у првом плану стоји међу витким стаблима шумарка, растегнута испред посматрачевог погледа чији је ракурс у висини људског раста, контраст сенке и светла разнолико боји травнату подину коју су

изделиле издужене сенке стабала, влати траве зелене се унутар тих осенчења, а заруделе су осунчаним жутилом и пламичастим оранжом онамо где су изложене блеску.

Ова слика еманира преиспољном чистотом тананог земаљског склада. Пред очи онога који овај приказ мотри донет је тренутак коме човек, ма какав да је, може да присуствује једино неким чудом, наиме, уколико узмогне да се стопи са духом шуме, тачније – постане један од њених духова. Три млада шумска духа, сове у одећи паперја, овде представљају чудо живота које увек наново успева да се излеже из јајета, тог архетипског симбола који представља језгро бића. Интимни тренутак анималног света ухваћен у несвакидашњем сјају уметничковог магневења на мене оставља утисак нечег драгоценог. Онога што се измакло на сам руб доступности у овом добу човековог отуђења. То уистину јесте заборављени свет, скрајнут иза маргине мисаоног и емоционалног хоризонта данашње људске јединке. Стога враћање оваквим приказима бива својеврсни повратак прапочетном импулсу који још увек вибрира и у нашем, хома техникусовом језгру. Ова, као и остале Монтиљове слике, има зачудну моћ и преимућство да нас у исти мах обрадује и замисли, ојача и гане.

На другим деловима Монтиљове саге о шумском духу, коју он и надаље допуњава новим прилозима, видимо многе приказе гранате прастаре шуме пуне сеновитог тајанства, на неколико слика мотив је честар младе брезе с чијих стабала нас мотре очи уцртане у чворовима коре... на једној је циновски платан у чијој крошњи је вртешка неког заумног рингишпила на коме се окрећу фигуре разиграних летњих посетилаца луна парка, оних који су сада само у понечијем сећању, већ времешном... на једној необично конципираној композицији сликан је лет изнад воде, муњевито брз лет – као да је то приказ у оку неке птице, можда најпре орла, који долеће на обалу, приказ с рубова размазан брзином његовог лета, а на обали, у мирном и јасном фокусу орлове пажње, из висине крошње снажног стабла виси један искључиво људски артефакт, тачније специфично дечији, наиме љуљашка, мирна, непокретна, у којој никог нема; на другој слици исти предмет, само овај пут заљуљан, мада такође напуштен, празан, виси са најближе гране гигантског стабла, у чијем подножју, наместо шумске стеље, врви непребројна маса људских прилика, налик на неки народни збор, људство стиснуто хрпимице као на политичком митингу или рок концерту – готово да је то мравља људска руља у запањујућем врењу милиона који се роје на површини овог нам познатог антропоцентричног света.

Сувишно је наглашавати да би се о сваком од поменутих радова могао срочити по један независни есеј од макар хиљаду речи, или тихо промислити једна контемплацијска минијатура. Наиме, ове слике управо толико вреде и теже да потврђују знану крилатицу о сразмери вредности између слике и речи.

У Монтиљовом шумском калеидоскопу мотив сове се јавља

најучесталије. Рекло би се да је у имагинаријуму овог оригиналног ликовног ствараоца та птица врховни шумски дух, или управо само оличење јединственог духа шуме, етеричног, астралног, који еманира из многих митских појава скровитог света дивљине. Знано је да се у појединим древним митологијама сови приписују најзагонетнија својства, дају суштинске припадности над тајним знањима, атрибути мудрости и мистике. Монтиљо наглашено студиозно урања у ликовно разоткривање овог створења. На неколико слика поменутог циклуса, као и у циклусу под називом „Анима“ који је поетички одељак исте инспирације, сова је приказана у дирљивој, безмало комичној љупкости. Ово су минуциозне студије тог мистичног бића у којима аутор одгонета феномен анималног бивства. На пар слика се потез и поступак разиграва готово до фазе деконструкције, као да аутор у обличју сове тражи и налази универзални и суштаствени знак, настојећи да ликовношћу допре до смисла одраженог у облику, до оног немуштог значења које је скривено у сржи видљиве збиље. Резултат је по правилу такав да саме слике бивају једнако загонетне колико је то и мотив на који су фокусиране.

Лако је уочити да Монтиљово сликарство допире до тајанства скривеног иза појавности, до исијавања суштине прекривене велом појавног.

Једна од тих загонетних, у мистерију феномена закопчаних студија је портрет беле врране који је заокружио моје проматрање и својом симболичком одредио наслов овог језикословног препева дотичне ликовне космологије. Слика је необично стишана, позадина призора сва је од текстуре засенчене коре густо збијених старих стабала. На постаменту истурене гране стоји вррана, мирно балансира на једној ноzi големих снажних канци. То је албино примерак, онај тајанствени, који ми је познат једино из света митолошких и заумних појмова. Питам се да ли је такву вррану могуће угледати на палети природних појава. Сумњам да је ико икад срео речену птицу у белој верзији, непознато ми је да се помиње у орнитолошким номенклатурама; она је, дакле, митологема, стилска фигура из древног песничког наслеђа. Њен портретиста нам је приказује управо у митолошком осветљењу, доноси је са наличја појава, заокружену симболичком самотности. Бела вррана, као што је знано, представља инверзију уобичајеног и свагдашњег виђења и поимања ствари. Она је гласник оне мудрости која стоји насупрот увреженог овоземаљског, одвећ људског доживљаја стварности. По томе би баш она могла бити уметников лични духовловац, онај дух шуме из чије визуре Монтиљо сачињава своје ликовне визије, па ми се стога чини оправданим да ову своју песничку контемплацију насловим онако како сам учинио.

Стваралаштво Саше Монтиља, и поред измакнутости у којој настаје, ипак није нипочем апартно натуралном поретку, напротив, оно је у дубоком дослуху са природом у њеном ванвременом миру и хармонији. Његова бела вррана нетремично је загледана у посматрачево присуство својим албински плавим оком, мотри благо и љубопитљиво, позива нас да се вратимо сопственој суштини.

Милутин Ж. ПАВЛОВ

ОСАМА НЕСАНИЦЕ У ТРАЈАЊУ

(Перо Зубац: ГЛАСОВИ У ТИШИНИ, поезија, Art rabic – Сарајево 2017)

Да ли су *Гласови у тишини* сажетак песничког бивствовања Пере Зубца у кишном плуску вреле стварности или су само зачудни рез који расветљава распоредно у шест циклуса међавник и светлост вихорну која стиховима у *окна бије* док осама бди завејана златним прахом песничких слогова? У питању јесте и одговор, све је у том гобленском везу *тихано, бод по бод*, јасан душевни мелем пригушеног бола за нечим далеким, а тако драгим и блиским по нерву, слово за тишину без повратка у којој се повремено јаве и утихну гласови у *сени храма божје*. Тај благи Зубчев акварел тако је близак Добриши Цесарићу по емоцијама из тихана, толико сажет као *месец блед* у очима Милоша Црњанског док се *Плави ариљски анђео* брезно свија у највештије песничке лавиринте Лазе Костића. Из ове Зубчеве књиге даје се срочити елегична антологија изузетне врсте. То су те тихано узавреле самоће о којима су тако помно и мајсторски узвишено певали Владислав Петковић Дис и Војислав Илић. И Зубац је један од тих филигрански префињених мајстора пред чијим стихом ти застане и дах у уздаху, то је тај тренут кад *Песма неће у свет, / под грлом се камени. / Да је носим, клет, / види ли се на мени.*

Загледаш се у прозорско окно сећања, и шта видиш? *Пада густе снег* и ти би да из те вејавице ослухнеш сопствену белину животног трага у вејавици која неумољиво траје. Верница песничке омаме се опире, јер *Песма неће у свет*, довољна јој та тишина у приземљу мисли, раван у којој су све даљине близу, песма као осамљени лист са којим јесењи лахор не зна куда ће и када те горко надићу маглене свиле из михољског лета. Зубчеве песме су танано спеване за годишња доба у бојама и мирисима.

Многа су нам *Лица у време умакла*. Успомена очас прсне, не само као презрела кајсија, него и као стакло и звек ти само тихо каже да је ту, пред душевним оком, у крхком стању, кадикад и гњилом, и наравно, вејавицом минулих дана засута. Тако нам је то са успоменама.

Ако је писац, како Сартр вели, у зацртаном јеванђељу своје прве књиге (*Невермор*), онда нам пуна суштина песничког псалма разјашњава животне трагове песника: *Неко ми далек а драг/ небесни шаље знак./ Христов у пољу траг/ засуо крвав мак.// Синоћ га зацело не би/ прођох пољем, занесен,/ та, рекао бих теби/ мак видех румен ко јесен.* Зубац ме ко зна већ по који пут уверава да је опсенар лирског чина. Он и у негдини тмине разазнаје звезду која се руши. Није лако ловити животне варке. То је тај вечити Пан који те вреба разломним сликама у праху.

Летећа тмина осамљене птице *гракне* над песниковом главом разбарушеном у облаке, и гама *тамног њеног перја/ лије светлост повечерја*. Изведба сјајне песничке лакоће. Стих који те упија као лакмус ноћно мастило. Зубчев стих утиснут црно на бело опчињава и само пространство хартије. Настањује те, у пуном слогу чини те богатим.

Кад смо већ ту код боја, Зубац црвено на црно везе заветну молитву и стихом ти се прикрада *кроз живце* да рефлексно синеш из ока мозгу оно што видиш и подупиреш врелином чела.

Као *У Крушедолској порти* тиханим светлим кругом печати се опсесивно *Сенка црне птице над папиром* и песник севне очајањем немилице *Горим од светла*. Зубац уме да сагледа песму црно на бело: *Густе пахуље, згуснута туга*. Он је фини шифрант близак Исаку Њутну с тананим разумевањем *Космичке прамаглине*, отуда тај вапај за благим светлосним мигом: *И мале свеће плам/ Згуснуће. И биће мрак*. Све одмиче као сен лака у хладном сну.

Реч је по Зубцу утеха само, глас у тишини, *златан прах времена*, подсетник и ослонац схватању да се сетиш *колико је Господу/ требало дана да створи свет. Биће да је/ исто онолико колико је владарима из/ сенке довољно да га разруше*. Горка стварносна утеха.

Фотографије нагриза време. Као да ништа и никога на тим снимцима ни видели нисмо, ништа, само *онај дечак давни зрењанински још плане у мени*, то су те ране светиљке у којима се читавог живота зри да би се разумело време оног давног дечака у овом презенту. Магла густог сна за посвету када ћу *доћи по сенку онога што сам био*.

Осама Зубчевог стиха разоткрива несаницу и онога који ће поћи трагом његове лирике. Песникови снимци животног албума су јасни и чисти у призиву. То су писма која сећањем распознају дан у свитању. Те догођене слике су пуна суштина не само песниковог лица. Зубац уме зенитом речи да зађе у само *подне* људске дневи. Њему је песма душевни дан.

Зубчев стих у буци животне обести дише пуном тишином осаме која тихано пулсира срчану издвојеност као изузетан проговор у тананом шапату људске душе.

Нови Сад, 4. август 2017.

Мићо ЦВИЈЕТИЋ

СЛОЖЕН И СНАЖАН КЊИЖЕВНИ РУКОПИС

(Милана Буњевац: *Обриси у магли*, Свет књиге, Београд, 2017)

Свестрани Милан Буњевац (1941), театролог, критичар, есејиста, прозаиста, песник и преводилац, недовољно је, нажалост, познат у оновременој српској књижевности, уметности и култури. Мада је, пре свега у Београду, оставио незанемарљиве трагове, главни разлог неоправданог заборављања је сигурно његов деценијски рад и странствоњање у Француској. Реч је о интелектуалцу и ствараоцу изузетног образовања, београдском ђаку и студенту, са француским докторатом. Својевремено је у Београду радио на значајним књижевним пројектима и био драматург у Позоришту на Теразијама, а када се преселио у Француску наставио је своју књижевну и уредничку мисију. Бавио се и просветним радом на француским универзитетима и у институтима. С тим у вези су и две његове животне и стваралачке деонице, српска и француска, које су у добој мери комплементарне. Живи и ствара у Стразбуру.

Милан Буњевац је објавио више есеја и студија из области историје и теорије књижевности, театрологије и лингвистике. Бави се преводилачким радом, а у последњих неколико година превео је на француски језик више књига српских песника. Међутим, као да је негде у дубоку приватност био скрајнут његов белетристички учинак, на коме је, очито, континуирано радио. Као да га је сматрао угодном доколицом, вежбом стваралачког ума. Али, из те књижевне радионице, у последњих десетак година свет је угледало више његових прозних и песничких дела, на француском и српском језику.

Три књиге, за три године, објављене су у Београду: збирка приповедака *Јубијел и остало* (2015) и песничке књиге *Сновања* (2016) и *Обриси у магли* (2017). Буњевчева прозна књига истинско је издавачко освежење. Са разноврсним приповеткама у којима су преплетене стварност, имагинација, онирички свет, фантазмагорија и фатастика. Изукрштани су теме и мотиви, радње, простори и времена. Далека прошлост и блиска садашњост. Обухваћене

регије Француске, Италије и Србије. Посебно су лепе и заводљиве медитеранске дестинације, са изобиљем приповедачког хедонизма. По снази стваралачке имагинације нарочито се издваја уводна прича «Јубилеј», каква се ретко може срести у савременој српској прози. Приче поседују необичне обрте, препуне су маштарија, лагодног смеха и благе ироније. По општој атмосфери приче и причања, за Сашу Петрова, великог књижевног znalца, пишевог исписника и пријатеља, ово је «магична проза».

У овој прози, а нарочито у поезији, понекад и експлицитно, Буњевац исказује свој поетички став, да све може да буде, а ништа не мора. Све је необавезно, па и сам чин писања и објављивања. По томе моделу обликована је његова песничка збирка *Сновања*, жанровски хибридна књига. Састављена од поезије, песама у прози, прича и записа, са аутопоетичким исказима. И овде су паралелни и преплетени поетски садржаји. Песник је мајстор за дочаравање атмосфере, посебно медитеранске; путничких ходочашћа, хедонизма, сањарија, снова и сновиђења. У својим песничко-путописним деоницама рафинирано и маштовито улази у дух и душу градова, улица, старина, фонтана, предела, дрвореда багремова, делова дана, ситуација и других појединости. «Седим на облаку једне фонтане» - како лепо имагинира песник. Сјајни су Буњевчеви дневничко-путописни умбријски фрагменти и стразбуршке разгледнице и топоси, са посебним поетским медитеранским узлетима. Сећања и медитације, са валерима стања у властитом бићу. Све је заогрнуто сликовитим духовним и душевним пејзажом песника. Иначе, посебна су му преокупација медитерански ареали, сликарство и знаменити стари мајстори.

У песми „Гласови Медитерана”, исказује снажан доживљај великог светског песничког фестивала у Сету, родном граду знаменитог француског писца Пола Валерија. Песничких гласова, атмосферу и арому. У једној песми пева о реци Рони, али се сећа и Дунава. Јављају му се у поезији слике панонске равнице, једне београдске улице и дрвореда багремова. Све је код њега у преплету, у епицентру стваралачке игре, са свим и са собом. Па и са елементима ироније и самоироније. У томе духу је и Буњевчева белешка на крају књиге, у којој се поиграва са њеном композицијом и одређивањем самог наслова. «Ова књига прилично личи на сређену папазјанију», поручује песник.

У односу на ову хибридную књигу, нова песничка збирка Милана Буњевца *Обриси у магли* је композиционо утегнутија, сређенија и кохерентнија. Иако представља разуђен и разноврстан песнички мозаик тема и мотива, књига је обликована са више ауторске дисциплине. Састављена је од шест циклуса, чији наслови сигнализирају основну песничку садржину: *Приче о стварима, Згоде и незгоде, Отисци и ожиљци, Годишња доба, Лудорије и Игре*. У њима је маркиран поетски свет књиге и песнички светови песника. Ради се о чистој поезији, без других жанровских пасажирања, која

обухвата различите сфере људског бића и битка, од филозофичних промишљања до детињства и игре. Од промишљања живота и света, загонетних стања и питања, до сећања и игре, духовних и душевних релаксација. У песничкој визури су различите појаве, ствари и предмети.

Збирку, и први циклус, отвара снажна песма «Облутак», развијене фактуре и широког асоцијативног регистра. У самом наслову налазимо аналогију са познатом песмом Васка Попе «Белутак», која је кратка, густа и метафорична, по чему је специфичан велики српски песник. Овај камени облик њему се јавља «Узбудљивим дамаром случаја»; «Све држи / У свом страсном / Унутрашњем загрљају». Код Буњеваца је предочена цела повест *облутка*, код Попе ухваћен само тренутак *белутка*. Буњевац је градацијски развио песму у десетерцу. *Белутак* је код њега: «Недоступно у себе затворен»; «И глув и нем, глуми равнодушност»; «Језик у чвор ћутања свезао». Али, из њега, као из света оностраног, «у густим млазевима / избијају слике и гласови». Затим следе мисаони валери, поетска мелодија и сазвучја која сежу до универзалних сфера. Са каденцом, о *облутку*, на крају, која звучи његошевски:

*Расклопити кад бих га могао
као књигу или као стране
хербарија, између листова
можда би се обреле сабласти
препотопског живота и смрти.
Али он још чува своје тајне.*

Филозофичног промишљања је и песма «Црта»: «Постоји време / пре и после црте»; «Постоји простор / с ове и с оне стране црте». Након тога следе градације и обрти, оног што «она дели и умножава», шта је пре и после, изнад и испод. Мисаоног и асоцијативног регистра су и песме «Кап», «Зрно», «Перо» и «Осмех». Занимљива је песма «Похвала таштине», у којој су, као таштина, апострофирани власт, богатство, углед, слава, знање, чак и љубав: «Све је то пролазно и ништавно».

Аутор, ретроспективно, у многим песмама води читаоце своје доживљаје и успомене, *згоде и незгоде*, како гласи други циклус у књизи. Песнички имагинира, понекад и меланхолично, путничка ходочашћа, призоре и пределе; филигрански сликарске мотиве и финсе. Сновиђења, бунила и слутње. У песми «Повратак» варира смисао путовања, одласка и повратка. Сличан је мотив у песми «Не нагињи се на прозор», познато упозорење у возовима, која је алегоријска ознака животних станица и пролазности. Буњевац је, такође, мајстор мистификација, како у поезији тако и у прози. У песми «Изгубљено писмо», у питању је загонетка давно изгубљеног љубавног писма и мистификације односа пошилаоца и примаоца. Мистификација је у великој распрострањености истог имена.

Песник промишља време (циклус «Отисци и ожиљци»), призива поново успомене на минуло. У песничку орбиту враћа давне призоре, привиђења и сањарије, мирисе тек покошених трава. У таквом меланхоличном духу је песма «Кајсија у Београдској улици». Али, он је истовремено заокупљен драмом отуђеног човека и света, посебно нашим балканским несрећама. У песми «Код дома бездомље», градира свеколике губитке, који попримају лични и универзални печат. Од дома и земље, али: «Ни родне ми планете ускоро бити неће». Снажно га опседају зло и беда, пустиња и пустош. Време паликућа, који се «за ватрогасце издају». Указује, такође, на наше мане и допринос удесу отаџбине: «Од непријатеља је још некако и одбранисмо / али од милих пријатеља никако не могосмо».

Један циклус је написан у хаику форми, у коме кратко и мисано разиграно пева о годишњим добима. О ноћима и месечини, заносима пејзажом Тоскане и Провансе. Луцидне, алегоријско-асоцијативне варијације налазимо у циклусу «Лудорије», са израженим аутопоетичким нагласцима и ставовима. Који је зачињен и лепим провансалским лирским пејзажима. Донекле је у поетичком сродству са завршним циклусом «Игре», који је посебно стилски и мисаоно избрушен. То је наскладнија, најхармоничнија и најбоља целина песничке књиге *Обриси у магли*. У дванаест снажно унутрашњим нитима умрежених песама, само су привидно у видном пољу познате игре из пишчевог детињства. То је само њихова асоцијативно-евокативна димензија. Међутим, оне из дубине еманирају универзалне поруке. Реч је о играма између живота и смрти.

Свака песма почиње заменицом *Онај*, а завршава именицом *игра*. Стихови су у функционалном градацијском низу, устројени у форми контрапунктирања. У њима су дошле до изражаја имагинација и мисао, а посебно разиграна машта. «Машта није ништа друго до меморија ослобођена времена и простора» - писао је Колриџ. «Јака машта произведе и сам догађај», поручује Монтењ. А по нашем Иви Андрићу, «Машта нема памћења ни мере, не признаје господара». Неке од ових поетичких параметра налазимо у кључном циклусу, па и многим другим песмама у овој књизи.

Сложен и снажан је књижевни рукопис *Обриси у магли* Милана Буњевца. Препун метафоричких ознака, алегоријских састојака и полифоних семантичких нијанси. У коме се промишља индивидуална и глобална људска егзистенција и постојање, од праисконских ратара и ратника, преко савремених драма и удеса, до, само наизглед, безазлених дечјих игра. Песник поседује изузетно проницљиво око и оштру критичку свест, као и евидентна знања из различитих уметничких грана и дисциплина. Све ово оставља плодотворан траг у његовој поезији и прози.

Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло

КО ЈЕ ДЕЖУРАН У ОВО РАНО ЈУТРОЖ

(Иван Лаловић: “НА ШКРГЕ”, Бранково коло, Сремски Карловци, 2017)

Иван Лаловић огласио се новом књигом, и сада можемо рећи, обрадовао своју верну читалачку публику, која је посебно након књиге “Душина ратишта” (Граматик, Београд) очекивала још више стиховних призора и антологијских минијатура, метафора и лирских домашаја. Аутор књига поезије: Скровиште, Не знам где не знам зашто, Дрангулије самоће, И на небу и на земљи, Душини одблесци, Путеви после, Стара барка, Слово претка, Зимовање, Лептирице и остала чуда, Душина ратишта и најновије – На шкрге – доказује да је у поезији остварио позамашан успех и широк траг.

И у овој књизи домашаји Ивана Лаловића су значајни, његова поетика разлистана и сигурне руке, створио је пејзаж могућег од немогућег, несигурног, несхватљивог невремена. У времену када све бројнији и аналогно томе нервознији претенденти на титулу “великог песника” у бришућем лету, подоста ниско, поравнавају све пред собом да би икако себи угодили на ледини неједнаких шанси за иког, Иван Лаловић се оглашава из оних места, са оних висина, и оданде где је ваздух још увек љут и мелеман, јутра цађава али верујућа, оглашава се, надаље, из нас самих певајући оно што смо, желећи ваљда да то, шта год било, потиснемо из себе, покушали да заборавимо у времену када је срамота из себе изнети било какав сувишан осећај. Сувишак доброте, племенитости, љубави, поезије, спорна су дакле осећања у иоле већим дозама. А шта смо ми то па очекивали од нових времена? Хотели да порадимо на себи, били смо толико темељни да је у међувремену у нама згасла било каква нада па и она обична, свакодневна, помало банална. У том простору дишући на шкрге, остаје нам ваљда још једино да и тај удисај не буде тако чест како би зрака остало и за неке друге људе. А и због очувања човекове околине. Иван Лаловић о овим „суптилним” појавама новог доба проговара реализмом, слика тај свет, препознаје нас и себе у њему, разговара са случајним пролазницима, „надирућим простацима”, али и мудрим и замишљеним светом, и од њих прави сабеседнике ове поетике.

Ако погледамо наслове Лаловићевих књига, они имају некакав логичан след. Песник као да прати догађаје и времена, и у том смислу, наслови говоре попут слика, хиљаде речи. Данас, када је све на шкрге, на кредит, на дуг, на бесконачно и безизлазно, да ли се, попут песника досетимо да смо хтели свет који личи на велико село, или селендру како више приличи? Наше унутрашње, интимно ропство је загнојено, и све што му о глави радимо јесте тек да повремено променимо облог намазан помадом која све болести лечи. Како време одмиче, облог је све деликатнији, а са њим и помада. И цена, свакако. Једино је рана иста и бол у њој. Све ово је песник успео да сагледа у књизи „На шкрге”. Имамо пред собом озбиљан читалачки задатак. Да себи признамо: реч је о мени у овој књизи. Не о некоме тамо коме се све догодило. О мени. Предуго се некоме нешто дешава.

Лаловић је мајсторски успео да сажме две теме које се појављују као доминантне у његовим књижевним остварењима: завичај и урбане прилике велеграда. Тако и сада – урбане теме сагледава из перспективе сеоске благости и варошког мира, а кроз стакла урбаних торњева и небодера настоји да догледа села и вароши која у даљинама трепте док изнад њих вије заборав своје теме и начине размишљања. Не одриче се завичаја нити сроста са бетоном, не сећа се завичаја сетом Радована Трећег. Нити о предрађима пева из перспективе прозукле помодности.

У овој књизи Лаловић се у неким песмама жртвује, улази у наопаки свет, са вуцима завија, лажно се куне и представља, хита ка дну, препушта се људима и ћудима окружења, предаје им се, постаје један од њих са жељом да се покаже и бољим. Ако треба.

*..да се по Калемегдану не шетају двоглаве свиње,
бркате патке, једнооке жабе, мудати голубови,
дебеле тетке у још теснијим хеланкама,
и да се Дунав не исповраћа у сневе
и сломи нам и потоњу сламку спаса.
Ко је дежуран у ово рано јутро,
бледолико и без емпатије?*

Лаловић је прозрео наше демагогије, наше „потребе разговора”, наше дангубе и остала испољавања: „Запалили смо цигарете које смо оставили”, „Два шарена лептира руше мит”, „Мислио сам да је то та песма”, „Из невидела извире/ иза завеса векова/ моја река...” Разуме се да је ово далеко од тога да имамо посла са саркастичном или елегичном лириком. Поезија Ивана Лаловића са друге стране, није бршљан потребе, ова поезија није вода која ће то нешто да спере и санира, неће се теме оставити ad astra, нити ће их решити време јер времена некако више нема. Иван Лаловић не ласка „домашајима” овог провизоријума, слика га као нулу која се захваљујући дометима науке врти око сопствене осе и надаље та оса се претвара у инсекта са жаоком који се исто тако зове. Али меда не даје.

Богатство слика, дух, ваздух, понирање, свежина и једна отвореност ка оном најбољем што се још држи и бори и верује среће се у песмама: Муња, Подгорица, Са спратова, Булке. Реч је о заиста сјајним песмама антологијске вредности:

*...седим, кажем, са радницима који на грађевинама
остављају своје најбоље године,
боцкамо ћевапе и сладимо се пивом,
договарамо радове
у кући око које је тетка моја поносно косила,
а сада је кућу прекрила трава.
Фали у тешком жуборењу речи које размењујемо
по који прст, по који надеж, зуб,
али не фали жалости, фронта против живота,
против Бога, помена о женама које чекају кући
и кћеркама које за бедну надницу раде на приморју...*

Педантнији од мене ће приметити да овде имамо два стиха која ће засметати на свако читање. Најпре „фали” а пријатније би било да пише „недостаје”, и стих „које чекају кући” а могло би правилније „код куће”. Разуме се, ово ће приметити само онај ко са мајсторима, зидарима, тесарима и помоћним радницима никада није седео, пио, јео, дуванио и разговарао. И помагао у тим тешким пословима. Са друге стране, имамо парадокс да је овакав речник победио у комуникацији на много вишим нивоима те га чешће имамо на телевизији од академског који је обноћ постао „птичији”.

Ненад Грујичић ће у рецензији приметити да је „Иван Лаловић песник континуитета – на три нивоа. Пре свега, на плану тематско-мотивских опсесија, затим, у равни имагинативне мреже и, коначно, на нивоу лексичке температуре. Он припада оним ауторима који су већ у својим првим песмама показали старолику зрелину, а у новим неопходну срж младоликог израза.”

Упитали смо се и одговорило нам се након више читања. Има у српској поезији истинског реализма о коме ће се тек говорити и писати у времену које пристиже. Иван Лаловић је то место заслужено изборио, и у овој књизи стилски и поетски у томе сасвим успео.

Мирослав РАДОВАНОВИЋ

ПОВРАТАК УСПОМЕНАМА

(о збирци песама “У бесмислу” Симе Бозала, Матична библиотека,
Источно Сарајево 2015)

Симо Бозало у својој збирци “У бесмислу” из мрака заборављања, из простора прошлости извлачи ствари и ликове као оживљену поворку безбројних тренутака који су неповратно прошли да би се јавили као привиђења и испунили наш живот варљивим присуством и неухватљивим сенкама. Та неповратно ишчезла поворка, која Бозала походи у самоћи, тишини, меланхолији дочарава нам песникову тежњу да речима фиксира снове, да пронађе неку смисленост у загонетном поретку ствари. Свет успомена добија чудесне и непредвидљиве размере стварајући трајања као непрекинуте линије непосредног контакта са суштином света. Бића, предели, предмети заправо постоје док у нама живи сећање на њих. Успомене убележене тајном знакова и слика добијају у песниковој фикцији нови и другачији изглед нечег лепшег и смисленијег. Временске границе и планови се померају, емпиријски талог дешифрира прошлост и властито искуство. Време прошло постаје једино мерило стварног постојања и нашег наслеђеног искуства коме прибегавамо као спасоносној формули:

*“Је л` Шантић устао из гроба?
Те с Емином сокацима хода
Које ли је у Мостару доба?”*

*Јел Неретва пресушила вода?
Звоне ли нам са олтара звона?
Је л` Мостар ост`о без Мостара?”*

*Падају ли над Мостаром кише?
Да ли Зубац стихове пише?
Које ли је у Мостару доба... ?*

Повратак успоменама и њихово препознавање у садашњем тренутку носи у себи увек и неки жал за ишчезлим, успомене су

праћене снажном меланхоличном свешћу о минулом у коме се ништа не може поправити и изменити. Времени ток ишчезлог је заправо зла коб, али Бозало налази ослонац свог трајања и сигурност за своје биће управо понирући у прошлост и нестало. Меланхолија, свест о неизмењивости догађаја минулог намећу нам посебан однос према прошлом. Прошлост постаје митизована величина у чијој сенци се одвија садашњи живот. У том поновљеном обасјању прошлог песник луцидним понирањем тражи изузетне тренутке који блистају неугасивим сјајем вечних суштина које надживљују тренутно трајање. Бозало свесно улаже напор свести да се гласови прошлости интегришу у садашњост, и бар за тренутак, пригуше меланхоличне ламентације:

*“Е... да ми је поново,
Срести у овом Граду,
Једну плавушу,
Једну Сњежану.*

*Е... да ми је опет
Да се пјесма пише,
Увојку плавом
Док падају кише.*

*Знам да ћу поново
Срести, на Маријин двору,
плавооку
Сњежану у Сарајеву,
У праскозорју.*

*И да могу поново,
Да јој пјесме нижем
На клупи у Вилсоновом
- крај ријеке,
Мојој Сњежани, из
Сарајевских дана из
Осамдесет и неке.”*

Сваки људски чин одређен је прошлошћу, а песник у збирци песама “У бесмислу” следи логику срца и покушава поезијом да се одбрани од снага ништавила које га опседају. Бозало гради зграду успомена у изворној чистоти и снази желећи да кроз певање оставри стварност која ће надрасти туробност и заробљеност у меланхолији. Давно ишчезла бића испуњавају празнину времена и поновним обасјањем постају светле тачке, апсолутна унутрашња исуњеност и непролазна вредност.

За Бозала у збирци песама “У бесмислу” певање поприма димензије етичког чина у коме се судбинска неминовност обликује као слободан израз индивидуалне духовности. Снага стваралачког духа прелази границе хронолошког трајања и везује се за човекове односе

према вечним питањима бића и епохе. Песник у свом трагичном суочењу са реалношћу света покушава да бесмисао и меланхолију, зли удес формулише језиком дубоког људског протеста против условности времена, друштва, историје, смрти... Песникова борба против нељудског поретка који нам намеће свет, историја, друштво заснована је на хуманистичком концепту стварања који кроз певање открива стилизоване облике човекове истинске тежње и чежње да парадоксалност учини људски самерљивим и ближним захтевима људске природе. Инспирисан човековом разапетошћу Бозало је остварио слику човековог трагичног искуства, али одредио и певање као начин да се датим сликама и метафизичким порукама одупремо пролазном:

*“Кад помислиш да нас више нема,
И звијезда са неба је пала,
Опет ћемо као дјеца мала
Васкрснути у свитање дана.*

*Пратиће нас, небеске звијезде
Крајоликом земаљских стаза
Људски живот бесмртност је вјечна
А смрт само у њему је ФАЗА
Кад помислиш да нас више нема.”*

Певање није израз само социјалне и историјске реалности једног времена него пре свег израз човекове духовне супстанце. Песник Бозало управо то потврђује везујући се за певање као за уметност која одговара човековој потреби за заштитом, успостављањем спасоносног контакта са вишезначним светом. Поезија изражава духовну суштину, постаје истинска реалност света у којој је песник сјединио елементе појавног и рационалног. Уверен у моћ песничке речи песник је опседнут жељом да свет идеја учини доступним нашим чулима. Свет људских ситуација у Бозаловом певању уступа место свету идеја као једином завичају збиље и мисли. Поезија постаје знак у коме песник тежи да проицира своју визију, неухватљива метафора сањалачке имагинације:

*“Вријеме те прегазити не може
Ни од тебе направит “ништа”
Твој дух јаки и твоја голгота
Биће српству ватра са огњишта!!!”*
(Епитаф за Страхинју Живана)

Бозало у збирци песама “У бесмислу” успоставља симболичну аналогију као облик довођења у везу предмета из вањског света са светом идеја. Песник се ослања на визуелне представе, утиске које постепено преображава у шире визионарске концепте. Приметно је да се одиграва спиритуализација објекта, његово померање из видног поља у сфере асоцијативних токова. Песнички објекат је у служби

концепта, заправо песничка свест врши продор у дубљи смисао бивања. Природа је средство и катализатор песничких визија:

*“Брезо у нашем врту,
Бдијеш и стојиш,
Мало повита...
Живот ме сколио,
А немир пита,
Шта је са брезом,
Из твог врта...”*

*Још одолијева,
Сама и будна,
Вријеме је шиба
У самоћи...
Понекад затрепери,
Као да пита,
Хоће ли неко, некада
Доћи?
Још одолијева
Брезо у самоћи!!!”*
(Сестра у брезо)

Динамику овог значењског преображаја треба видети као унутрашњу истину имагинарног чина у којој је дубоко укореења свест о трајном јединству различитих облика појавности.

За детињством Бозало посеже јер му оно враћа топлину првих емоција и успоставља могућност новог уплива у неповратно ишчезлу стварност. Тајновито дечије, гурнуто у тмину, у поезији постаје носталгично што враћа ишчезло детињство, дане безбрижности и среће. Враћајући се у свет детињства песник изражава жељу за успоравањем брзе пролазности, детињство је заправо брана свакодневнице која је натопљена меланхолијом и сетом.

Милица МИЛЕНКОВИЋ

РАШИВАЊЕ ПОЕТСКИХ ШАВОВА

(Марко Краговић: *Шав*, Културни центар Врбаса – Фестивал поезије младих, Врбас, 2017)

Индикативно је да збирку песама *Шав* Марка Краговића отвара упутство читаоцу које је уједно и окидач за улазак у свет ове поезије. Песник позива читаоца да изабере начин читања, од почетка ка крају или од краја ка почетку, („Место од кога ћеш започети шивење кроз ову дубоку секотину зависи од твог афинитета ка одређеној врсти краја.“), то јест да отпочне „зашивање“ или „рашивање“ дубоке секотине како је метафорички одређена књига. Овакав павићевски концепт рецепције књижевног дела упућује нас на премештање тежишта структуре са аутора на читаоца уз основно појмљење књижевности као реверзибилне уметности. Отуда зашивање или рашивање по читаочевом нахођењу, по његовом јасном суделовању у „стварању“ ове књиге, води до претпостављеног сазнања које нам она у својој основи нуди.

Први циклус песама насловљен скраћеницом *YU* посвећен је „мојима и нама“ чиме је песник дефинисао лирског субјекта своје књиге, колективно Ми. У том смислу најбољи показатељ положаја лирског Ми свакако је друга ненасловљена песма у књизи: „Јутрос су наше старе пегаве руке/ Прошетале парком/ .../ Схватили смо/ Да су и простори/ Већ обневидели од времена/ И да те руке/ Никако нису могле бити наше.“

У књизи доминира мотив руку које пролазе кроз време упућујући нас на поентизовање генерацијског делања у свету у којем живимо. Оне се јављају у првом лицу једине и множине чиме уводе у књигу и другог лирског субјекта, песниково Ја: „не додирујући те/ продужавам руке/ као свету лењост/ између две песме“ (Нерон се никада није угрејао) или „сјећаш ли се мог покушаја/ да још недорастао њежностима/ испевам баладу твојим шакама“ (Одлазак).

Присутно је миљковићевско опевавање света које налазимо у стиховима преузетим од овог великог српског песника: „Волети значи замагљеном прозору/ Дати нечије име“ (Гето), „Неко је мору обећао/ Рупу кроз коју ће исцурети“ (Парга), затим у мотивима пепела и буђења и синтаagmaма „остади ватре“, „заборављена мина у небу“, „песма за 88. рођендан“... Стиче се утисак да на овај начин песник успоставља имплицитну комуникацију са својим претходником дозивајући његово име или бар судбински код једног од три српска Бранка.

Наредна четири циклуса носе назив књиге (*Шава I, Шава II, Шава III, Шава IV*). Уколико се у другом циклусу осећа емоција најбоље описана „отицањем“ у последњој прозној песми, у другом ће доминирати мотив неповратног одлажења, јер „данас би све метафоре/ Могле стати у једно стерилно семе“ (Угрис). „Треба знати умрети“ – песник ће објавити у стиховима трећег циклуса, а потом проговорити о заборау као ожиљку времена: „и под нашим ће орахом/ Епитафи говорити обичним речима/ без икаквих великих порива у временима“ (То је само крај августа),

*„Коме треба истина?
Пробудите ме у срцу балегара
На ивици крокодилског очњака
Да бар осетим
Тај додир материје
Као дубоку секотину за наша
Пренаглашена трајања.“*

(Наш је месец кладиво забачено преко мора)

Прошлост детињства дубље је призвана у последњем циклусу Шава где доминира црвена боја и наслов песме сличан паролу Опасно је гледати у ретровизоре.

Симбол генерације и колектива у многим песмама последњих циклуса провучен је кроз дендроидске мотиве храста, дуда и ораха са последњом поентизованом песмом у прози Орах која затвара збирку приказујући лирског субјекта, бившег „петогодишњег плавокосог дечака“, сада већ ћелавог и превише сумњичавог, како „оставља лешнике за веверицу са ораха засађеног неколико деценија пре помисли о његовом постојању“. Овом последњом реченицом можемо метафорички одредити позицију читаоца наднешеног над овим „орاهом-поезијом“ засађеним у некаквом песничким преегзистенцијалном плусквамперфекту, где се поезија подаје рашавању шавова сопствене коре остављајући језгровиту мисао једне композицијски, тематски и мотивски комплементарне збирке.

Доминантна порука *Шава* је да „само онај који нема прошлости, може истински да заћути“ чиме је узорни читалац одређен личном или историјском прошлошћу или пак литерарном уколико му се претходне две чине исувише дубоким секотинама, јер песник између осталог поручује да: „За отворену секотину наше стварности“ заправо „не постоји пригодан шав.“

С обзиром на то да је Марко Краговић својом првом збирком доказао да је поезија „пригодан шав“ за превазилажење тешких историјских и личних страдања, поставио је себи изузетно важан задатак у свом будућем књижевном развоју – задатак достигнућа свог песничког првенца.

Раскриће, уље на платну, 135X135 cm

Снежана С. БАШЧАРЕВИЋ

НЕПРЕКИДНА СЛУЖБА ДУХУ СТВАРАЊА

(Мирјана Булатовић, *Ако је неком срце стало*, „Граматик“, Београд, 2017)

Када се погледа целокупан песнички опус Мирјане Булатовић откривамо да је мало песама у којима нас ова умна и сензибилна песникиња оставља без етичких подстицаја. Мирјана Булатовић етичке дилеме властитог бића и драму људског постојања заснива на императиву дужности. Од тог највишег самозахтева непрекидне службе духу стварања Мирјана Булатовић не одустаје ни у збирци песама *Ако је неком срце стало*. У овај императив она уноси нит божанског начела и схватања по коме се животно кретање дешава по хоризонталним путевима пред нама, а духовно кретање по вертикалним путевима над нама:

„Огромну си нам дао моћ,
а ми трпамо дан у ноћ,
светлост трпамо у мрак,
у тмину сваки златни зрак,
и гледамо да живот скратимо,
да ти га, увређени, вратимо.
Велики си нам дао сјај,
А какви стижемо на крај?“

(По свом лику)

Песничка мисао Мирјане Булатовић налази духовно расветљење и морално спасење у визији изравнања:

„Свако у себи нека чисти.
Једнога дана бићемо исти.“

(Као што и ми опраштамо дужницима својим)

Песникиња сматра да је пролазећи кроз патњу и морална искушења, човеку дата хришћанска могућност искупљења у преображају; тајна могућност која покаже како пут кроз страдање води у нестрадање. Нема сумње да је основ гледишта Мирјане Булатовић о личном и колективном моралу заснован на услову моралног и

духовног прочишћења. Ову христолику визију спасења поједница и народа она заступа као животно начело засновано на највишем моралном императиву. О томе сведочи песма *Таленат за љубав*:

„Помоћи ћу ти да ме лажеш,
само да све у вези с тобом
остане светло и чисто.
Неће бити важно шта кажеш,
увек ћу чути исто.“

Морално осећање божанског начела Мирјане Булатовић прожима схватање принципа службе. За њу је принцип службе непрестани труд и напор у стварању и давању, у подстицају других на стварање и давање. То можемо назвати принципом креативне службе. У тако схваћеном принципу креативне службе, Мирјана Булатовић наглашава да свака духовност захтева огромну унутрашњу дисциплину, прибраност ума, а све то у сфери подвижништва. То значи да уметник у тренуцима стварања није сам, јер како је тврдила Исидора Секулић: „Бог је с уметником у границама овога света. Уметник ради, Бог сарађује“.

Мирјана Булатовић је морални карактер личности ставила испред физичког. Она разликује морални карактер личности која се намеће у јавности, у односу на морални карактер оне личности која тежи да својим радом делује у дубину, да доприноси животу и бићу народа и у песми *Откуд толико неправде?*, коју чини један стих, каже:

„По правду ћете се на небо попети.“

Када се пажљиво проуче слутње и поруке о осећању личног и колективног морала у збирци песама *Ако је неком срце стало* Мирјане Булатовић, постаје јасније шта и колико данас недостаје. Дакле, без дилеме можемо рећи да Мирјана Булатовић припада школи препознавања личног и колективног морала у културном и духовном развоју, све друго је мање извесно и подложно могућим расправама.

Душан М. АДСКИ

ПОЕТСКЕ (НЕ)ПРИЛИКЕ СВАКОДНЕВЉА

(Чедомир Љубичић: *Управљање доколицом* ; Народна библиотека Данило Киш, Врбас, 2017)

Чедомир Љубичић пише поезију, прозу, књижевну критику, радио- драме, сценарије за филм, позориште и телевизију. Живи у Београду. Објавио је више књига. Збирка песама *Управљање доколицом* долази нам у тренутку кад је појам доколице, као никад, постао вишеслојан и вишезначан.

Кад светлост угасне / мрак леже вапаје. Је ли у питању крик, моћ или немоћ; све-је-дно и врх у свакодневљу појединца. Што се (од)живи, (од)живи се, репризе су могуће на телевизјским екранима. Песник, Чедомир Љубичић, не пише пригодне песме, не пркоси људима, ни Оном који није умро као Бог, већ као човек; посебно, његови стихови нису силазак у Ад, на против: Време је да се појави човек. Лепо је кад неко исписује редове из дна душе, кад не дели људски род на свет и полусвет, кад прихвати очуђење, то јест, одступи од уобичајенох норми и конвенција, кад једно „обично” седење за кафанским столом одслика као нешто што је већ виђено али први пут на такав, песнички, начин презентовано.

Песник себи не поставља „задате теме”. Оно што му је вредно песничког исказа, бележи одмах, и то, прибегавајући језичком сажимању. Тамо где се, уистину, налази, и где су његове емоције на врхунцу (не)прихватања доживљајног - настају искрени стихови. Док читамо песме Чедомира Љубичића, чини нам се да је он песник дијалога са оним што га чини (не)срећним. Вероватно зато имамо стихове који су пуни одзвона: *Неће ти нико поклонити реч / док је не будеш испросио / од бедника / коме чујеш лупање срца (КАД ПРОЦУРИ ОБИЧНА ПЕСМА . Појешће нас будале / кашиком будалаштине / славиће глупост / без обзира на квоту (ПОБЕДИЋЕ ГЛУПОСТ). Није страшно на ближњег бити љут. / Понор је / немати емоцију / ГЕОМЕТРИЈА ГРОБЉА /*

Уистину, шта је човек без емоције? Зар се не треба окренути према зрацима излазећег сунца, лепом цвету или тек изниклој зеленој трави? Како је тога све мање у урбаним срединама, песници се окрећу према лепим женама, окружењу и (не)дешавањима на асвалту или у души. У античкој Грчкој поезија је представљала умеће. Поезија је то и данас, мада многи песници ту чињеницу губе из вида. Песник збирке Управљање доколицом има то на уму, сваки његов стих доказује да је посвећен поезији и свом умећу презентације исте.

Рецезент, ове песничке збирке, Милијана Радовановић, академски сликар, између осталог, записује:

... Враћа се у прошлост, евоцира успомене, не назива их болним, ни патетичним, већ онако како јесте. Сазнајемо о стихотворчевим узорима: Хераклит, Хера, Адонис, ликови из старе грчке митологије, на основу свега је почело, трагикомедија у којој живимо. Не критикује, али смирује притајени бес, шалећи се на рачун наше виспрености, наше слабашности уживајући само тренутно у свом усуду а то је онда кад се сећа ... неке даме... неке жене... једне или... Мудро избегава да нам говори баш све, баца утиске своје реалности о околном свету, све што јесте и није, а можда је требало да буде.

Запажање је добро. Ипак, кад је збирка песама *Управљање доколицом* у питању, сваки њен стих каже све, све оно што тренутно песника тишти, сваки је стих једна зокружена целина, а реалност је одраз свих песама, реалност у данашњем поимању. Наравно, треба на уму имати и прикривене паузе у песми које допуњују неизречено.

Песме Чедомира Љубичића јасно говоре да је песников свет ослобођен зидова, да песник прижељкује исконке стубове, тачније, једну праву постојаност друштва и свих могућих односа. Попут многих песника, ипак, на свој начин, песник пева о жени: *Скривала ме као / једанаестерац / пред публиком која мрзи / гостујући тим... Једино је он остао / да скупља / капље зноја / с мером за патњу... (НА МЕНИ ЈЕ НАПРАВЉЕН ПЕНАЛ /)*

Песникова порука је јасна: на појединцу је да живи и доживи све/т око себе, или песнички речено: Било куда, песник свуда! Песник Љубичић не подноси лаж, обману, илузију... сатиричан је колико је то потребно, парадокс и апсурд му нису страни, истина му је попут бича, на сву срећу, оног песничког. Очигледна је одговорност песника према стиху и песми, и буквално, сваки је стих на свом, оправданом, месту. Његов вредносни, песнички, суд о једној или другој страни медаље је попут бљеска; истог тренутка, онај који чита, помисли: Па да, то могу бити и ја! Тешко ће се наћи читалац код кога се неће пробудити емоције и који неће почети да размишља о својој страни медаље: *Свет ће нестати оног тренутка / кад престане да прославља победе... Само људи светачке душе / мирно иду на погубљење / ЈЕДИНО ЖИВО БИЋЕ НА ТОМ ДЕЛУ РАТИШТА / Хронични недосаттак Бога / или / потпуно одсуство човека / ОБЛАК КОМИЧНЕ ПРАШИНЕ /*

Снага песничке збирке *Управљање доколицом*, поновимо, јесте упечатљива песничка искреност коју прати лакоћа израза и онда кад Чедомир Љубичић, као човек и песник, говори о најтежим животним изазовима. Читајући његове песме сетих се Ничеа: *Ви нисте орлови: зато нисте искусни пред ужасом духа. А ко није птица, не треба да се надноси над поноре (О ЧУВЕНИМ МУДРАЦИМА)*. Песник је, птица, која уме да узлети изнад надовољавања и понора.

Свакако да поезија Чедомира Љубичића има свој циљ и свој песнички пут, да га до стиха и песме воде искључиво личне спознаје, које он на својствен начин стилски презентује. У најкраћем: пред нама је поезија слуха и ока, наравно, са аутентичном ауторовом мелодијом. Посебна драж ове песничке збирке је могућност доживљаја ; било да је јавно или ... читање у тишини. Једноставно: метричко-ритмичким рашчлањивањем аутор омугућава и другима да се суоче са његовим емоцијама. Велика си у несрећном распореду / астрологије младежа / на леђима / са којих поглед / на сјај стражњих облина / пуца као доброћудна кремењача / ВЕЛИКА СИ /

На крају треба поменути две песме: **ДИЈАЛОГ ЛЕГИОНАРА И ПАЦИФИСТЕ** и **НАТАША БОГОЈАВЉЕНСКА**. Ова друга песма се завршава стиховима: *Наташино мешкољење зове / за који трен / спојиће се мушкарац и жена / Глад за сликом и глад за причом.*

Глад Чедомира Љубичића за поезијом је, уистину, очигледна. Зато су његове песме слике и прилике свакодневља, али, у знаку песничког душедарја.

Момчило ГОЛИЈАНИН

ТУ ОКО НАС

(Шћепан Алексић, „Писма за све адресе“, Кућа поезије, Бања Лука, 2016)

Збирку приповиједака „Писма за све адресе“ Алексић своја казивања отвара Прологом, новином, која попут неког апстрактна и у Држићевском маниру, најављује, наговјештава оно што читаоца очекује. Тај Пролог је уводница, свилени конач на који је аутор нанизао четрнаест бисера, сакупио их да су ту уза њ, иако су му се отели, претворили се у лахорасте цвјетиће, који су одлепшали на све стране, а онда се, онако ароматични, кроз дисајне органе увукли у душу срећника на које су налетјели.

Пролог је контакт са читаоцем, најискренији и најинтимнији. Као да је аутор рекао „Ово сам ја, ово је моја душа, ово су моји потомци које шаљем у свијет, сурови и обезбожени, да ми суди. Знам да је судбина нас пјесника да нас сјецкате, рашчлањујете, пљујете и газите, али знам да ће се у том шаренилу овоземном наћи и нека душа која ће примити невољне путнике и наћи им кутак у својој души да их тамо смјести. Наћи ће се неки сањар као што смо и ми пјесници да те наше снове опредмети, да оживи ове уснуле прототипове, или оне који су се обликовали и очовјечили у мојим сновима. Понекад пријатним, тихим, благим, али понекад и оним из ноћних мора“.

Можда аутор и није морао читаоцу нудити овај лирски запис. Дао је он у ових 14 казивања довољно, сасвим довољно података за наш проход кроз вријеме о коме говори, да препознамо многе његове јунаке. Овим млађим читаоцима за наук, а нама старијим да се присјетимо времена кад су „укидали Бога“, кад је на цијени био Нико и Није. Али, да се присјетимо и сретних времена кад смо пролазили „кроз руке“ педагога у „мавеним капутима“, који су тражили, али прије тога пружали знање. Били су то људи који нијесу робовали помодарству, снажне ерудите, легендарни предавачи, који (мало ироније!) не би одговарали данашњем систему школовања кад се факултети завршавају за годину или годину и по. И када „знање и није неки обећавајући услов за стицање академске дипломе“.

Аутор веома убједљиво, очигледно са доста животног

искуства, приказује девијантности друштва у коме профитирају личности сумњивог морала, али „продорне“ и сналажљиве, попут Версађија, Маје... и иних. Сатирично-трагична је чињеница да се млади кадрови, попут Пинки Пантера морају наслањати на њих, да од таквих морају прихватати услуге. Очито је да је аутор проналазио прототипове, што му у данашњем времену није било тешко, за своје јунаке. Тужна је сервилност друштвених структура према таквим „продорним и пословним“ људима. При том аутор није поштедио ни људе из духовних структура. Огромни златни крст који виси о дебелом, исто тако златном ланцу, поклон је од владике који је, очито, потпао под власт тајкуна, типа једног Версађија.

Алексић је пажљиво посматрао прилике око себе, па отуда никакво чудо што ће у његове приповијетке неријетко залутати сатирична жаока. Истина, он је ту своју сатиру понекад вјешто скривао у игри ријечима, њиховим честим понављањима, у замјенама значења ријечи, њиховим превођењем из једне врсте у другу. Смента аутору непотребна и претјерана сервилност Чаршије (посебно је то видљиво у првом дијелу приповијетке „Писац коме је сломљен врат“) коју показује према гостима „одозго“ који долазе на културну манифестацију (Лако су препознатљиви и манифестација и гости!), како та Чаршија титра око њих, како се они надмено шепуре по малој вароши, који из године у годину долазе, чије посјете помало и блиједје и чије књиге мало ко чита. У комичну ситуацију је аутор довео Писца који се пришипетљио уз ове важне госте, који га виде док шетају Чаршијом, али кога ће слабо видјети у Београду. Нажалост, и у Чаршији је слаба заинтересованост за књигу (то је, ваљда, данашња судбина књиге!). „Не може се читати оно што се не разумије, а Чаршија из појединих књига није разумјела скоро ништа. И не само да није разумјела, него је чак била сигурна да појединим писцима ни самим није најбоље јасно оно што су написали, а да још мање знају због чега су написали и коме је све то намијењено“ (Приповијетка „Писац коме је сломљен врат“, стр. 178).

Иако се у многим ауторовим приповијеткама осјећа бодља сатире, чини се да је овдје Алексић ударио озбиљан шамар квазиписцима, који иза паравана модернизма и неомодернизма крију често најобичније небулосе. Многи се писци данас утркују ко ће бити нејаснији, тајанственији, јер, забога, они нијесу писци за савременог читаоца него су предодређени „за далеко неко покољење“. Многи би да буду Рембо, Витмен... и ко зна ко. То је најприсутније у поезији, али и у прози. Нажалост, и књижевна критика иде том странпутицом. Критике, прикази или есеји о неком писцу и његовом дјелу, од појединих критичара могу се односити на било кога писца и било које и чије дјело . Постало се роб шаблона. Постају беџ за свачије одијело. Тужно, али истинито. Отуда оправдана сатиричност код аутора. Он је у безмало у свим приповијеткама сатиричан. Приказивао је оне девијантне појаве у друштву, стављао их понекад у први план као престижна достигнућа, као неки морални *specto* савременог човјека.

Жаоке су се често појављивале, али ,нажалост, нијесмо из тог понашања појединаца у друштву, доживљавали катарзу. Чак су и они позитивни ликови, попут Амбасаде, завршили трагично. Испливавају на поврпину негативци (Нико, Ниђе, Плашко...).

На удару су код аутора и неке небулозне појаве код појединаца, какав је случај са Народним пјесником, који је занесен сулудом идејом да напише најдужу пјесму, а да о коме него о Титу, која ће , кад буде завршена, завршити у школској гвозденој каси, поред планова о ОНО и ДСЗ.

На срећу, међу корицама ове вриједне књиге засијала је свијетла личност Доброг нашег Игумана, који је садржај ове књиге оплеменио, као што је својим беспорочним и светачким животом ширио око себе љубав и племенитост. Личио је овај земни праведник и ликом и дјелом на његову Светост, блажено почившег Патријарха.

И на самом крају, али можда и најважније, ваља истаћи Алексићев бриљантни стил, његову сталну борбу (а она је присутна и у ранијим његовим дјелима) да очува чистоту и изворност херцеговачког говора, онога говора кога је Вук наметнуо и осталим корисницима овог језика, као нешто најсвјетлије и најсветије. Алексића могу читати и разумјети сви сталежи, од пастира до академика. Јасно, не искључујемо могућност да ће се наћи помодари који ће у дјелима овакве природе тражити и видјети архаичност и ретроградност. Но, то њима иде на част. Ајде да кажемо и на – образ.

Гласник сунца, уље на платну, 50X70 cm

Владимир УВАЛИН

*ДРУШТВЕНА ДЕШАВАЊА У ВРБАСУ
1935-1938. ГОДИНЕ*

За друштвена дешавања у Старом Врбасу посебно треба истаћи значај Српског црквеног певачког друштва и Соколског друштва.¹

О Српском црквеном певачком друштву у Старом Врбасу, Јован Јерков записао је:

„Хор је настао 1920. године у циљу неговања црквене, народне и световне хорске песме. Поред појања у цркви, приређивања јавних беседа и приредби, бави се и хуманитарним радом. За оснивање певачког друштва нарочито су заслужни учитељи Зора и Милан Калуђерски. За првог хоровађу изабран је Милан Мирковић. Његовим одласком хор преузима учитељ Милан Протић у чије време певачи постижу веома запажене резултате.² При певачком друштву успешно ради дилетантска позоришна дружина. После Протића свештеник Георгије Живанов прихвата се дужности хоровађе мешовитог хора који се бројчано увећава. Поред вредних уметничких резултата које постиже у месту и околини, хор свој уметнички реноме потврђује на слету војвођанских хорова одржаном у Сомбору 1937. године“.³

¹Године 1932. у оквиру Дунавске бановине за Ст. Врбас, између осталог, код удружења наводи се: Соко и Српско певачко друштво. Виктор Манакин, *Општа управа Бановине (Срезови, општине и градови: састав, статистика и шематизам свих државних установа)*, Загреб 1932, 308.

²Друштво је основано 1920. године иницијативом тадашњих угледних староврбаских учитеља Милана Калуђерског и Милана Протића, који је био и вишегодишњи хоровађа. *Дан*, 26. VIII 1938, 3. Зорка (Брзак) и Милан Калуђерски, завршили су Учитељску школу у Сомбору, шк. 1889/1900. године, а Милан Протић, шк. 1906/1907. године. др Радомир Макарић и Стеван Васиљевић, *200 година образовања учитеља у Сомбору 1778-1978*, Сомбор 1978, 614, 616

³Јован Јерков, *Хорско певање у Војводини 1838-1939*, Зрењанин 2011, 95.

За обележавање црквене славе православног храма у Старом Врбасу, 4. децембра 1935. године, Српско црквено певачко друштво приказаће комад из народног живота *Сеоског лолу*. После програма одржаће се игранка.

За сусретљивост приликом ђачких приредби Државна мешовита грађанска школа (ДМГШ) у Старом Врбасу, 17. маја 1936. године, доделила је захвалницу Српском црквеном певачком друштву у Старом Врбасу.

Две хиљаде војвођанских певача из 32 певачка друштва, узеће учешће на слету певачких друштава у Сомбору 13. и 14. новембра 1937. године. У недељу, 14. новембра наступитиће и Српско црквено певачко друштво из Старог Врбаса.⁴

Српско црквено певачко друштво у Старом Врбасу освештаће своју друштвену заставу на Велику госпојину, 28. августа 1938. године. Застави ће кумовати угледни староврбаски домаћин Исидор Аврамов.⁵ Освештење ће се обавити у 11 часова пред Централном школом у Старом Врбасу. На прослави ће узети учешће Соколска организација Врбаса, Српско црквено певачко друштво из Турије и фанфара Соколског друштва Нови Сад. Прослави присуствују представници државне, црквене и самоуправне власти, националних и просветних организација.⁶

Један од чланова Певачког и Соколског друштва Врбас био је и Нестор Станков.⁷

Соколско друштво у Старом Врбасу основано је 1919. године. Из списка сокола-делегата на Видовданском соколском сабору у Новом Саду, 1919. године, види се да су из Врбаса сабору присуствовали Лазар Вуковић и Сава Судајић.⁸

У Соколском зборнику за 1934-35. годину, наведено је руководство Соколског друштва Врбас: Емил Гурал, старешина (преко пет година); Милан Протић, заменик старешине; Никола

⁴Дан, 12. XI 1937, 3, 5.

⁵Исидор Аврамов од 1924. до 1926. године био је председник Општине Стари Врбас.

⁶Дан, 26. VIII 1938, 3.

⁷Видео запис, разговор Павла Орбовића са Нестором Станковим, Врбас, 27. IV 2005. „Имао је смисла за црквено појање, те поседовао карактеристичан глас“. Усмено казивање Мирјане Миљанић, кћерке Нестора Станкова, 15. VIII 2017.

⁸<https://www.dlib.si/stream/>, 22. VII 2017. На подручју Бачке, 16. новембра т.г, основана је Соколска жупа под именом *Бачка соколска жупа*, са седиштем у Новом Саду. Ово име Жупа је носила до 1926. године. Од тада носи име великог народног борца Светозара Милетића до 1929. године, када је на основу закључка Савезне управе, добила назив *Соколска жупа Нови Сад*.

Малешев, тајник; Раде Ивановић, председник Просветног одбора; Жарко Стефановић, начелник; Милан Радованов, I заменик; Димитрије Стејић, II заменик; Евдоким Канарев, благајник. Чланови Управе: Војин Радованов, др Милан Поповић, Живојин Јовановић, Драгомир Араницки, Новица Зарубица, Драги Вукићевић, Нестор Станков, а заменици чланова Управе: Славко Шуваков, Анђелко Раушенбергер и Витомир Бајац. Ревизори рачуна: Милета Лесковац, ст, др Јан Новачек, Никола Абодић и њихови заменици Никола Стефановић и Илија Милованчев. У Суду части, били су Драгомир Араницки, др Милан Поповић, Војин Радованов и др Јан Новачек.

Чланство Соколског друштва Врбас, 31. децембра 1935. године, по занимању, било је: 5 сељака; 15 занатлија; 24 трговца; 53 учитеља и професора; 39 државних и самоуправних намештеника; 5 лекара и апотекара; 14 ђака и студента; 9 приватника. Свечану одору имала је 12 чланова. Изведена је једна академија и један излет, те пет забава, сѐла и концерта, две позоришне представе и једна посета биоскопској представи. У књијници је 70 соколских књијжних наслова, док је само 10 читалаца користило соколске књијге. Претплата на соколске листове била је: *Соколски гласник*-20; *Соко*-4; *Соколић*-10; *Наша радост* (лист за децу)-10 и *Соколска просвета*-2. Просветни одсек имао је 6 чланова.

У Тонкину *Национал* у Новом Врбасу, у недељу, 28. јула 1935. године, приказан је аустријски филм *Висока школа-Кавелијева тајна* (*Hohe Schule-Carlo Cavelli*), на немачком језику. Главне улоге играли су Рудолф Форстер и Ангела Салокер. Филм је трајао 90 мин.

Петог августа 1935. године отпочела је велика швапско-немачка национална манифестација у Новом Врбасу. Након четвородневног боравка у Црвенки, стигли су многобројни гости из Пфалца у Немачкој, одакле су пре 150 година пошли на пут немачки колонисти, тадашњи становници Врбаса. За време седмодневне манифестације, 9. август одређен је за спомен дан у Новом Врбасу. Том приликом на месном гробљу откривен је спомен-камен.

У оквиру ове манифестације отворен је и Немачко-швапски музеј у Новом Врбасу. Музеј је био смештен у четири просторије Приватне немачке грађанске школе (ПНГШ), са око 800 предмета, од којих је већина приказивала животне прилике под којима су се налазили немачки колонисти, пре једног и по века.

У посебној просторији била је смештена сељачка соба са намештајем, сликама и осталим домаћим предметима, као и ручни радови и одећа. У другом одељењу могла се видети кухиња са ливеним посуђем, зидним тањирима и другим кухињским стварима. Изложени су разбој за платно и ћилими, које су насељеници израђивали за своје потребе у домаћој радиности. Занимљива је збирка препарираних

птица, које живе на нашем поднебљу.⁹

У Учитељском календару за просту 1934-1935. годину, у делу *Шематизам учитеља Народне школе Крљевине Југославије за 1935. годину*, наведени су учитељи који су службовали на територији данашњег Врбаса. Нови Врбас: Стефановић Ј. Жарко,¹⁰ Јовановић Живојин, Павловић Ж. Даринка, Сибер Милена, Брајтвизер Хајнрих,¹¹ Релић М. Јулијана, Керн Жигмонд, Станковић К. Јелисавета, Гутсон Данило, Радовић Надежда, Бени Филип, Порт Хенрих, Диц Г. Аделхамда, Вајман Јаков, Хајб К. Драгутин, Диц Хенрих, Циглер Ј. Јаков, Менш Х. Кристијан, Тот Ф. Јелисавета (забавиља) и Кираљ В. Терезија (забавиља). Нови Врбас (Фабрика шећера): Аранички Драгомир и Аранички Перка. Стари Врбас: Радовић М. Марко, Илић Ђ. Радослав, Рајковић Ј. Даница, Ралевић Б. Ана, Милошевић Даринка, Петровић Р. Љубица, Куљанчић С. Милена, Вајзенхофер Е. Хермина, Штецер Јован, Хартвајн Ф. Филип, Ризнић П. Цецилија, Канарев Евдоким, Купецки Гизела (забавиља).

На почетку шк. 1935/36. године у основну школу уписано је 1.777 ученика, од тога у Старом Врбасу 719, Новом Врбасу 974 и 84 ученика на Колонији шећеране. Број уписаних ученика у I разред био је: Стари Врбас 150, Нови Врбас 131 и Колонија шећеране 20, док је полазника у забавишту било: Стари Врбас 125 и Нови Врбас 138.

У недељу, 22. септембра 1935. године, *Мадригал хор* из Магдебурга одржао је концерт у Новом Врбасу. Програм је добро посећен и састојао се већином од црквених композиција.

На октобарској седници Општинског одбора у Старом Врбасу (1935) донета је одлука да се, из општинских средстава, подигне достојан споменик блаженопочившем витешком краљу Алксандру I Ујединитељу. Овај споменик биће подигнут у виду једне монументалне школске зграде, у којој ће бити смештена ДМГШ и већи део одељења ОШ. Ова племенита и корисна одлука Одбора наишла је на најлепши пријем и спонтано одобравање грађанства у Старом Врбасу.¹²

⁹Дан, 1. и 4. VIII 1935, 4/11

¹⁰Стефановић, Жарко (Стари Кер, 1889 - Београд, 1955), завршио је Учитељску школу у Сомбору шк. 1907/1908. године. др Р. Макарић и С. Васиљевић, *нав. дело*, 617. На самом почетку Великог рата, као аустроугарски војник, успео је да пребегне на српску страну и да затим ступи у српску војску, као добровољац. Учесник је у борбама на Солунском фронту. Илија Петровић, *Ластари сомборског учитељишта*, Нови Сад 2003, 123.

¹¹У Школском летопису приватне немачке Учитељске школе у Новом Врбасу за 1934-35. годину, забележено је: „25. новембра отпратила је ова школа на вечни починак посмртне остатке заслужног учитеља Брајтвизера Хајнриха и отпевала му, као несуђеном учитељу наше будуће вежбаонице, посмртну песму“.

¹²Дан, 19. X 1935, 3.

При Државној реалној гимназији у Новом Врбасу, 23. октобра 1934. године, формирано је Коло Савеза трезвене младежи *Свест*, са 30 чланова. УО Кола, од стране ученика, сачињавали су: Милорад Пивнички, председник; Јулијана Молнар, секретар и Стојанка Аларгић, благајник. Надзорни наставник био је Спасоје Чобански. Последња година рада Кола *Свест* била је шк. 1937/38. година, а Коло је тада имало само 12 чланова. Председник је био Радивоје Ковчин, а надзорни наставник Драгољуб Ракић.

Гласник Савеза трезвене младежи у септембарском броју (5-6) 1939. године, картографским приказом Краљевине, под називом Раширеност трезвености (процент организованих трезвењака) међу југословенским средњошколцима 1933 односно 1937, навео је места са процентом организованих трезвењака. За Нови Врбас тај проценат био је 7,6 / 15,5.

Шк. 1938/39. године повереник Кола Трезвене младежи у ДМГШ у Старом Врбасу је наставник Стјепан Синовец, а идејних присталица-ученика/ца било је 60.

Организација Јадрска стража основана је 1922. године. Њен званичан задатак био је промоција Јадрана и југословенског приморја и ослањала се првенствено на културни рад. Године 1923. основани су њени обласни одбори у континенталном делу Краљевине: Новом Саду, Београду, Загребу и Крагујевцу.

Месни одбор Јадранске страже (МО ЈС) у Новом Врбасу основан је у суботу, 29. фебруара 1936. године. Председник је инж Емил Гураљ; потпредседници: Павле Румпф, председник Општине и Алексанадар Тузлић; благајници: Хенрих Најман и Карло Менш; секретари: Жарко Стефановић, учитељ, и Жарко Пантовић. Председник Надзорног одбора био је Мартин Крамер, чиновник у пензији. МО је имао 70 редовних чланова. Те године МО је проглашен за великог добротвора фонда за изградњу Дечјег дома у Доброти, пошто је уплатио 10.000 динара.¹³

МО у Старом Врбасу основан је у недељу, 1. марта т. г. Председник је Танасије Крстић, општински бележник; потпредседници: Јаша Реперт и Дења Сегеди, ратари; секретари: Стане Медвед, управитељ ДМГШ¹⁴ и др Филип Дорт, адвокат; благајница је Катица Купецки, учитељица ОШ. Председник Надзорног одбора је др Филип Ренги. МО је имао 50 редовних чланова.

¹³У оквиру Обласног одбора ЈС у Новом Саду, 1926. године оснивају се пододбори ЈС у Станишићу, Новом Врбасу и Бајмоку. Спомена пригодом десетогодишњице удружења Јадранска стража, Београд 1932, 53.

¹⁴Актом Министарства просвете, С.н. бр. 31402, 29. IX 1934, Стане Медвед, наставник Грађанске школе у Трбовљу, упућен је за управитеља ДМГШ у Ст. Врбасу. ИАГНС, Ф. 95, Књ. 3, ред. бр. 436, 443. и 527/1934. Актом Министарства просвете, II 4174, 6. III 1941, Школа је обавештена да је Стане Медвед одликован Орденом Св. Саве, V реда.

Обласна скупштина ЈС Нови Сад одржана је 24. октобра 1937. године, мада је требала да се одржи априла-маја 1936. године. Истој присуствују из МО ЈС Стари Врбас Танасије Крстић и Стане Медвед, а из МО ЈС Нови Врбас Александар Хоровина (Коровин, примедба аутора) и Жарко Стефановић.¹⁵

На Главној скупштини Обласног одбора ЈС у Новом Саду, 14. маја 1938. године, др Бранко Магарашевић, изнео је: „Војводина своју везу и љубав према нашем мору манифестује кроз рад Обласног одбора и када Дом буде потпуно готов, тада ће бити дужност сваког члана Јадранске страже и свих пријатеља, да уз лозинку и поклик *Војводина на море*, пођу у великим масама на југ, на наш Јадран“.¹⁶

У ДМГШ и Реалној гимназији постојале су секције Подмлатка ЈС, које су успешно радиле. Подмладак ЈС у ПНГШ основан је током шк. 1937/38. године и тада је имао 46 чланова. Вођа секције је Стефан Гут, наставник географије. Повластице које је ЈС пружала својим члановима искористили су ученици Школе на ускршњем излету у Загреб и Сплит. Наиме, 19. априла 1938. године кренула је школска екскурзија од 41 ученика III и IV разреда у Загреб и Сплит. У Сплиту и околини боравили су четири дана, где су поред историјских споменика и археолошких налазишта, посетили луку, Поморски музеј ЈС и Океонографски институт са акваријумом.¹⁷

При Планинарском друштву *Фрушка гора* у Новом Саду, основана је Зимско- спортска секција. У току спортске сезоне 1935/36. године спроведене су предрадње за формирање зимско-спортских клубова у: Врбасу, Петровграду, Сомбору, Сремској Митровици, Вршцу и Руми.¹⁸

У извештају са XII редовне главне скупштине Планинарског друштва *Фрушка гора*, 12. јула 1936. године, истакнут је успешан рад на повећању чланства и *активног туризма* подружнице у Петровграду, Кикинди, Старом Бечеју, Новом Врбасу, Бачкој Тополи, Сенти, Беочину, Панчеву, Руми и Товаришеву.¹⁹

¹⁵Дан, 3. III 1936, 3.

¹⁶Исто, 11. V 1938, 8.

¹⁷Извештај ПНГШ Нови Врбас за шк. 1937/38. годину, Нови Врбас, 1938, 6, 9.

¹⁸Секција је 21. фебруара 1932. године организовала прве домаће смучарске утакмице (такмичења) на Фрушкој гори. Такмичило се у три дисциплине (дужине) 1.500, 4.500 и 12.000 м. У утакмици на 4.500 м за почетнике (од Змајевца до Иришког венца) учествовало је осам учесника. Први је дошао Геза Сајдл из Новог Врбаса. *75 година организованог планинарства у Војводини*, Нови Сад 2000, 36-37.

¹⁹Утицај *Фрушке горе* на развој туризма није био занемарљив. Друштво *Фрушка гора* је и пионир у сплаварењу Дрином, које су започели у лето 1934. године, да би касније сваке године организовали по неколико таквих вишедневних излета (од 5 до 8 дана) и то од Фоче до Зворника. Резултат

На иницијативу г-ђе С. Т. Крстић (супруга Танасија Крстића), А. П. Илић и г-ђе Љ. Петровић, крајем априла 1936. године, у Старом Врбасу је основано Коло српских сестара. Већ приликом оснивања у ову организацију уписао се леп број чланица из староврбаског друштва. Коло ће започети са родољубивим, просветно-културним и социјалним радом.

Крајем маја 1936. године основали су угледни нововрбаски Немци Грађански одбор за сакупљање материјалних средстава у сврху одржавања ПНГШ. Ова школа сматрала се важном за подизање немачког средњег сталеза и за то је било потребно да јој грађани обезбеде опстанак. Стога су позвани сви имућнији грађани, да пруже потпору од 500 динара. Од сиромашнијих грађана тражен је мањи допринос.²⁰

„За соколски слет у Србобрану, који ће се одржати сутра, дне 17. V т.г, могу деца (нараштајци), која би хтела присуствовати, доћи у 6 сати ујутро на бицикловима код Општине Ст. Врбас. У случају лошег времена треба доћи у пола 6 сати ујутро на станицу Ст. Врбас, јер би се онда путовало возом. Вежбачке чакшире, сепе и ручак понети собом“, каже се у Објави Станета Медведа, управитеља ДМГШ, од 16. маја 1936. године. Те године ученици (нараштајци) учествовали су 1. јуна на Окружном соколском слету у Новом Врбасу.

На основу Одобрења Краљевске банске управе (IV бр. 22202), од 11. маја 1936. године, ученици ДМГШ у Старом Врбасу учествоваће на Покрајинском соколском слету у Суботици, недеља, 14. јуна.

Решењем Министарства за физичко васпитање народа (О.Бр.8648), од 26. новембра 1935. године, дана 7. јуна 1936. године одржаће се IV олимпијски дан. Према распису поменутог Министарства, на тај дан Савез сокола Краљевине Југославије и сви спортски савези, без разлике, требали су да у целој земљи приреде јавне вежбе, такмичења и друге приредбе, како би се с тим приредбама манифестовала права снага југословенског олимпизма и постигао што бољи материјални и морални успех.²¹

Приближавао се почетак XI олимпијских игара 1936. године у Берлину. Том приликом олимпијска ватра на олимпијском стубу у Берлину биће запаљена са пламеном који ће донети из колевке олимпијских игара Грчке, младе атлете Грчке, Бугарске, Југославије, Мађарске, Чехословачке и Немачке.

Олимпијски одбор у Београду, у сарадњи са Савезом сокола Краљевине Југославије, организовао је ношење олимпијске бакље

ове успешне активности су монографија *Дрина*, проф. Д. Ј. Дерока и три документарна филма. *Исто*, 28-30.

²⁰ *Дан*, 28. V 1936, 6.

²¹ *Соколски гласник*, бр. 23, 5. VI 1936, 1.

кроз Југославију. Олимпијска бакља преузеће се од Бугара на дан 26. јуна, у 1 час после поноћи на граници према Цариброду, а предаће се Мађарима код Хоргоша, 28. јула у 6 часова изјутра. У Југославији ће бити 573 тркача - лучоноша, тј. на сваки километар по један. Сваки лучоноша требао је да претрчи за пет минута свој километар, а за успомену ће задржати тоболац, а добиће у исто време и диплому.

Организацију преноса олимпијске бакље од Сремских Карловаца до Врбаса спровешће др Коста Хаџи млађи, са Марком-Мацаном Вилићем, представником Соколске жупе Нови Сад.

Олимпијски пододбори у Новом Саду и Суботици у суботу, 18. јула т.г. извршиће пробно ношење бакље од Сремских Карловаца до мађарске границе, тј. кроз део територије Соколске жупе Нови Сад (146,400 км). Тачно по предвиђеном плану, тога дана у 15,50 часова Стеван Давидовић, члан Соколског друштва Сремски Карловци, примио је оригиналну бакљу од Марка-Мацана Вилића, организатора ове штафете за Дунавску бановину. Бакља овог пута није била запаљена.

„У Пашићеву смо око 8 часова. Ту прима лучу начелник Соколског друштва [...]. Иза Пашићева лучу примају бачки Немци. Чим су угледали оригиналну лучу из Берлина, они трче као да их је неко опарио. Испред Врбаса цело село нас дочекује са бициклима и ватрогасним бакљама. Само још музика недостаје. Буран пљесак поздравља улазак лучоноше. Господин Вилић нас упозорује на тачност и озбиљност наших Немаца и упоређује је са нашим тркачима на мосту краљевића Томислава у Новом Саду. Бадава Шваба зна за ред. [...] Од Врбаса штафету прате функционери Суботичког олимпијског пододбора. Штафета је тачно у 9 часова наставила пут за Суботицу, па даље до мађарске границе“.²²

Пре неколико година власти су разрешиле *Касину* у Новом Врбасу. Тек пошто су учињене извесне измене у саставу и правилима, новембра 1936. године, поново је одобрен рад *Касине*, која ће се претворити у Југословенско-немачко друштво, како би се створила могућност за што приснију сарадњу између Срба и Немаца.

Према вестима које је донео новосадски немачки дневник *Дајчес Фолксблат* ова замисао наишла је на повољан пријем како код Срба тако и код Немаца.

Током тридесетих година прошлог века цивилно ваздухопловство је служило као моћно средство модернизације, али и идеолошке пропаганде југословенства и династичког државотворства. Међу циљевима националне установе цивилног ваздухопловства Краљевског аеро-клуба *Наша крила* били су и: подизање ваздухопловне културе, развој ваздухопловног спорта и организовање спортских манифестација. Чланови Аеро-клуба *Наша*

²²Дан, 18. VI 1936, 3; 7. и 22. VII 1936, 7.

крила до 1937. године, у садејству с југословенским патриотским и националним организацијама, нарочито са организацијом Сокола Краљевине Југославије, извели су 482 аеро-митинга у 110 градова широм земље.²³

У Врбасу су одржана четири аеро-митинга.

Иницијативом МО Аеро-клуба Врбас, 12. августа 1936. године, одржан је успео аеро-митинг у месту, којем је присуствовао велики број из места и околине. На митингу су учествовала три авиона и то *Витез*, *Небојша* и *Мали физир* са јачином од 120 коњских снага. Летење публике у летилицама почело је у 9,30 часова и трајало је све до подне, када је одржан банкет у хотелу код Графенштајна. На банкету, госте је поздравио Илија Милованчев, председник Општине Стари Врбас. Између осталих говорио је и срески начелник С. Радошевић. Запажено је и присуство дивизијског генерала Владимира Белића. После подне, поново је омогућено публици да се провоза у летилицама, око 60 лица.²⁴

Немачка црквена свечаност у Новом Врбасу одржана је 12. новембра 1936. године. Тога дана уведена је нова и јединствена немачко-евангеличка певачка књига уз церемоније које ће се одржати у том догађају. Свечаност у Новом Врбасу односила се на источни сениорат земаљске цркве. Поред загребачко-евангеличког бискупу Попе, на свечаност су дошли истакнуте личности немачке-евангеличке цркве из Немачке. Уводни корал певали су слушаоци приватне немачке Учитељске школе у Новом Врбасу. Свечани уводни говор одржао је месни свештеник Медер, а затим су говорили гости из Немачке.

Тих дана почела је још једна свечаност у Новом Врбасу. Наиме, Немачка пољопривредна и кредитна каса у заједници са приватном немачком Учитељском школом организовали су пољопривредни и занатски течај, који ће трајати од 1. децембра 1936. до 28. фебруара 1937. године. Предавачи ће бити учитељи из наведене Школе, као и стручњаци Пољопривредне и кредитне касе. Међу предметима који ће се изучавати су и певање и гимнастика.²⁵

Године 1937. приликом обележавања Св. Саве у ДМГШ у Старом Врбасу кумовао је Ставра Новаковић, индустријалац.

Соколско друштво Србобран, 30. маја 1937. године одржало је свој јавни час уз суделовање соколске чете Милешево, друштва Турија, Стари Бечеј, Врбас и Коњичког одсека Соколског друштва Пашићево. Пре подне одржане су у перивоју краља Петра II пробе, а у 11 часова била је свечана поворка. Јавни час је почео у 4 часа после

²³Биљана Мишић, *Хангар старог аеродрома-сведочанство првог ваздушног пристаништа у Београду, Наслеђе=Heritage*, бр. 13, Београд 2013, 97, 110.

²⁴*Дан*, 13. VIII 1936, 4.

²⁵*Исто*, 11. XI 1936, 2.

подне.

У Годишњем извештају ДМГШ Стари Врбас за шк. 1936/37. годину, наведено је, „Рад школе и соколства је у знаку највеће сарадње. Ученици-це су активно сарађивали у Соколу, соколским приредбама као и на јавним вежбама у месту и у околини. Свега је уписано у соколским редовима 36 наредњаца, којима је предњак овдашњи подначелник Сокола. Ученици-нараштајци долазе редовно на вежбе и са интересом прате сам рад у соколани. Вођа је управитељ ове школе“.

Југословенче, дечји лист Југословенског учитељског удружења (1931-1941), излазио је месечно, осим јула и августа, у почетку на 24 стране.²⁶ Крајем јуна 1933. године, Министарство просвете Краљевине препоручило је комплете *Југословенчета* за све школе и народне књижице.²⁷

Да су ученици Основне школе у Врбасу били претплаћени на *Југословенче* потврђују нам обавештење у мајском броју 1937. године, где је наведено: „У скривалици из бр. 7 пронашли су зеца, лисицу и врону, прецртали их на дописну карту и послали Уредништву, ови чланови: Сава Матић (Нови Врбас) и Меланија Матић (Стари Врбас)“.

Соколско друштво Врбас повело је још раније акцију за подизање Соколског дома у Старом Врбасу. Половином јануара 1937. године Друштво је располагало сумом од 190.000 динара, која се налазила на уложној књижици. Међутим, како се тај новац из Завода (новчаног) имао исплатити у року од 12 година, Управа Друштва предузела је кораке да „цедира“ уложну књижицу Савезу Сокола, а да добије од Савеза готовину са којом би се у најскоријем времену отпочело са радом. Од одлуке Савеза зависило је да ли ће ова акција моћи ускоро да отпочне и да ли ће Стари Врбас добити свој Соколски дом.²⁸

У недељу, 18. августа 1937. године, откривен је и освећен споменик који је подигнут поводом 150-годишњице насељења Немаца у Нови Врбас.

Министарство просвете, крајем августа 1937. године, одредило је територијалну надлежност грађанских школа у Дунавској бановини

²⁶ „Како сама идеја којој је *Југословенче* намењена стоји потпуно у складу са задатком основне школе, нарочито у погледу националног васпитања народног подмлатка, то растурање овог дечјег листа међу свом децом основних школа препоручујемо свим управитељима и наставницима ОШ“. Одлука Министарства просвете Краљевине Југославије, 11. IX 1931.

²⁷ Те године, књижицу *Школска свечаност*, чији је аутор био познати дечји књижевник и песник Милош С. Матовић, уредник *Југословенчета*, препоручила је *Соколска просвета*. Милош С. Матовић, учитељ у Старом Врбасу, 1926. године написао је *Светлану*, бајку у 3 чина, по приповетци Ан. Франса.

²⁸ *Дан*, 21. I 1937, 4.

за шк. 1937/38. годину. Према њој ДМГШ у Старом Врбасу додељена су школска подручја: Старог и Новог Врбаса, Бачког Доброг Поља, Куцуре; Секића (данашњи Ловћенац), Фекетића, Новог Села и Црног брда .

Приликом предлагања буџета за шк. 1937/38. годину, Школски одбор Државне народне школе „Змај Јован Јовановић“ у Старом Врбасу, 15. септембра 1937. године, подржао је да се на име набавке и попуњавања школске и ђачке књижнице планира по 400 динара, односно 960 динара на име претплате на штампу и часописе. Школа је била претплаћена на: *Просветни гласник*, *Народну просвету*, *Учитељ*, *Историјски гласник*, *Пољопривредни гласник*, *Бановинске службене новине* и *Природа*.

Школске 1937/38. године у приватној немачкој Учитљској школи у Новом Врбасу уписано је 89 ученика, распоређених у пет разреда, сем четвртог, пошто 1935. године није имала први разред. Наставу изводи 13 професора, а директор је Константин Фидлер. Највише ученика има из Бачке и Баната, а мање из Срема, Барање, Славоније, Босне и Словеније. Ђаци су имали интернат који је својина професора Гезе Шмецига.

Те школске године у ПНГШ у Новом Врбасу уписано је 253 ученика, искључиво Немаца. Наставу изводи 17 наставника, а директор је Јозеф Цорн.²⁹

Потребу за једним омладинским удружењем у Војводини, које би обухватило у своју организацију целокупну омладину без обзира на веру, сталез и народност, покренута је на прослави 70-годишњице Омладинског покрета, 12. и 13. септембра 1936. године у Новом Саду. Оснивачка скупштина Омладинског културно-привредног покрета (ОМПОК) одржана је у Новом Саду, 27. септембра 1936. године. Решењем Министарства просвете, 23. децембра т.г, одобрен је рад ОМПОК-а.

О оснивању ОМПОК-а у Врбасу *Наши живот* пренео је: „Стари Врбас, 11. август 1937. - Основана је месна организација омладинског покрета у Старом Врбасу. Присутствовало је преко 40 омладинаца. Интересовање омладинаца за сам рад у покрету расте. Врше се припреме за дилетантске секције. Ко су били оснивачи и иницијатори организације ОМПОК у Врбасу није утврђено.³⁰

²⁹ Исто, 17. IX 1938, 6.

³⁰ Гласило војвођанске омладине *Наши живот* покренут је 20. новембра 1936. године и излазио је до средине 1938. године. На насловној страни првог броја стајале су Змајеве речи *Човек тражи слободу а слобода људе!* После обуставе *Нашег живота*, покренут је комунистички омладински лист *Наша младост*. Укупно је изашло три броја, а била су припремљена још два. Уређивање листа преузели су Бранко Бајић и Соња Маринковић из редакције *Нашег живота*. *Наши живот*, бр. 1/1936, 3; бр. 8/1937, 11 и бр. 10/1937, 8.

Септембра 1937. године ОМПОК је имао 24 организације, са преко 2.000 чланова, од којих је 11 на територији Бачке. Краљевска банска управа, 28. октобра 1937. године, забранио је даљи рад ОМПОК-а, са образложењем - да његов рад није у складу са одобреним Правилима и Програмом рада, пошто ОМПОК међу својим члановима шири идеје које су противне постојећем друштвеном поретку.

Поводом прославе 50-годишњице Занатског удружења у Новом Врбасу, као и Јубиларне занатске, трговачко-индустријске и пољопривредне изложбе, 2. августа 1938. године у башти Занатлијског удружења у Новом Врбасу, Повереништво Туристичко пропагандног друштва *Фрушка гора* у Старом Врбасу, у споразуму и уз сарадњу са *Путником* а.д. из Београда и Средишњом управом Друштва *Фрушка гора* из Новог Сада, организовало је једно веома успешно предавање из области туризма с приказивањем филмова.

У име староврбаског Повереништва присутне је поздравио Никола Абодић, стари планинар и познати туристички козер. Предавање је одржао др Милорад Попов, адвокат из Новог Сада и председник Туристичког друштва *Фрушка гора*.

Државни хигијенски завод из Новог Сада послао је за ово предавање целу своју филмску апаратуру, па је након предавања приказан један филм из области хигијене и туристички филмови: *Излет кајаком низ Дрину* и *Лепоте Пирота, Миџор планине и његове околине*.

Предавању су присуствовали и представници власти: Ђурић, испред Среског начелства у Кули и председници Општине Стари и Нови Врбас.³¹

Културни филм *Ој летни сиви соколе*, који је приказивао таборовање Новосадске соколске жупе на Бледу, јула 1934. године, Министарство просвете препоручило је целокупној школској омладини. У Врбасу је приказан 1938. године.

На подручју Секције Југословенског учитељског удружења за Дунавску бановину, деловала су среска друштва. Једно од њих је и Друштво учитеља Кулског среза. Председник Друштва до 1938. године био је Драгомир Араницки, учитељ из Новог Врбаса (Колонија шећеране). Он је у истом периоду био и члан УО Секције.³² Заменик члана УО Секције шк. 1934/35. године, био је Милан Протић.³³

Шк. 1938/39. године ОШ имала је 20 учитеља, од тога је седам Срба и 13 Немаца. Управитељ је Жарко Стефановић, добровољац,

³¹Дан, 5. VIII 1938, 6.

³²Драгомир Араницки шк. 1903/04. године завршио је Учитељску школу у Сомбору. др Р. Макарић и С. Васиљевић, *нав. дело*, 615.

³³Дан, 20. VIII 1935, 8.

начелник Соколског друштва Врбас.

Почетком новембра 1938. године у Општинама Стари и Нови Врбас разматрано је питање прославе 20-годишњице ослобођења и уједињења. У Новом Врбасу Општинска управа је за то одобрила 10.000 динара, јер су врбаски Немци желели да прославе спонтано, на свечан начин, овај јубилеј и да докажу да су од ослобођења до тада увек били лојални и корисни чланови наше заједнице. У Новом Врбасу ће се прослава приредити 1. децембра. У прослави ће учествовати сва друштва, корпорације и све немачке школе. На дан прославе приредиће се свечане поворке, а у црквама благодарења. Питомци немачке Учитељске школе приредиће увече свечани, велики концерт.

Староврбаска општина и њено становништво приредиће прославу 20-те годишњице ослобођења и уједињења, 1. децембра. У месту се врше велике припреме како би свечана академија што лепше и импозантније била. Ученици Државне народне школе и ДМГШ у Старом Врбасу учествоваће на овој академији.

Тим поводом Паул Вандерер, академски сликар, израдиће за Општине Стари и Нови Врбас портрете Њ.В. краља Петра II.³⁴

Те године у Новом Врбасу основано је Мађарско културно удружење.

У извештају Државне реалне гимназије у Новом Врбасу за шк. 1938/39. годину, у делу *Гимнастичка збирка*, професор Матија Гшвенг, руководиоца збирке, навео је: „У соколском друштву ученици су мало учествовали због удаљености седишта друштва (Стари Врбас)“.

Српско црквено певачко друштво

³⁴Исто, 6.VII 1939,4.

Претплатите се на

ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази четири пута годишње у обиму од десет штампарских табака по једном броју.

Годишња претплата износи 1000 динара за физичка, а 1600 динара за правна лица.

Претплата се може уплатити на жиро рачун број 840- 98664-83 код УЈП са назнаком „за часопис Траг”.

Чим се прокњижи Ваша уплата ми ћемо Вам слати часопис на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити путем телефона на број 021-707-566.

СРП - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Небојша Деветак. – 2005, бр. 1 – . – Врбас : Народна библиотека „Данило Киш”, 2005 – (Нови Сад : „Будућност”). – 23 цм

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407